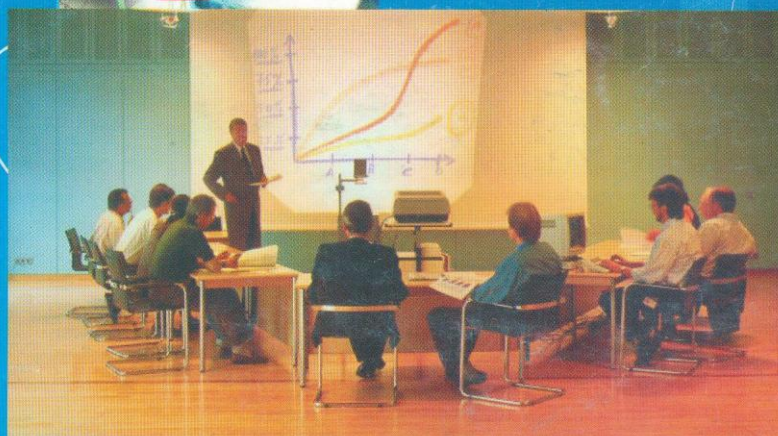

2010

М. Камолдинов, Б. Вахобжонов

ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСЛАРИ

Олий ўқув юртлари, академик лицей, касб-хунар
колледжлар, умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари
учун услубий қўлланма

САВОЛЛАР, ЖАВОБЛАР

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ,
ЎРТА МАХСУС КАСБ- ҲУНАР ТАЪЛИМИ МАРКАЗИ

АСАКА ПЕДАГОГИКА КОЛЛЕЖИ

М. Камолдинов, Б. Вахобжонов

ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСЛАРИ, САВОЛЛАР, ЖАВОБЛАР

*Олий ўқув yurtлари, академик лицей, касб-ҳунар
коллежлари, умумтаълим мактабларининг ўқитувчилари
учун услубий қўлланма*

ТОШКЕНТ
„TALQIN“
2010

32.293
K15

Ушбу „Инновацион педагогик технология асослари, саволлар, жавоблар“ услубий қўлланмаси олий ўқув юртлари, академик лицей, касб-хунар коллежлари учун мўлжалланган бўлиб, Асака педагогика коллежининг 2009 йил декабрь ойида ўтказилган педагогик кенгаши йиғилишида муҳокама қилинган ва нашр учун тавсия этилган.

Тақризчилар:

Фуломжон Мўминов — физика -математика фанлари доктори, профессор. АДУ "Математика" кафедраси мудири.

Насимжон Абдурахмонов — педагогика фанлари номзоди, АДУ доценти.

Рўзиохун Холматов — Асака педагогика коллежининг олий тоифали ўқитувчиси.

КИРИШ

Президентимиз Ислом Абдуғаниевич Каримов таълим тушунчасига миллий демократик нуқтаи назардан ёндашиб қуйидагича таъриф берган эди:

„Таълим Ўзбекистон халқи маънавиятига яратувчилик фаоллигини бахш этади. Ўсиб келаётган авлодларнинг барча энг яхши имкониятлари унда намоён бўлади, касб-кори, маҳорати узлуксиз такомиллашади, катта авлодларнинг доно тажрибаси англаб олинади ва ёш авлодга ўтади“. (И.А.Каримов. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли.—Т, „Ўзбекистон“, 1994 йил, 78 -бет)

Таъкидланган мақсадни амалга ошириш учун таълимнинг янги-янги моделлари яратилмоқда. Унинг назарий асослари илмий-амалий кўрсатиб берилмоқда. Илмий-амалий кўрсатиш ўқув жараёнларини технологиялаштириш билан ҳамбарчас боғлангандир.

Ҳаммамизга аёнки, илмий-техник тараққиёт саноат, қишлоқ хўжалиги, тиббиёт ва бошқа турли соҳалар билан бир қаторда, маданият соҳасига, ижтимоий — гуманитар билимлар соҳасига ҳам янги-янги технологияларни жорий этишни тақозо этмоқда.

Шу боисдан Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида, ўқув-тарбиявий жараёни илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш зарурлиги уқтирилади, унинг иккинчи, учинчи босқичларида бажариладиган жиддий вазифалардан бири сифатида кўрсатиб ўтилганлигини айтиш мумкин.

Бугунги кунда инновацион педагогик технологияларнинг назарий асосларини ўрганиш ва уларни амалиётга тадбиқ этиш зарурати шунинг учун асосий муаммо бўлиб қолмоқдаки, анъанавий ўқитиш тизимлари ўз фаоллигини биров йўқотди, қуруқ сўзлар ёрдамида ўқитиш яхши натижа бермай қолди. Бунинг ўрнига „Ахборотли ўқитиш“ таълим-тарбия жараёнига кўпроқ самара бермоқда.

Бундан ташқари, илм-фан, техника тараққиётининг жуда тез ривожланиши натижасида ахборотларнинг кескин кўпайиб бораётганлиги, улардан таълим-тарбия жараёнида фойдаланиш учун вақтнинг чегараланганлиги таълим жараёнига технологик ёндошиш заруриятини келтириб чиқармоқда.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда бизнинг 2006 йилда чиққан „Инновацион педагогик технологиялар“ (Тошкент — 2006) ва 2007 йилда чоп этилган „Инновацион педагогик технологияла-

лар асослари. 101 саволга 101 жавоб“ (Тошкент. „Турон-Иқбол“ нашриёти. 2007 й.) қўлланмаларимизнинг битта китоб ҳолида бўлиши мақсадга мувофиқ деб, уларнинг айрим жойлари қайта кўриб чиқилди, айрим педагогик технология тушунчалари, атамалар мазмуни кенгайтирилди, ҳозирги кун талабларига мослаштирилди.

Бундан ташқари, қўлланмада педагогик технология тушунчаси ҳақидаги соҳанинг кўзга кўринган олимлари, педагоглари Т.Сомокото, М.Макарин, Т.Тольбрант, В.Беспалько, В.Фефелов, У.Н.-Нищоналиев, Б.Фарберман, Нурали Саидахмедовларнинг турли қарашларидан ижодий фойдаланилди.

Мустақиллик йилларида Республикамиз ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий-маданий ҳаётида улкан ўзгаришлар юз берди, самарали ютуқларга эришилди. Энг муҳими кишилар онги тафаккури ўзгарди. Ватан тараққиёти, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги йўлида одамларимизнинг шахсий ва умуммиллий мақсад муштараклиги, ғоявий бирликка интилиш ҳисси кучайди. Халқимиз ўз тақдирининг чинакам эгасига айланди. Ўзига хос миллий, маънавий руҳият ва маданиятнинг соҳибига айланди.

Республикамизда тараққиётнинг бош мезони сифатида баркамол авлод тарбиясига алоҳида эътибор берилди. „Таълим тўғрисида“ги Қонуннинг такомиллашган, жаҳон андозаларига мос келадиган варианты яратилди.

„Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“ ишлаб чиқилди ва улар босқичма-босқич турмушга тадбиқ этила бошланди.

Асосий эътибор юқори даражадаги умумий-касбий маданиятга, ижтимоий фаолликка, мустақил фикрлашга турли вазифаларни қийинчиликсиз еча олиш қобилиятига эга бўлган мутахассисларни тарбиялашга қаратилди.

„Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“ни амалга оширишнинг аниқ вазифаларидан бири — таълим муассасаларининг моддий-техник ва ахборот базасини мустаҳкамлашни давом эттириш, ўқув-тарбия жараёнини юқори сифатли ўқув адабиётлари ва илғор педагогик технологиялар билан таъминлаш қатъий режалаштирилди.

Шу муносабат билан университетлар, институтлар, янги типдаги таълим-тарбия муассасалари — коллеж, лицейларда тахсил олаётган бўлажак мутахассисларни илғор педагогик технологиялар ва уларнинг назарий, амалий асослари билан таништириш эҳтиёжи мавжуд бўлган ҳозирги кунда ўзбек тилидаги дарслик, қўлланма ва услубий ишланмалар етарли эмаслиги сабаб, уларни яратишга катта зарурият туғилмоқда. Шуларни назарда тутган ҳолда мазкур йўналиш айрим адабиётлар, қўлланмаларни умумлаштириш, айрим ўринларда улардан ижодий фойдаланган ҳолда, шунингдек, шу соҳа бўйича тадқиқотлар олиб бораётган ўзбек ва чет эл олимла-

рининг ишларини ижодий ривожлантириб, ушбу қўлланмани яратишга эришилди.

Ўқувчиларнинг педагогик технологиялар бўйича аниқ билим, тушунчаларга эга бўлишлари учун кўп ўринларда олимларимизнинг фикрларидан айнан фойдаланишга ҳам ҳаракат қилинди.

Ушбу қўлланма ҳақидаги таклифлар, фикр-мулоҳазаларни Асака педагогика коллежининг педагогика-психология кафедраси мамнуният билан қабул қилишини билдирамыз.

I БОБ

ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИНГ УМУМИЙ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

1-§. Педагогик технология тушунчаси

„Педагогик технология“ тушунчаси нимани англатади? Технология тушунчаси юнонча „технос“ — „хунар“, „логос“ — „фан“ сўзларидан таркиб топган бўлиб, „хунар фани“ деган маънони англатади. Бу тушунча „Ўзбек тилининг изоҳли луғати“ (М., 1981 йил, 2-том, 169-бет)да қуйидагича изоҳланади: „Технология — (грек) ишлаб чиқаришнинг бирор соҳасида материалларга ишлов бериш ёки қайта ишлашда қўлланиладиган усуллар мажмуаси“. Одатда, самарали технологияларни қўллаш янги сифат ва миқдор ўзгаришларига олиб келади, ишлаб чиқаришда самарадорлик ошади. Технологиялар ишлаб чиқаришнинг ҳар бир соҳасига мос ҳолда мавжуд бўлиши мумкин (саноат технологияси, пахтачилик технологияси каби). Шунингдек, улар бир йўналишга оид бўлган алоҳида ўзига хос хусусиятларни қамраб олиши ҳам мумкин („Андижон технологияси“, „Абдурасулов технологияси“ каби). Агар технология тушунчасини бевосита педагогик жараёнлар билан боғласак, у ҳолда таълим-тарбия қонунларини амалга ошириш, уларнинг янги қонуниятларини кашф этиш асосида умумий мақсадга эришиш — ижобий сифат ўзгаришларга эга бўлган баркамол авлод шахсини шакллантириш тушунилади ёки педагогик технологияни, дастлабки тушунча сифатида, шахсда мақсадли сифат ўзгаришига олиб келишини тахмин этувчи таълим-тарбия жараёнининг тизимий усуллари, деб қараш мумкин бўлади.

Кейинги йилларда матбуотда, илмий адабиётларда, кўплаб анжуман ва йиғилишларда, шу билан бирга расмий ҳужжатларда „Янги педагогик технология“, „Илғор педагогик технология“, „Ўқитиш технологияси“, „Таълим технологияси“, „Анъанавий педагогик технология“, „Ноанъанавий педагогик технология“, „Инновацион (янги йўналишдаги, ташқаридан янги киритилган, янгига ўхшаш, ноанъанавий) педагогик технологиялар“ каби тушунчалар учраб турибди. Педагогик технология тушунчаси педагогик адабиётларда тез-тез қўлланаётгани боис, унга бўлган фикр-мулоҳазалар, муносабат ва таърифлар ҳам турлича бўлмоқда. Мана улардан намуналар: „Педагогик технология — таълимни системалаштириш ёки синфда ўқитишни системалаштириш ғояларини педагогикага тadbик этишдан иборат“ (Т.Сокомото); „Педагогик мақсадларга эришишда фойдаланиладиган барча шахс, инструмен-

тал ва методик воситаларнинг системалашган мажмуи ва уларнинг фаолият кўрсатиш тартиби“ (М.В. Кларин); „Ўқитиш технологияси — илмий ва бошқа билимларнинг амалий масалаларини ҳал этишда системали равишда қўллашдан иборат“ (Т. Гольбрайт); „Педагогик технология — ўқитувчи (тарбиячи)нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи (талаба)ларга муайян шароитда таъсир кўрсатиш ва акс таъсири маҳсули сифатида уларга олдиндан берилган шахс сифатларини шакллантиришни кафолатлайдиган жараён“ (Н. Саидахмедов); „Педагогик технология, бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятларни кафолатлай оладиган ўқувчи шахсини шакллантириш жараёнини ифодалаш-лойиҳалашдир“ (В.П.Беспалько). В.Фефелов таърифича: „Маълум таълим босқичида битирувчи шахс модели асосида ўқувчи шахсини шакллантирувчи, ривожлантирувчи ва тайёрловчи комплекс, ўзаро боғлиқ ва ўзаро таъсир этувчи блок тизимлар — педагогик технология дейилади“. Келтирилганларнинг умумлашмаси сифатида ЮНЕСКО қуйидаги таърифни беради: „Педагогик технология — таълим шакллари оптималлаштириш вазифаларини ўз олдига қўйган техник ва инсон имкониятларини ва уларнинг ўзаро боғлиқликларини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш ва билимларни ўзлаштириш жараёнини яратиш, қўллаш ва аниқлашларнинг тизимий усуллари“.

Юқоридаги таърифлардан кўриниб турибдики, таълимга тизимий ёндашув бошқа ёндашувлардан фарқи ўлароқ педагогик технологиянинг хусусиятларини белгилайди. Ўқитиш мақсадларини аниқ белгилаш, ўқитиш жараёнини лойиҳалаш, педагогик муваффақиятларни кафолатлаш, ўзаро боғлиқ ва ўзаро таъсир этувчи блоklar педагогик технологиянинг муҳим белги ва хусусиятлари ҳисобланади. Шу билан бирга бу белгилар қаторига технологиянинг такрорланувчанлик хусусиятини киритиш зарур. Маълумки, ишлаб чиқаришда, хусусан, саноатда қўлланилаётган технологияда кутилажак натижа кафолатланади. Шунингдек, аниқ ишчи чизмалар асосида яратилган деталларни йиғиш жараёни кетма-кет бажарилаверади, такрорланаверади, яъни технологик цикл қайтарилаверади. Масалан: Асака шаҳридаги „ЎзДЭУавто“ қўшма корхонасида ишлаб чиқарилаётган енгил автомашиналарнинг яратилиш жараёнини кўз олдимизга келтирайлик. Корхонанинг ҳар бир цехида ўзига хос бўлган бир хил технологик жараён қайта-қайта такрорий равишда амалга оширилади. Моделга мос равишда бир хил кўриниш, сифатга эга бўлган автомашиналар ишлаб чиқарилаверади. Технологиянинг бу хусусияти педагогик технологик жараёнига ҳам бевосита алоқадордир. Педагогик жараёнда такрорланувчи, қайтариловчи циклни яратиш мураккаброқ кечади. Чунки ўқитишнинг мақсади, таълим вазифасининг мазмуни, ўқув материалларининг хилма-хиллиги, билиш фаолияти, ўзлаштириш да-

ражаси ўқувчининг индивидуал хусусиятларига кўп жиҳатдан боғликлиги каби ҳолатлар маълум қийинчиликларни туғдиради. Лекин таълим-тарбия жараёнида муваффақиятга эришиш учун бу қийинчиликларни инобатга олган ҳолда педагогик технологиянинг қайтувчи-такрорланувчи алоқасини яратиш зарур бўлади. Бу жиҳатни ўзбекистонлик олимлар У.Н. Нишоналиев ва Б.Л. Фарберманлар томонидан педагогик технологияга берилган таърифда кўриш мумкин: „Педагогик технология ўқув мақсадларининг аниқ белгиланиши, якуний натижанинг кафолатланиши, ўқув жараёни такрорланувчанлигининг таъминлаши ва тезкор қайтувчан алоқанинг мавжудлиги билан характерланади“. Таърифдан кўриниб турибдики, ўқув жараёнига педагогик технология жорий этилганда, анъанавий ўқитиш жараёнига хос бўлмаган янги белгилар, хусусиятлар — ўқув мақсадларини аниқлаштириш, ўқув жараёнига ва мақсадларига, унинг кафолатланган натижаларига қараб тузатишлар киритилиши ва изчил қайтувчан алоқанинг мавжудлигини яққол сезиш мумкин.

Шундай қилиб, педагогик технология, хусусан, янги, инновацион пед технология тушунчаси бўйича маълум хулосалар қилишимиз мумкин. Таълим-тарбия тизими бир-бири билан узвий боғланган бир нечта таркибдан ташкил топади:

1. Шахс (ўқувчи);
2. Таълим (тарбия) мақсадлари;
3. Таълим (тарбия) мазмуни;
4. Дидактик (тарбиявий) жараён;
5. Ташкил этиш шакллари;
6. Педагогик услублар ёки технология;
7. Ўқитувчи (тарбиячи).

Ҳар қандай назарияга хос бўлгани каби юқоридаги тизим ҳам қонуний икки йўналишни ифодалайди ва ҳал қилади: дидактик (тарбиявий) масалалар ва бу масалаларни амалга ошириш йўллари. Шартли равишда дидактик (тарбиявий) масалаларга мақсад, мазмун киритилса, амалга ошириш йўллари шакл, восита, услубларини киритиш мумкин. Бу тизим ичида педагогик усуллар ёки педагогик технологияларни алоҳида ажратиб оламиз.

Педагогик технология таълим-тарбия жараёнига ўзига хос бўлган инновацион ёндашувдир. У педагогикада ижтимоий-муҳандислик таффакурининг ифодаси, ўқитиш, тарбиялаш жараёнини маълум даражада стандартлаш демакдир. Жумладан, ўқитишнинг ваъзхонлик, оғзаки баён қилиш усулларида воз кечиш, компьютерлар, таълимнинг техник воситалари ёрдамида ўқитиш, ўқувчи билиш фаолиятининг бошқарувчиси, ташкилотчиси, маслаҳатчиси, якуний натижага эришишга йўлловчиси—ўқитувчи, устоз раҳбарлигида талабаларнинг кўпроқ мустақил ишларини ташкил этиш ва энг

муҳими ўқитувчининг деярли бир-хил якуний натижага эришиш имкониятининг мавжудлигидир. Айниқса, ўқитишга ягона давлат таълим стандартлари жорий этилган, жаҳоннинг етакчи давлатлари андозалари талабига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлашнинг ҳозирги даврида кейинги ҳолат алоҳида аҳамият касб этади. Ўқув жараёнини педагогик технологиялар асосида ташкил этиш натижасида таълим мақсадлари белгиланади ёки лойиҳаланади, кутилаётган якуний натижа — ижобий сифат ўзгариши кафолатланади, ўқув жараёнининг такрорланувчи цикли яратилади, тезкор қайтувчи алоқа вужудга келади ёки ўқув мақсадлари, ўқув жараёнига керакли тузатишлар киритилиб борилаверади.

Шуни ҳам таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонлик олим Н.Саид-аҳмедовнинг кузатишича, „ҳозирги кунда ўқитувчилар методикани кўп ҳолларда технологиядан ажрата олмаяптилар. Методика ўқув жараёнини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар мажмуасидан иборат. Методикадан кўзланган мақсад предмет мавзуларига оид назарияларни аниқ ҳодисалар текислигига кўчиришдир... Педагогик технология ўқитиш жараёнининг ўзаро боғлиқ қисмларини ташкилий жиҳатдан тартибга келтириш, босқичларини қуриш, уларни жорий этиш, шартларини аниқлаш, мавжуд имкониятларни ҳисобга олган ҳолда белгиланган мақсадга эришишни таъминлайди. Ёхуд ПТ ўқитувчининг касбий фаолиятини янгиловчи ва таълимда якуний натижани кафолатлайдиган муолажалар йиғиндиси. Технология ўзининг эгилувчанлиги, натижаларининг турғунлиги, самардорлиги, олдиндан лойиҳаланиш зарурияти билан методикадан фарқланиб туради“ (Н.Саид-аҳмедов, Янги педагогик технологиялар, Т. 2003 й, 7-бет).

Амалиётда қўлланилаётган педагогик технологияларни 12 турга ажратиб ўрганишимиз мумкин (Г.К.Селевко, Современные образовательные технологии, М. 1998 й):

1. Қўлланиш даражаси бўйича (умум педагогик; хусусий предметли; локалли, модулли, тор педагогик).
2. Фалсафий асос бўйича (материализм, идеализм, диалектик, метафизик, инсонпарвар, ноинсонпарвар, антропософия, теософия, прагматизм, экзистенциализм, сионизм).
3. Рухий ривожланишнинг етакчи омиллари бўйича (биогебли, социогенли, психогенли, идеалистик).
4. Ўзлаштириш концепцияси бўйича (ассоциатив-рефлекторли, ривожлантирувчи, бихевиористик, гештальттехнология, суггестив, нейролингвистик).
5. Шахс тузулмасига йўналтирилганлик бўйича (информацион, операцион, ҳаяжонли-ақдоқий, ўз-ўзини ривожлантирувчи, эвристик ва амалий).

6. Мазмуни ва тузилиш характери бўйича (таълимий ва тарбиявий, дунёвий ва диний, умумтаълим ва касбга йўналтирилган, гуманитар ва технократик, турлича соҳавий технологиялар, хусусий предметли ҳамда монотехнологиялар ва политехнологиялар).

7. Ташкилий шакллар бўйича (синф-дарс, муқобилли, академик, якка тартибли, гуруҳли, жамоа бўлиб ўқиш усуллари, табақалаштирилган таълим).

8. Билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш тури бўйича (маърузали классик ўқитиш; аудиовизуал техник воситалар ёрдамида ўқиш; „маслаҳатчи тизим“; китоб ёрдамида ўқитиш; „репетитор“ тизими; „дастурли таълим“ В.П.Беспалько).

9. Болага ёндашиш бўйича (авторитар, дидактоцентрик, шахсга йўналган технологиялар, ҳамкорлик технологияси, эркин тарбиялаш технологияси, эзотерик технологиялар).

10. Устувор методлар бўйича (репродуктив, тушунтириш-кўрсатиш, ривожлантирувчи таълим, муаммоли таълим, ижодий; дастурли таълим, диалогли, ўйинли таълим, ўз-ўзини ўқитиш таълими, информацион таълим).

11. Мавжуд анъанавий тизимларни янгилаш йўналишлари бўйича (муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосида; болалар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосида; ташкиллаштириш ва бошқариш самарадорлиги асосида; ўқув материалларни методик ва дидактик реконструкциялаш асосида; табиатан монандлик, муқобиллик технологиялари; муаллифлик мактабининг ягона технологияси).

12. Таҳсил олувчилар тоифаси бўйича (оммавий технология, олға одимловчи таълим, тўлдирувчи; ўзлаштирмовчилар билан ишлаш технологиялари, иқтидорлилар билан ишлаш технологиялари).

Ҳозирги кунда дунёнинг энг тараққий этган АҚШ, Англия, Япония, Германия, Туркия ва Корея каби мамлакатларида таълимга юқоридагидек янги тизимий ёндашув натижасида ўқувчиларнинг фанлардан ўзлаштиришлари юқори даражада бўлмоқда. Жумладан, Жанубий Кореяда педагогик технологиялар бўйича тажриба сифатида ўқитилган 50 минг нафар ўқувчининг 75% ижобий ўзлаштиришга эга бўлдилар. Одатда, бундай кўрсаткичга фақат энг аҳлочи ўқувчиларгина эриша олишлари мумкин.

Республикамиз таълим-тарбия муассасаларида самарали инновацион педагогик технологияларни қўллаш ўқув-тарбиявий жараёнларнинг янада такомиллашувига, таълим сифатини жаҳон андозаларига етказишга, кадрларни ягона Давлат таълим стандартлари талабларига мос равишда тайёрлашга олиб келади. Келгусида педагогик технология назарий ва амалий жиҳатдан янада бойиб боради. Ўзбек халқ педагогикасининг миллий хусусиятлари, Миллий ис-

тиқлол мафкураси ғояларига монанд технологиянинг мустақкам асослари яратилади.

2-§. Инновацион педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнида қўлаш тарихидан

Таълим-тарбия жараёнига, жумладан, ўқитишга технологик ёндашувнинг вужудга келиши ва ривожланиши ўз тарихига эга. Мактабларимиз тарихидан, олимларимизнинг тадқиқотларидан шу нарсга маълумки, таълим-тарбия жараёнига мазкур ёндашувнинг ривожини шартли равишда 3 босқичга ажратиб ўрганиш мумкин. Биринчи босқичда ўқитиш жараёнини фақат ўқитувчигина олиб борган, инсоният тўплаган тажрибалар, билимлар ўқувчига ўқитувчи орқалигина берилган. Иккинчи босқичда дарслик ва қўлланмалар чоп этила бошланди. Ўқитувчига ёрдам берувчи дидактик материаллар вужудга келди. Учинчи босқичда эса, ўқитиш технологияси мазмун жиҳатдан янада бойиди: ўқитувчи ва ўқувчи учун техник воситалар, ўргатувчи машиналар ҳам қўшилди, дастурланган таълим тушунчаси пайдо бўлди. Таълим самарадорлигини кўтаришга кўмаклашувчи янги ёндашувлар юзага кела бошлади.

Таълим самарадорлигини юқори даражага кўтариш муаммосига технологик ёндашув ўтган XX асрнинг 30-йилларида пайдо бўлди. Бу даврда „педагогик техника“ тушунчаси махсус адабиётларда кўриниб қолди ва унга ўқув машғулотларини аниқ ва самарали ташкил этишга йўналтирилган усул ва воситалар йиғиндиси сифатида қаралди. 40- ва 50-йиллар бошларида ўқув жараёнига ўқитишнинг техник воситаларини жорий этиш даври бошланди. Айниқса, кино, радио, назорат воситалари, улардан фойдаланиш методикаси педагогик технологияларга тенглаштирилди.

50-йиллар ўртасида жаҳон педагогикасида ўқув жараёнини ўзига хос „технологик“ усулда ташкил этиш ҳаракати вужудга келди. 60-йилларда эса, ўқитиш методларининг ўта турли-туманлигидан улардан самарали фойдаланишда қийинчиликлар туғила бошлади ва бу методлар учун умумий бўлган илмий асос яратиш зарурияти вужудга келди. Натижада педагогик методлар технологияси, ўқитиш технологиясининг назарий ва амалий асослари вужудга кела бошланди. 1961 йилдан АҚШда „Педагогик технология“ журнали чоп этила бошлади. 1964 йилдан Англияда „Педагогик технология ва дастурли таълим“, 1965 йилдан Японияда, 1971 йилдан Италияда „Педагогик технология“ журналлари чиқарила бошланди. ЮНЕСКО 1971 йилдан то ҳозирги кунгача таълим бўйича халқаро бюронинг „Педагогик технологиялар“ бюллетенини чиқариб келмокда. Россия Федерацияси эса, 1997 йилдан бошлаб „Мактаб технологиялари“ журналинини чоп этиб келмокда.

70-80-йилларга келиб, ўқув жиҳозларининг турли хилларини ва ўқитишнинг предметли воситаларини лойиҳалаш ва ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш зарурий шартлардан бирига айланди. Уларсиз илғор методика ва ўқитиш шакллари самарасиз бўлиши, таълим сифатини таъминлаш мумкин эмаслиги аниқ бўлиб қолди. Бу зарурият 90-йилларга келиб, педагогик технологияларнинг назарий ва амалий жиҳатларини тизимли тадқиқ қилишни тақозо этди. Хусусан, россиялик олимлар бу йўналишда бир қатор асарларни нашр қилдилар. Жумладан, 1989 йилда нашр қилинган В.М. Клариннинг „Педагогическая технология в учебном процессе“, В.П. Беспальконинг „Слагаемые педагогической технологии“ китоблари бу соҳадаги йирик тадқиқотларнинг натижаси ҳисобланади.

Ўз-ўзидан ўринли саволлар туғилади: Нима учун биз педагогика фанининг ушбу йўналиши бўйича жаҳон миқёсида эришилган муваффақиятлар тўғрисида жуда оз биламиз? Нима учун педагогик технология тўғрисида ўқув юртларида зарур билимлар энди бериляпти? Нима учун бу борадаги керакли педагогик адабиётлар йўқ, бор бўлса-да, жуда оз миқдорда?

Бунинг бош сабаби — педагогик технологиянинг назарий ва амалий асослари бевосита „бихевиоризм“ (инглизча хатти-ҳаракат) ғоялари билан боғлиқ. Тарихдан маълумки, „бихевиоризм“ ғоялари совет педагогикасига ёт бўлган, буржуача йўналиш деб, қаттиқ қоралаб келинган, унинг ғояларидан фойдаланиш антикоммунистик сиёсат деб шарҳланиб келинди. Коммунистик режимнинг барҳам топиши билан „бихевиоризм“ асосчилари Ж. Уотсон, Э. Торндайк, Е. Пресси, Б. Скиннер, Э. Родкорф ғояларига муносабат ўзгарди. Масалан, А.В. Петровский, М.Г. Ярашевскийлар таҳрири остида нашр қилинган „Психология“ (М., 1990 й.) луғатида бундай фикрни ўқиймиз: „бихевиоризм ғояси лингвистика, антропология, социология каби соҳаларга таъсирини ўтказди ва кибернетикага замин яратди“.

Шу нарса хусусиятлики, 1970 йилларда ҳали бихевиоризм „буржуазия“ фани сифатида таъқиқ қилинаётган бир пайтда Н.Д. Никандров ўзининг „Программалаштирилган таълим ва кибернетика ғояси“ (М., 1970) номли ишида Э. Родкорфнинг тадқиқот натижаларини келтириб, шундай дейди: „Бихевиоризм атрофида қизиқарли ва фойдали ишлар пайдо бўлиши мумкин, бихевиоризмнинг назарий йўналишига танқидий муносабат, бу соҳа тарафдорларининг назарий фикрларини ўрганишдан бош тортиш бўлиб қолмаслиги керак“.

Бихевиористларнинг ишлари тестология шаклланишига ёрдам беради, лекин у ҳам педагогик технология каби совет даврида „буржуазиявий“ йўналиш қаторига киритилиб, умуман инкор қилинди. Ўзбекистон МДХ мамлакатлари ичида биринчи бўлиб

иждий педагогика фанига йўл очди ва чет элнинг бу соҳадаги энг илғор, юқори натижа берадиган ғояларни амалиётга татбиқ этиш, бу йўлда ўзимизнинг анъана ва тажрибаларимиздан кенг фойдаланишга имкон яратиб берди.

Президент Фармони билан 1992 йил март ойида қабул қилинган қарорга мувофиқ республикаимиз Олий ўқув юртларига абитуриентларни тест ёрдамида танлаб олиш ва таълим тизимида педагогик тестларни жорий этишга биринчи бўлиб асос солинди. Педагогик технология муаммолари билан махсус тадқиқотлар ўтказишга киришилди. Педагогик технологиянинг моҳияти, унинг таърифи ва маълум педагогик таълим доирасидаги ўрни биринчи бор 1993 йилда „Халқ таълими“ журналида Н. Саидахмедов томонидан талқин қилинди. (Н. Саидахмедов, Ўқитувчининг педагогик тизимидаги фаолияти, „Халқ таълими“, 1993 й, 6-76.). Ҳозирги кунда педагогик технологияларнинг назарий асослари ва уларни амалиётга татбиқ этиш бўйича бир қатор олимлар самарали изланишлар олиб бормоқдалар. Булардан Р.Х.Жўраев, У.Н.Нишоналиев, М.С.Саидахмедов, Б.Л.Фарберман, Қ.Ишматов, Х.Абдукаримов, К.Зарипов, Т.Назароваларнинг тадқиқот ишларини алоҳида таъкидлаш лозим. Ўзбекистонда олиб борилаётган илмий тадқиқот ишларининг таҳлили шуни кўрсатмоқда-ки, ҳозирги кунда Республикада педагогик технологияларнинг назарий, амалий асосларини, уларнинг мукамаллигини ўрганиш ва ўқув-тарбиявий жараёнга татбиқ этиш давлат аҳамиятига эга бўлган тадбирлар, деб қаралапти. Бир гуруҳ мутахассисларимиз педагогик технологиялар давр талаби, шу билан бирга янги замонавий йўналиш эканлигини эътироф этиб, таълим-тарбия жараёнига миллий хусусиятларни киритган ҳолда қўллашни тавсия этаётган бўлсалар, иккинчи гуруҳ мутахассислар таълим-тарбиядаги инқироздан кутулиш ва таълим-тарбиянинг самарадорлигини оширишнинг бирдан-бир йўли педагогик технологияларни қўллаш ва унинг мукамаллиги (валиддиги)ни яратиш ёки уларнинг турли шароитларда ҳам керакли натижа беришини кафолатлашни таъминлашга эришиш зарурлигини таъкидламоқдалар. Учинчи йўналишдаги мутахассислар педагогик технология таълим-тарбияни эволюцион босқичга кўтаришнинг шарти эканлиги, унинг назарий ва амалий асослари, концепциясини, бозор муносабатларига мослаш механизмларини яратиш, таълимга сиёсатнинг бош йўли сифатида қараш зарурлигини исботламоқдалар. Шу билан бирга, мазкур соҳада ечимини кутаётган бир қатор муаммоларни ҳам кўрсатиб ўтиш мумкин. Жумладан, таълимнинг ҳозирги кўп босқичли тизимида педагогик технологиянинг ўрнини аниқ белгилаш, унинг назарий ва амалий асосларини бир тизим доирасида ишлаб чиқиш зарур. Ўзбек тилидаги қўлланмалар, ишланмалар, услубий кўрсатмалар, керакли адабиётларни

яратиш — ҳал қилиниши керак бўлган йўналишлардир. Истиқболли, замонавий, давр талабларига жавоб берувчи техник воситаларни яратиш ва уларнинг таълим технологияси тизимидаги ўрнини ва хизматини белгилаш зарур. Маориф ходимлари, ўқитувчи, тарбиячиларда педагогик технологияларидан фойдалана олинган кўникмаларини шакллантириш, уларнинг малакасини мукаммал ва сифатли ошириш, самара бераётган мутахассисларнинг иш тажрибаларини оммалаштиришга кенг имкониятлар бериш, педагогик технологиялар бўйича илмий, амалий мактаблар яратиш зарур.

Шундай қилиб, ўқитишга технологик ёндашув XX асрнинг 30-йилларида вужудга келди. Дунёнинг ривожланган барча давлатларида кенг қамровли илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди. Давлатларда таълим самарадорлиги бўйича салмоқли мувафаққиятларга эришилган бўлса-да, совет тизими даврида мазкур йўналиш „буржуача“ йўналиш, деб қаттиқ қораланди, тадқиқот ишлари олиб бориш, у билан шуғулланиш таъқиқлаб қўйилди. Фақатгина ўтган асрнинг 90-йилларидан сўнг МДХ мамлакатларида, жумладан, Ўзбекистонда ҳам инновацион педагогик технологияни ўқитиш, тарбиялаш жараёнига татбиқ қилиш бўйича мувафаққиятли ишлар олиб борилмоқда. Уларнинг назарий ва амалий асосларини яратиш давлат буюртмасига айланди.

3-§. Инновацион педагогик технологияларнинг асосий принцип ва қоидалари

Инновацион педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнига жорий этиш маълум қонуниятларга, принципларга асосланган.

Принцип — латинча „principium“ сўздан олинган бўлиб, асос, дастлабки ҳолат, бошқарувчи ғоя, умумлашган талаб каби маъноларни англатади. Педагогик технологиялар принциплари — лойиҳаланган ўқув-тарбиявий жараёни амалга оширишда юқори натижаларга эришиш учун риоя қилинадиган умумий меъёрлар ва талаблардир. Уларни аниқлашда қуйидаги ҳолатлар эътиборга олинади: 1) мавжуд жамият талабларига мос келадиган таълим-тарбия мақсади; 2) дидактик жараёнинг объектив қонуниятлари; 3) таълим-тарбия жараёнини амалга оширадиган шарт-шароитлар (Н. Саид-аҳмедов. Янги педагогик технологиялар, 2003 й, 82-92-бетлар).

Педагогик технологиянинг яхлитлик принципи. Бу принцип технология лойиҳаси яратилаётганда педагогик тизимининг барча элементлари ўзаро таъсир остида бўлишини ва ўзаро боғлиқлигини эътиборга олишни тақозо этади. яъни, таълим мақсадининг қатъиян аниқланиши (нега ва нима учун?), ўқув жараёни мазмуни

(нима?), ташкилий шакллари (қандай?), ўқитиш методлари ва воситаларини (нима ёрдамида?) саралаш ва танлашга кўмаклашиши, шунингдек, ўқитувчининг маҳорат даражасига боғлиқ ҳолда дидактик жараён самарасини аниқлашга имкон бериши керак.

Яхлитлик принципи педагогик технологияни ташкил этувчи элементлардан бирини янгилаб ёки ўзгартириб, қолганларига тегмасликни, қайта қурмасликни инкор этади. Мисол учун, таълим мақсадини ўзгартириб, унинг мазмунини ёки ўқитиш жараёнини эскича қолдириш мумкин эмас. Бугунги кунда республика халқ таълими тизимида чуқур ўзгаришлар ва ислохотлар амалга ошириляпти. Биринчидан, таълим-тарбия мақсади янгиланди — эркин фикрлайдиган фуқарони, баркамол инсон шахсини шакллантириш зарур. Иккинчидан, бу ижтимоий буюртма ўз навбатида таълим мазмунини тубдан қайта қуришни, янги ўқув дарсликлари ва дастурларини яратишни келтириб чиқаради. Учинчидан, таълим-тарбиянинг янги мазмуни ахборотларни ўқувчи (талаба) ларга маълум вақт доирасида етказиш жараёнини тезлаштирувчи воситаларни талаб этади. Ана шу важдан янги педагогик ва ахборот технологияларини яратиш олимлар олдида кўндаланг вазифа қилиб қўйилляпти. Педагогик фаолият юргизаётган ҳар бир шахс бу муаммоларни тўғри англаши ва таълим-тарбия жараёнига ижодий ёндашишлари зарур.

Педагогик технологиялар ўқув-тарбиявий жараёнини олдиндан лойиҳалаш ва кейинги босқичда бу лойиҳани синф (аудитория)да амалга оширишни кўзда тутди. Шу боисдан педагогик технологияларнинг муҳим принципи — бўлажак ўқув тарбиявий жараёни олдиндан лойиҳалаш принциpidир. Бу эса, табиий-ки, ўқитувчидан ижодий фаолиятни талаб этади. Лойиҳаланган технология дарс мавзусига ажратилган вақт доирасида жорий этилиши лозим. Ўқув вақти педагогик технологияни олдиндан қуришда муҳим кўрсаткич ҳисобланади ва ўқитувчи уни ҳисобга олиши шарт. Лойиҳаланаётган дидактик жараён синф ўқувчиларининг ўзлаштириш даражасига мос келиши, ҳамма учун тушунарли бўлиши жуда муҳим. Шундагина яқуний натижа қўлга киритилади.

Яқуний натижанинг кафолатланиши педагогик технологиянинг яна бир муҳим принциpidир. Бу тушунча аслида нисбий характерга эга, чунки тузилган технология амалга оширилгач, муайян натижалар бўлиши — ўқувчиларнинг ўқув материални турли даражада ўзлаштириб олиши, табиий.

Педагогик технологиянинг муҳим принципларидан яна бири тугалланганлик принциpidир. Ўқувчининг ўзлаштириш сифати унинг ўзлаштириш коэффициенти билан аниқланади. Мамлакатимиз ўқув юртларида ўқувчининг ўзлаштириш сифати — ўзлаштириш коэффициенти 0,55 га тенг ёки ундан кўп бўлса, яъни ўқув матери-

алининг 55 фоизи ўзлаштирилса „қониқарли“ ҳисобланапти. Фикримизча, бу кўрсаткич таълим тизимини ислоҳ қилишнинг дастлабки босқичлари учун етарлидир.

Педагогик технологиянинг принципларидан бири — эгилувчанлик принциpidир. Бу принцип педагогик технологияларнинг қўлланиш соҳаларини бирмунча кенгайтиради. У ёки бу мавзу бўйича лойиҳаланган технология ҳеч бўлмаганда Фан бўлимлари чегарасида эгилувчанлик хусусиятига эга бўлиши керак. Ўқитувчида кам куч ва вақт сарфи эвазига фан мавзулари бўйича дидактик жараён тузилмасини ташхисли мақсадга мувофиқ тарзда алмаштири олиш ёки қайтадан лойиҳалаш имкони мавжуд бўлади. В.П. Беспалько, Б.Скиннер, Н.Д.Никандров, Н.Ф.Тализина, Б.Л.Фарберман ва бошқаларнинг илмий изланиш натижаларини таҳлил қилган ҳолда педагогик технологиянинг қуйидаги принципларини ҳам ажратиб кўрсатиш мумкин (К.Ишматов, Илғор педагогик технологиялар, Наманган, 2000 й, 62-66-бетлар):

1) Ўқувчилар билиш фаолиятини бошқарувчи қурилмалар, тизимининг қатъий **кетма-кетлигини яратиш**. Ўқувчилар билиш фаолиятини бошқарувчи қурилмалар педагог ёки методист (услубчи) томонидан олдиндан тузилган дастур асосида ишлайди. Шунинг учун ҳам улар фақат олдиндан дастурланган ҳолатларнинггина назорат қилади, холос. Ўқув жараёнида вужудга келган, лекин олдиндан дастурланмаган вазиятларни бошқариш учун педагог фаолияти зарур бўлади. Бугунги кунда тўла-тўқис дастурланган электрон китоб яратишга уринишлар ҳозирча самарасиз бўлмоқда. Ўқувчилар билиш фаолиятини бошқаришда — ўқитувчи, машина ёрдамида (автоматик) ва уларнинг биргалигида ҳамда ўз-ўзини бошқариш турларидан унумли фойдаланишни лойиҳалаш зарур.

2) Ўқувчилар билиш фаолиятининг ҳар бир қисми бўйича ўқув жараёнини бошқаришни **ёпиқ цикл (циклик)** бўйича ташкил қилиш. Бунда, ўқувчиларга тўғридан-тўғри ахборот узатиш билан бирга, улардан ҳам ахборот олиш — қайтувчан алоқа эътиборга олинади.

Кибернетикадан маълумки, бошқарув системасининг меъёрида фаолият кўрсатиши учун машина ва объект (ўқувчи) ўртасида тўғри ва қайтувчан алоқа ўрнатилиши лозим. Қайтувчан алоқа ўқитувчига ҳам, ўқувчига ҳам бирдек зарур: ўқувчи ўқув материални ўзлаштириб бориши, ўқитувчи учун эса йўл қўйилган хатоликларни таҳлил қилиб, педагогик жараёнга тегишли тузатишлар киритиб бориш учун. Ўқувчи мустақил равишда ўз фаолиятига тегишли тузатишлар киритиши учун зарур бўлган қайтувчан алоқа — ички ва ташқи қайтувчан алоқа деб аталади. Ички қайтувчан алоқа туфайли ўқувчи билим ва кўникмаларни онгли равишда ўзлаштириш имкониятига эга бўлади. Бунда ҳеч қандай тунунти-

риш, маслаҳат бериш, йўлланма бериш кабиларга йўл қўйилмайди.

Фақат ўқитувчи томонидан бажарилган ташқи қайтувчан алоқа ўрнатилсагина ўқув жараёнини циклик тарзда бошқариш мумкин бўлади. Шунинг учун ҳам ташқи қайтувчан алоқа баъзан (сўраш ва назоратда) ички операция ва (тезкор) қайтувчан алоқа эса, бевосита ўқув жараёнида амалга оширилади.

3) Ўқув материални узатишда, унинг моҳиятини очиб беришда **алоҳида қадамлардан** фойдаланиш учинчи принципни ташкил қилади. Бу талабнинг бажарилиши дастур материалнинг барчага тушунарли бўлишини таъминлайди. Ҳар бир ўқув қадам таркиби ўзаро боғлиқ бўлган қуйидаги учта қисм (кадр)ни қамраб олади: ахборот, қайтувчан алоқа операцияси ва назорат. Ўқув қадамларининг кетма-кетлиги педагогик технологиянинг асосини ташкил қилади. Ўқувчиларнинг дастур (ҳар бир ўқув қадами) бўйича фаолияти ўта индивидуаллашган бўлади.

4) Тўртинчи принцип — **ўзлаштиришнинг индивидуал суръати** деб аталади. Бу принципга амал қилиш барча ўқувчилар томонидан (турли вақтларда бўлса-да) ўқув материални тўла-тўқис ўзлаштиришни таъминлайди. Бунда ҳар бир ўқувчи учун алоҳида — унинг руҳий (идроки, диққати, тафаккури) ривожланиши учун энг мақбул бўлган ўқув материални танлаш ва унинг ўзига мақбул бўлган ўзлаштириш траекториясини белгилаш зарурати туғилади.

5) Ўқув жараёнида махсус **техник қурилмалардан фойдаланиш** педагогик технологиянинг бешинчи принципини ташкил қилади. Махсус техник қурилма ҳар бир ўқув қадамини (ахборот, операция, қайтувчан алоқа, назорат) амалга оширувчи техник воситалар.

Юқоридаги принциплар педагогик технологиянинг дидактик система сифатидаги ўзига хос хусусиятларини белгилайди. Лекин улар ўқув жараёнини ташкил этишга оид барча жиҳатларни ўзида акс эттирмайди. Педагогик технологияда хусусий ҳол сифатида анъанавий ўқитишдан ҳамда дидактиканинг барча принципларидан фойдаланилади (онглилик ва фаоллик, кўргазмалилик, назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги, ўқитишда узвийлик, ўқитишнинг тушунарли ва билимларнинг пухта бўлиши). Педагогик технология принциплари ва умумдидактик принциплар бир-бирини тўлдирadi ва бойитади.

Педагогик технологиянинг қоидалари. Ўқитишга технологик ёндашишда, аввал ўзлаштирилган ва янги билимларнинг ўзаро боғлиқ бўлишига катта эътибор берилади. К.П.Макварднинг таъкидлашича, ўзлаштирилаётган билимларнинг пухталиги ана шу боғланишнинг мустаҳкамлиги ва кўламига боғлиқ бўлади. Агар бу

боғланиш бўлмаса, ўрганилаётган ўқув материални ёдлаш ҳам билимларни шакллантирмайди. Агар янги ва олдинги ахборотларнинг қисмлари, шунингдек, уларнинг ўзлари орасидаги боғланишлар қанчалик мустаҳкам (бой) бўлса, демак, ана шундай мустаҳкам билимларга эга бўлинади.

Бу боғланишларнинг энг юқори даражада мавжуд бўлиши педагогик технологиянинг қуйидаги қоидаларига биноан амалга оширилади:

1. „Эквивалентли амалиёт“ қоидаси. Ўқитувчининг ўқитиш жараёнида кўзланган ҳаракатлари ва унинг якуний тест топшириғида белгиланган ўқув ҳаракатлари айнан бир хил шароитда ўтказилиши лозим.

2. „Аналогик амалиёт“ қоидаси. Ўқувчилар тест (имтиҳон)да қандай ҳаракатларни кўрсатишлари талаб қилинса, улар ўқув жараёнида ҳам шунга ўхшаш ҳаракатларда машқ қилишлари мумкин.

3. „Натижани билиш“ қоидаси. Ҳар бир ўтказилган назорат натижаси ўқувчига тезлик билан маълум қилиниши зарур. Бу қоида Б. Скиннер ва Э. Торндайклар томонидан дастурланган таълимда ҳам қўлланган.

„Ижобий мустаҳкамловчи реакциялар“ қоидаси. Ўқувчининг эришган ҳар бир ютуғига ўқитувчи ўз вақтида эътибор қилиб, рағбатлантириб бориши керак. Ўқувчиларнинг нотўғри ўқув ҳаракатлари жазоланмайди. Бу ҳолда ўқувчиларни: „Яна бир марта уриниб кўр“, „Бу бўлимни бошқатдан ўрганиб чиқишинг лозим“ каби илҳомлантирувчи сўзлар билан уларни ишлашга ундаши лозим.

II БОБ

ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ЖОРИЙ ЭТИШ

1-§. Дидактик жараён тузилмаси ҳақида тушунча

Г.К. Селевко томонидан педагогик технологияларнинг 12 тури фарқланиб тасниф қилинган. Технологияларнинг „Мазмуни ва тузилиши характери“га караб, белгиланган тури ичидан „Таълим технологиялари“ни ажратиб оламиз.

Таълим технологиялари ҳақида фикр юритишда дидактик жараён тузилмаси ҳақида тушунчага эга бўлиш керак. Педагогик, психологик ва услубий адабиётларда кўрсатилишича, дидактик жараён ўзаро бир-бири билан боғлиқ бўлган бир неча таркибларни ўз ичига олади: ўқувчи (талаба), ўқитувчи (педагог); давлат буюртмасига мос келувчи таълимнинг мақсади, мазмуни; ўқитишнинг ташкилий шакли; услубий жиҳатлари; ўқувчи (талаба)нинг таълимий-мотивацион ҳолати; ўқувчи (талаба)нинг ўқув-билиш фаолияти ва уни ўқитувчи (педагог) томонидан бошқариш.

Н. Саидахмедов дидактик жараённинг 6 элементларини батафсил таҳлил қилиб берган (Н.Саидахмедов. Янги педагогик технологиялар. Т.2003 й, 61-69-бетлар). Унинг таҳлилича, дидактик жараёнларнинг муҳим элементларидан бири ўқувчиларнинг таҳлилий мотивацион ҳолатидир.

Мотивация — шахс хатти-ҳаракатини юзага келтирувчи ички ҳаракатлантирувчи куч, ҳиссиёт бўлиб, педагог уни бошқаришга ҳаракат қилади ва ўқув жараёнини ташкил этиш учун ҳисобга олади. Уни амалда вужудга келтириш учун ўқувчи ўрганилаётган фаолият тажрибаларидан таассуротли далилларни махсус йиғиши ва ўқувчи (талаба)ларга ўқитилаётган предметларнинг асосий ҳолатлари бўйича билимлар асосида ноқулай вазиятлардан чиқиб кетиш йўллари намоиш қилиш керак. Ўқитувчининг педагогик маҳоратига боғлиқ ҳолда ўқувчиларда ҳосил бўладиган мотивлар кучли ёки кучсиз бўлади. Демак, ўқитувчи ҳар бир дарс мақсади ва мазмунига мос келадиган мотивация меъёрларини аниқлаши лозим бўлади. Педагогикада ўқувчиларни дарсга қизиқтириш йўллари хилма-хилдир. Бирмунча самарали бўлган методика — муаммоли вазиятларни машғулот бошланишида ўқувчиларга таклиф этиш ёки предмет мавзусини ифода эта оладиган махсус муаммоли топшириқлар берилиши керак.

Муаммоли вазиятлар ўзида ўқувчиларнинг қийинчилиқни (муаммони) аниқ ёки мавҳум англашини ифодалайди ва уни ҳал

этиш янги билимларни, янги усул ва ҳаракатларни излаб топишни талаб этади. Агар ўқувчида қийналишларни бартараф этиш йўллари қидириш учун бошланғич билимлар етишмаса, у муаммоли вазиятларни қабул қила олмайди ва табиийки, тафаккурида кураш ва қарама-қаршилиқ жараёни кечмайди.

Мавжуд вазиятларнинг уч кўринишини келтириш мумкин:

1. Вазият маълум. Уни ҳал этиш учун шунга ўхшаш аниқ намуналар мавжуд бўлади. Бундай ҳолатда вариантни ечиш методи стандартли бўлиши мумкин.

2. Вазият ўхшаш. Бундай ҳолатда уни шунга ўхшаш бошқа вазиятлар билан таққослаш зарур. Улар бир-бирига айнан ўхшаш бўлмаслиги мумкин, бироқ яхлит асосга эга бўлганлиги учун унинг кўринишини ўзгартириб, қаралаётган вазиятга яқинлаштириб мақбуллаштирилади ва оқилона ечиш йўли топилади.

3. Номалум вазият. Бундай вазият амалий фаолиятда учрамайди, уни бошқа қандайдир намуна билан солиштириш имкони йўқ. Шу боисдан ечимнинг янги услубини излаб топиш зарур бўлади.

Дидактик жараённинг мотивацион босқичи ўқувчиларнинг билиш фаолиятига кириб кетишини тезлаштиришга имкон беради. Бу фаолиятни керакли фаоллик даражасида ушлаб туриш учун уни ташкил этиш методлари ва усуллари ўқитувчи ўқувчиларнинг ўзлаштириш сифатига боғлиқ ҳолда танлай олиши керак.

Ўқувчилардаги мотивация характери кўп жиҳатдан уларнинг ўқув фаолиятига (иккинчи элемент) боғлиқ. Ўрганиш кенг маънода — ўқувчиларнинг Янги билимларини ўзлаштириш жараёнидир. Лекин ҳар қандай ўрганиш ҳам ўқув фаолияти бўла олмайди. Ўрганиш ўқув фаолияти даражасига кўтарилиши учун ўқувчилар билимларни эгаллаш давомида уларни бойитадиган ўқув ҳаракатларининг янги усуллари ўзлаштириши, мустақил равишда ўқув топшириқларини белгилаши, ўз-ўзини назорат қилиши ва ўз хусусий ўқув фаолиятини баҳолаш мезонларини билишлари керак.

Педагогик жараён билан шуғулланувчи ҳар бир кишига маълумки, билимларнинг ўқувчилар томонидан эгалланиши уларнинг хусусий ўқув фаолияти (психологлар таърифида — билиш фаолияти) натижаси туфайли рўй беради. Бироқ психология фани ҳанузгача ўқитишда ўқувчиларнинг кетма-кет билиш ҳаракатларининг энг яхши таркиби тўғрисида аниқ фикрга келгани йўқ. Бу таркиб ва ўқувчиларнинг билишга оид ҳаракатларининг кетма-кетлиги, мавжудлик алгоритми (МА) деб номланади. МА, биринчидан, бу ҳаракатларнинг қатъиян кетма-кетлигини, иккинчидан, уларнинг натижалари ҳам қатъиян олдиндан аниқланганлигини таъкидлайди. Шу боисдан МА моҳият жиҳатидан ўқув билиш назарияларининг турига (элементар мулоқот, ассоциатив, бихевиоризм, гештальт, ақлий ҳаракатларни босқичли шакллантириш) мос ҳолда турли

кўринишга ва мазмунга эга. Ҳар қандай МАнинг инвариатив элементи — ўқув жараёнида ўзлаштириш даражаси бўйича кетма-кет ҳаракатланишдир. Ҳаракат „қадам“нинг ўзи ва ҳар бир „қадам“ мазмуни танланган ўзлаштириш назариясига боғлиқ бўлади. Танлаш усули ва танланган ўзлаштириш назариясининг сифат мезонлари — ўқитувчининг педагогик фаолиятидаги муҳим мўлжал ва унинг педагогик технологияси тавсифномаси ҳисобланади.

Тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатади-ки, ҳар қандай ўқув фаолияти амалиётнинг умумий лойиҳаси бўйича қурилади ва ўзида **мўлжалли (йўналтирувчи), бажарувчи, назорат қилувчи ва тузатувчи** ҳаракатларни мужассамлаштиради. Унинг шартли формуласи:

$$\text{Ўф} = \text{Мх} + \text{Бх} + \text{Нх} + \text{Тх}$$

Бу ҳаракатларни ўқувчилар бевосита ўқитувчи ёки дарслик ёрдамида турлича тўлиқликда ва турлича таълим назариясига таянган ҳолда бажаришлари мумкин. Ўқитувчи дастлаб ўқувчидаги мавжуд ҳаракат турларини кузатиши керак. Ўқув ҳаракатларининг ҳар бири алоҳида Ўф ни ўзлаштиришнинг маълум босқичида намоён бўлади. Мисол учун Мх нинг бажарилиши ва ўқув топшириқларини ўзлаштириш қуйидагича амалга оширилади: а) ўқитувчи белгилаган тайёр топшириқларни тушуниб етиш; б) ўзи учун бу топшириқларни фаол қабул қилиш; в) мустақил равишда ўқувчиларнинг ўқув топшириқларни ўрганиш; г) бир қанча ўқув топшириқларни мустақил ўрганиш.

Ўқувчининг мўлжалли ҳаракатлари (Мх) ўзлаштириш давомида шундай ахборотлар билан таъминланади-ки, улар ўқувчи эгаллайдиган ҳаракат қонунлари ва усуллари умумий кўринишда ифодалай олади. Одатда, Мх ҳар бир ўқув топшириғини бажаришда муайян кетма-кетликка риоя қилишни тақозо этади ва бу ҳаракатлар тизими, қўпинча йўриқли харитада ўз аксини топади. Бу хариталар ёрдамида ўқув материалларини ўзлаштириш давом этади, бироқ энди бу жараён билиш фаолиятининг кейинги бажарувчилик босқичида рўй беради.

Бажарувчи ҳаракатлар (Бх) ҳам ўзлаштиришнинг турли босқичларида бўлиши мумкин: а) асосий ўқув ҳаракатларининг бажарилиши (таҳлил, ўзгартириш, таққослаш, моделлаштириш); б) алоҳида ҳаракатларни операциянинг бир бўғини сифатида бажариш; в) бир масаланинг ечимига қаратилган ва йирик блоklarга қўшилган ҳолда амалга ошадиган бир қатор ўқув ҳаракатларини бажариш; г) бу йирик блоklarни англаш даражасида (кўникма) ёки „автоматик“ (малака) даражасида амалга оширилиши.

Ақлий ҳаракатларни босқичли шакллантириш назариясида

ўқувчининг бажарувчи ҳаракатлари (Бх) ўқув-билиш фаолиятининг турли шакллари кетма-кет алмаштирадиган амалларни босқичли жараён сифатида ташкил этишни тақозо этади: ташқи, моддийликдан (Мд) ички нутқ (Нт) шакли орқали ақлий (Ақ) ҳаракатга. Мавжудлик алгоритмининг бу босқичи рамзий қуйидагича ифодаланиши мумкин:

$$Бх = Мд + Нт + Ақ$$

Кейинги босқич — **назорат қилувчи** (Нх) ҳаракат мавзу бўйича ЎЭ ни ўзлаштириш даражаси ўқувчининг ўз-ўзини назорат қилиши эвазига амалга оширилади ва эталон билан солиштирилади. Агар ўзлаштириш даражаси паст ($K_a \leq 0,7$) бўлса, у ёки бу ҳаракат босқичида йўл қўйилган хатолар ўқув фаолиятининг тузатувчи босқичида (Тх) аниқланиб, тузатишга оид дидактик жараён ташкил этилади. Шунинг алоҳида таъкидлаш жоизки, Тх операцияси — шунчаки ўқувчининг машқ бажаришида ёки тест ечишида йўл қўйган хатоларини тузатиш эмас, балки дидактик жараённи тузатиш, қайта қуриш демакдир. Агар Нх ўқув фаолиятининг барча босқичлари учун тегишли бўлса, Тх босқичи зарурий ҳолда, яъни $K_a < 0,7$ бўлган ҳоллардагина амалга оширилади. Агар $K_a \geq 7$ бўлса, Тх га ҳожат қолмайди ва кейинги босқичларга қадам қўйилади.

Дидактик жараён тузилмасининг 3-элементи — белгиланган таълим мақсадига тўғри келадиган ўқув-тарбиявий жараён **мазмунидир**. Дидактик жараённинг таркибий қисми — ўқув-билиш фаолиятини **бошқариш** 4-элемент ҳисобланади. Шунинг қайд этиш жоизки, ҳар қандай ўқув фаолиятини бошқариш имконияти мавжуд. Бошқариш тизими икки — бошқарувчи ва бошқарилувчи объектдан иборат бўлади. Агар дидактик жараёнда ўқитувчи бошқариш субъекти ҳисобланса, ўқувчилар — бошқариш объектидир. Субъект узлуксиз тарзда таълим мақсадига мувофиқ объектга бевосита ёки билвосита таъсир ўтказади. Объект ҳам ўз навбатида субъект томонидан ўрнатилган мақсад ва вазифаларни тўғри англаб етиши ва унга эришиш чораларини кўргандагина ўқув фаолиятининг самараси тўғрисида фикр юритиш мумкин бўлади.

Педагогикада ўқув фаолиятини бошқаришнинг кибернетика фанида ишлаб чиқилган таснифдан фойдаланилади: очик, ёпиқ ёки **циклик турдаги бошқариш тизими** қўл келади. Сабаби зарурий ўқув ҳаракатлар тўғрисидаги ахборотлар оқими ўргатувчидан тўғри алоқа ёрдамида ўрганувчиларга узатилади. Асосий ҳаракатларнинг бажарилганлиги ҳақидаги маълумотлар эса, тескари алоқалар ёрдамида ўрганувчидан ўргатувчига узатиш имкониятини яратади. Демак, ўқув фаолиятини бошқариш циклик тарзда, яъни: „ўргатувчи-ахборот-ўрганувчи“ тизими кўринишида амалга ошар экан. Ёпиқ

бошқариш доимо ҳар бир ўқув элементи бўйича ўқитишнинг асосий кўрсаткичларини (α , β , γ , ν) ўқувчининг ўқув фаолияти жараёнида кузатишни ва бу кўрсаткичлар белгиланган меъёридан фарқ қилса, фаолият учун зарурий тузатишларни амалга оширишни тақозо этади.

Ўқитишда бошқаришнинг ёпиқ усулидан фойдаланишнинг содда усули — ўқувчини сўроқ қилиш ва ўқув материални ўзлаштиришда йўл қўяётган хатоларини зудлик билан тушунтириш. Сўроқ натижаларини ҳисобга олган ҳолда қўшимча машқлар бажариш зарур.

Бошқаришнинг муҳим жиҳати шундаки, агар Ма фақат ўқувчи (талаба) томонидан бажарилса, бошқариш алгоритми (Б) ўқитувчи ҳам, ўқувчи (талаба) ҳам бажариши мумкин. Бунинг учун ўқитувчи ўқувчиларга нафақат топшириқ ёки машқ тавсия этади, балки уларнинг тўғри жавобларини (эталонларини) ҳам беради. Шунда ўқувчилар ўз фаолиятларини текшириш ва ҳаракатларини тузатиш имконига эга бўладилар.

Дидактик жараён самарадорлигини ёки педагогик технология мақбуллигини белгиловчи омиллардан яна бири ўқитиш шакллари ўқув фаолияти босқичларига мос ҳолда тўғри танлаш ва уларни оқилона таққослаш принципи ҳисобланади.

Педагогикада ўқитишнинг ташкилий шакли (5-элемент) ўқувчи (талаба)ларни ўқитиш жараёнида қўйилган ташқи шароитлар йиғиндисидир.

Таълим тизимида билиш фаолияти аудиторияда (маъруза, семинар, лаборатория, ўқув маслаҳати, синов, имтиҳон) ва аудиториядан ташқарида (уйда, кутубхонада тайёргарлик, лойиҳалаш, тадқиқотчилик, тўғарак ва бошқа) ташкил этилади.

Педагог ўқув фаолияти шакллари танлашда қуйидаги саволларга жавоб топиши керак: дидактик жараён иштирокчиси ким (ўқувчи, талаба, тингловчи) ва у қандай бошқарилиши керак (ўқув фаолиятини ўқитувчи бошқаради, автоматлашган синф ёрдамида ёки бошқа техник воситалар ёрдамида: кино-диафильм, компьютер, модели таълим ва бошқалар).

Дидактик жараён у ёки бу техник воситаларни таълим мазмунига мос ҳолда узлуксиз қўллашни тақозо этади. Бу йўналиш ПТнинг мавжудлик шартларидан биридир. Педагогик технологиянинг лойиҳачиси ҳам, уни амалиётга жорий этувчи ҳам педагог (6-элемент) ҳисобланиб, малакали мутахассис тайёрлашдек муҳим; ижтимоий (давлат) буюртмани бажаради. Хўш, педагогнинг педагогик тизимда тутган ўрни нимадан иборат?

1. Ўқитувчи давлат буюртмасига мос келадиган таълим-тарбия мақсадини (2-элемент) ташҳисланувчан ҳолда аниқ ва равшан белгилаши керак-ки, натижада ажратилган вақт ичида унга эри-

шишни таъминлайдиган дидактик жараёни тузиш ва жорий этиш тўғрисида хулоса қилиш мумкин бўлсин.

2. Ўқитувчи белгиланган таълим мақсадига тўғри келадиган ўқув-тарбиявий жараён мазмунини (3-элемент) саралашда фаннинг абстракция поғоналарининг (β) ва ўзлаштириш даражаларига (α) мослигини инобатга олиши зарур.

3. Ўқитувчи педагогик тизимнинг таркибий элементи сифатида дидактик жараёни (4-элемент) тузиш талаблари билан таниш бўлиши ва унинг энг мақбул вариантини ҳар бир дарс мавзусига боғлиқ ҳолда лойиҳалаши керак. Бу талаблар жадаллаштириш ва табиатан монандлик принциpidир. Жадаллаштириш принциpi дидактик масалаларни маълум вақт доирасида бирмунча тез ва юқори савияда ҳал эта оладиган дидактик жараёни қўллашни талаб этади. Таълим ва тарбияда жадаллаштириш принципини аниқлаб берувчи омил ўқувчиларнинг маълум фаолиятни ўзлаштириш тезлиги ҳисобланади. Иккинчи принцип ўқув-тарбиявий жараёни шундай ташкил этишга асосланади-ки, бунда мумкин қадар ўқувчиларнинг кенг доирада тажриба (билим, кўникма ва ижодий фаолият) эгаллашига имкон туғдирадиган ва уларнинг ақлий салоҳиятини ривожлантира оладиган механизм вужудга келсин.

4. Ўқитувчи дидактик жараёни амалга оширишда ўқитишнинг самарали шакллари (5-элемент) фойдалана олиши зарур. Бу педагогик тизимда элементларнинг маълум қонуният асосида боғланганлигини билдиради. Бу боғланишлардан фойдаланиш ва мақбул бўлган ташкилий шакллар топиш таълимда расмийлаштирилишига йўл очади.

5. Ўқитувчи педагогик тизимнинг иштирокчиси бўлган ўқувчи (талаба)нинг (1-элемент) таълим мазмуни ва тарбия таъсирини қай даражада эгаллаётганлигини энг мақбул усуллар билан назорат қилиб бориши лозим.

2-§. Ўқув мақсадларни технологик усулда лойиҳалаш

Юқорида таъкидланганидек, саноат технологиясида, энг аввало, маҳсулотни тайёрлашнинг аниқ, ҳар томонлама мукамал ишланган, барча деталлари ҳисобга олинган лойиҳа ишлаб чиқилади, техник хужжатлар яратилади ва ундан кейин ишлаб чиқариш ташкил этилади. Маҳсулотни тайёрлаш бўйича кенг қўлланми ишлар амалга оширилади. Таълим технологиясида ҳам ўқув мақсадларини лойиҳалаш, дидактик материалларни яратиш, ўқитиш жараёнини ташкил этиш ва охириги кафолатланган натижа самарали ўзлаштирилишига эришишга эътибор қаратилади.

Таълим технологияси қуйидаги таркибга эга бўлган кўриниш-ни ўз ичига олади (К. Ишматов, Илғор педагогик технологиялар, Наманган, 2000 й):

- ўқув мақсадларининг кетма-кетлик қаторини ишлаб чиқиш ёки педагогик мақсадлар таксономияси (грекча — тартиб билан жойлаштириш) тизимини яратиш;

- ўқув мақсадларини назорат топшириқларига айлантириш;
- мақсадларга эришиш йўллари кўллаш;
- коррекция (тузатиш);
- натижани баҳолаш.

Ўқув мақсадларини технологик усулда лойиҳалаш ёки педагогик мақсадлар таксономияси тизимини яратиш қандай амалга оширилади? Бу масалани осонроқ тушуниб олишимиз учун эски анъанавий ўқитишдаги мақсадларни белгилаб олиш усуллари ҳақида фикр юритиб олсак.

Амалиётдаги анъанавий ўқитиш усулидан ўқув мақсадлари асосан қуйидагича белгилаб олинади:

1. Мақсадларни ўрганиладиган ўқув мазмуни орқали белгилаш. Масалан, „Ньютоннинг биринчи қонунини ўрганиш“. Бу — фақат битта дарс ёки бир неча дарсларда ўтиладиган материални ўргатишга ишора холос, унда ўқув жараёнини ташкил этиш учун аниқ йўналиш йўқ. Шунингдек, мақсадга эришишни қандай ўлчаш, белгилаш мумкинлиги кўрсатилмаган.

2. Педагогик фаолият орқали мақсадни белгилаш. Масалан, „Ички ёниш двигателининг ишлаш принципи билан ўқувчиларни таништириш“ ёки „Двигатель чизмасидан шартли белгиларни ўқиш усуллари намоёни қилиш“. Ўқув мақсадларини бундай белгилаш, ўқитувчининг шахсий фаолиятига қаратилган бўлиб, ишдаги тартиб ва тушунтириш ҳақида таассурот қолдиради, холос. Ўқувчи ўқитишнинг натижаларини таққослаш имкониятига эга бўлмаган ҳолда ҳаракат қилади, чунки олинadиган натижанинг ўзи аниқ ифодаланмаганлиги кўриниб турибди.

3. Мақсадларнинг ўқувчи ривожланишидаги ички интеллектуал, ҳиссий жараёнлар орқали қўйилиши. Масалан, „Кузатилаётган ҳодисаларни таҳлил қилиш кўникмасини шакллантириш“, „Математик масалаларни мустақил ечиш кўникмасини ривожлантириш“ ва ҳ.к.

Бундай шаклдаги умумлаштирилган таълимий мақсад мазкур ўқув юрти, ўқув фани ёки предметлар туркумидаги мақсадларнинг ечимига қаратилган, холос. Ҳатто дарс ёки бир нечта дарслар доирасида ҳал этиладиган аниқ мақсадларни ҳам англатмайди.

4. Ўқувчиларнинг ўқув фаолиятлари орқали мақсадни белгилаш. Масалан, „Квадрат тенгламада илдизни топиш бўйича масалалар ечиш“. Дастлаб қараганда ўқув мақсадининг бундай қўйилиши

машғулоти режалаштириш ва ўтказишда маълум аниқлик киритилаётганга ўхшайди. Лекин бу ерда энг муҳим ҳолат назардан тушиб қолган, яъни ўқитишдан кутилаётган натижа ва унинг оқибати ҳисобга олинмаган.

Таълим технологияси тарафдорлари ўқитишнинг юқоридагидек мақсадларини белгилашга қарши чиқадилар. Дарҳақиқат, уларнинг фан, ўқитувчи ва ўқувчи фаолияти орқали ўқув мақсадларини белгилаш ўқитишнинг натижалари тўғрисида тўлиқ тасаввур бермайди, деган фикрига қўшилиш мумкин. Бундай ҳолатда, улар ўқув мақсадларини аниқлашнинг қандай усулларини таклиф этадилар?

Уларнинг исботлашларича, биринчидан, ўқув мақсадларининг шундай тизимини яратиш керакки, унинг ичида ўқув мақсадларининг тоифалари ва даражалари кетма-кетлиги аниқ белгиланган бўлсин.

Иккинчидан, ўқув мақсадларини ифодалаш учун шундай аниқ ва тушунарли тилни топиш керакки, ўқитувчи бу тил орқали мақсадни аниқ ифодалайдиган бўлсин.

Таълим технологиясининг одатдаги ўқитиш усулларида тубдан фарқ қилувчи ва унинг дастлабки муҳим жиҳатларидан ҳисобланган юқоридаги биринчи ҳолатда айtilган тизим — педагогик мақсадлар таксономияси деб юритилади. (Объектларни, уларнинг табиий ўзаро боғлиқлигига асосланиб ва тоифалари мураккаблашиб борадиган кетма-кетликда жойлаштириб туркумлаш ва системалаштириш, биология фанида, таксономия дейилади. Шу мазмун педагогика фанига ҳам маълум маънода мослаштириляпти.)

Педагогик мақсадларни бундай схема бўйича тузишга биринчи марта АҚШ олимлари эътибор берганлар. Иккинчи жаҳон урушидан сўнг коллежларга кириш имтиҳонларини қабул қилиш қўмитасининг бир гуруҳ педагог ва психологлари машҳур психолог Б. Блум раҳбарлигида педагогик мақсадларни қатъий ифодалаш ва тартиблаштириш бўйича кўп йиллик изланишлар олиб бордилар. 1956 йилда „Таксономия“нинг биринчи қисми нашрдан чиқди. Унда ўқув мақсадларини билиш (когнитив соҳа)да ифодаланиши баён этилган эди. Ўқув мақсадларининг бу системаси кенг халқаро миқёсда машҳур бўлиб кетди ва ўқитишни режалаштириш ва натижасини баҳолашда асосий услуб бўлиб ҳисобланди. Кейинги ўн йилликда Д.Кратвол ва бошқалар томонидан педагогик мақсадлар таксономиясининг иккинчи (аффектив соҳа) қисми яратилди. 1996 йилда ЮНЕСКО Блум таксономиясининг 40 йиллигини нишонлади.

Бу ўринда Б.Блум таксономиясининг мазмуни ва унинг ўқитувчи учун қандай инструментал ёрдам бериши ҳақида тўхталамиз.

1. Когнитив (билишга оид) соҳа. Бу — ўқилган материални эслаб қолиш ва уни такроран айтиб беришдан бонлаб, то ўзлаштирилган билимларни тўла англаб, уларни олдин ўрганилган гоё,

метод ва ҳаракат усуллари билан уйғунлаштириб тасаввур этиш ҳамда билимларни эгаллашгача бўлган муаммоларни ҳал этишни ўз ичига олади. Экспертлар баҳоси ҳамда Б. Блум ва унинг ходимлари таъкидлашича ва ўқитувчилар ўртасида ўтказилган сўров натижасида адабиётчилар таҳлили, дастурлар, дарсликлар, дарс бериш амалиётидаги ўқув мақсадларининг аксарияти когнитив соҳага тегишли бўлиши аниқланган.

2. Аффектив (ҳиссиётли — қадриятли) соҳа. Унга оддий идрок қилиш, қизиқиш, қадриятлар йўналишлари ва муносабатларни ўзлаштиришга тайёр бўлишдан бошлаб, то ўқувчининг атрофдунёга нисбатан ҳиссий-шахсий муносабатда бўлишини шакллантирувчи мақсадлар киради. Қизиқиш ва мойиллик, у ёки бу кечинмаларга ҳамдард бўла олиш, воқеаларга бўлган муносабат, уни англаш ва фаолиятда намоён бўлишини шакллантириш мақсадлари ана шулар жумласидандир.

3. Психомотор (ҳаракатга оид) соҳа. Бу соҳага у ёки бу ҳаракат (моторли) фаолиятда манипуляция (ҳаракат йўналишларини тез ва чаққон ўзлаштириш), асаб-мускулларни мувофиқлаштириб бошқариш (координация)ни шакллантиришга оид мақсадлар киради. Бу ўрта мактабдаги ўқув мақсадларининг жуда оз қисмини қамраб олади, холос. Ёзув, оғзаки нутқ малакалари ҳамда жисмоний тарбия ва меҳнат (касб) таълими доирасидаги малакалар ана шулар жумласидандир. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларга касб ўргатиш жараёнининг мақсадлари ҳам шу мақсадларга киради.

Ўқув мақсадларининг қатъий ва ишончли тизимини яратишни фақат назарий олимларни қизиқтирадиган мавҳум (абстракт) вазифа, деб ҳисоблаб бўлмайди. Мақсадларининг аниқ, тартибли туркумини яратиш, энг аввало, амалиётчи педагоглар учун жуда муҳимдир. Бунинг сабаблари қуйидагича:

1. Ўқув жараёнида эътиборни асосий мақсадга қаратиш. Ўқитувчи таксономиядан фойдаланган ҳолда нафақат ўқув мақсадларини, балки асосий вазифаларни, бундан кейинги фаолиятнинг тартиби ва боришини ҳам белгилаши мумкин.

2. Ўқитувчи ва ўқувчилар ҳамкорликдаги фаолиятининг аниқлиги ва ошқоралиги. Аниқ ўқув мақсадлари ўқитувчи учун ўқувчиларга, уларнинг умумий фаолиятидаги асосий йўналишларни тушунтириш, муҳокама қила олиш ва ихтиёрий қизиқувчи шахслар (ота-оналар, текширувчи) учун ҳам аниқ ва тушунарли бўлишини таъминлаш имкониятини беради.

3. Ўқитиш натижаларини баҳолаш андозаси (эталон)ни яратиш. Фаолият натижалари орқали аниқ фойдаланган ўқув мақсадлари, уларни ҳолисона баҳолаш имкониятини яратади. Бундай эталон фақат ўқитувчи томонидан яратилиши шарт эмас. Уни ўқувчилар билан ҳамкорликда (демократик) яратиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

Когнитив мақсадларга бир ёки бир неча дарс жараёнида эришиш мумкин. Аффектов мақсадлар эса, шахс ички ривожланишига боғлиқ бўлиб, чуқурроқ хусусиятга эга. Унга қисқа вақт ичида (айниқса, юқори босқичдагиларга) эришишни амалга ошириб бўлмайди. Когнитив мақсадларни моддийлаштириш, уларни фаолият тури кўринишида ифодалаш осонроқ. Шунинг учун ҳам, аффектив мақсадлар таксономияси, асосан, тарбия натижасини педагогик диагностика қилишда қўлланади, ўқитиш технологиясига оид ишланмалар кўпроқ когнитив мақсадлар бўйича яратилади. Сўнгги 20 йиллар давомида педагогик мақсадлар таксономиясини такомиллаштириш бўйича изланишлар олиб борилди. Натижада: когнитив, аффектив, психомотор ва операцион фаолиятли мақсадлар таксономиясининг бир неча хил вариантлари яратилди. Лекин бугунги кунда Б.Блумнинг когнитив соҳасидаги системаси пухта ишланган бўлиб, у нисбатан оммавий тарзда ёйилган. Унинг амалда қўлланиши ҳам мукамал ўрганилган.

Когнитив (билишга оид) соҳадаги ўқув мақсадлари тоифалари

Ўқув мақсадларининг асосий тоифалари	Ўқув мақсадлари турларидан намуналар
1	2
1. БИЛИШ Бу тоифа ўтилган материални эслаб қолиш ва такроран сўзлаб (кўрсатиб) беришни англатади. Мазмун турлича — аниқ далиллардан бошлаб, то яхлит назарияларгача бўлиши мумкин. Бу тоифанинг умумий белгиси тегишли маълумотларни эслаб қолишдир.	Ўқувчи Қўлланадиган ибораларни билади, аниқ далилларни билади, иш-ҳаракат тартиби методларини билади, қоида ва принципларни билади
2. ТУШУНИШ Қуйидагилар ўтилган материал аҳамиятини тушуниш қобилиятининг кўрсаткичлари бўлиши мумкин: материални бир шаклдан иккинчи шаклга ўзгартириш, бир „тил“дан иккинчи „тил“га айлантириш (масалан, оғзаки шаклдан математик шаклга). Шунингдек, талаба томонидан материалнинг тушунтириб берилиши ва қисқача баён қилиниши (интерпретация) ёки ҳодиса ва воқеаларнинг бундан кейинги боришини тасаввур этиш (оқибати ва натижасини олдиндан айтиб бериши) ҳам тушуниш кўрсаткичлари бўлади.	Ўқувчи Далиллар, қоида ва принципларни тушунади; оғзаки материални талқин қила олади; схема, диаграмма, графикларни талқин қила олади, оғзаки материални математик шаклда ифодалай олади; мавжуд маълумотлар асосида кутилаётган натижани тахминан тасаввур эта олади.

1	2
3. ҚЎЛЛАШ Бу тоифа ўрганилган материаллардан аниқ шароитларда ва янги вазиятларда фойдалана билишни англатади. Бунга қоидалар, методлар, тушунчалар, қонунлар, принциплар ва назарияларни амалда қўллай олиш киради. Ўқитишнинг бундай натижаси материални тушунишга нисбатан анча юқори даражада эгаллашни талаб қилади.	ЎҚУВЧИ Тушунча ва принципларни янги вазиятларда қўллайди, қонун ва назарияларни аниқ амалий шароитларда қўллайди; метод ёки иш ҳаракат тартибини қўллай олишини намоён қилади.
4. ТАҲЛИЛ Бу тоифа материални алоҳида қисмларга ажрата билишни англатади. Бунда унинг таркибий тузилиши аниқ кўриниб туриши керак. Бунга яхлитликни қисмларга ажратиш, улар ўртасидаги ўзаро алоқадорликни аниқлаш, яхлитликнинг ташкил этилиш принципларини англаш киради. Бу тоифа ўқув натижаларини тушуниш ва қўллашга нисбатан анчагина юқори даражада эканлиги билан хусусиятланади.	ЎҚУВЧИ Яширин (ноаниқ) тахминларни ифодалайди, фикрлаш мантиғидан хато ва камчиликларни кўра олади, далиллар ва сабаблар ўртасидаги тафовутларни аниқдайди, маълумотлар аҳамиятини баҳолай олади.
5. СИНТЕЗ Бу тоифа ўзида янгиликни акс эттирган яхлитликни вужудга келтириш учун алоҳида қисмлар комбинациясини тузишни англатади. Бундай янги маҳсулот — доклад, пўтқ фаолият режаси ёки умумлаштирилган алоқалар мажмуи мавжуд маълумотларни тартибга тушириш схемаси) бўлиши мумкин. Унга мос ўқув натижалари янги схема ва таркибий тузилишлар яратишни ўз ичига олган ҳамда ижодий характерга эга бўлган фаолиятни назарда тутати.	ЎҚУВЧИ Материалнинг мантиқий тузилишини ёзма матн шаклида баҳолайди, хулосаларнинг берилган катталикларга мослигини баҳолайди, ички мезонлардан келиб чиққан ҳолда иншо ёзади, тажриба ўтказиш режасини тузади, у ёки бу муаммони ҳал этиш режасини тузишда бошқа фанларга оид билимлардан фойдаланади.
6. БАҲОЛАШ Бу тоифа у ёки бу материал (қонун, бадиий асар, изланиш натижалари) нинг аҳамияти-га аниқ мақсад нуктаи назаридан баҳо беришни англатади. Ўқувчи мулоҳазалари мезони ички (таркибий, мантиқий) ёки ташқи (белгиланган мақсадга мувофиқ) бўлиши мумкин. Бу мезонлар ўқувчи ёки ўқитувчи томонидан белгиланиши мумкин. Бу тоифа олдинги (бешта тоифа) ўқув мақсадларининг барчаси эгалланиши ва уларга қўшимча равишда аниқ белгиланган мезонларга асосланиб баҳо бера олишни ҳам билишни назарда тутати.	ЎҚУВЧИ Материалнинг мантиқий тузилишини ёзма матн шаклида баҳолайди; хулосаларни берилган катталикларга мосликда баҳолайди; ички мезонлардан келиб чиққан ҳолда у ёки бу фаолият аҳамиятига баҳо беради; ташқи мезонлардан келиб чиққан ҳолда у ёки бу фаолият аҳамиятига баҳо беради (муносабат билдиради).

Аффе́ктив соҳада ўқув мақсадлари тоифалари

1	2
1. ИДРОК Ушбу тоифа ўраб турган ташқи дунёдан рағбатлар, у ёки бу ҳодисаларни қабул қилишга қобилиятлилиқ ва тайёр туришни билдиради. Ўқитувчи нуқтаи назарида бундай мақсадга эришиш ўқувчи диққатини жалб этиш, ушлаб туриш ва йўллашдан иборат. Бунга кирувчи субкатегория: 1,1 — англаб етиш; 1,2 — тайёр туриш ёки хоҳиш, қабул қилиш, 1,3 — танлаш, сайлаш. Ихтиёрий диққат ўқувчининг таълим мазмунига пассив ҳолатдан анча фаол муносабатини юзага келтиради.	Ўқувчи Ўқитишнинг муҳимлигини англаб етганлигини ифода-лайди. Атрофдаги гапирган-ларга эътибор билан қулоқ солади. Интерьер, архитектура, тасвирий санъатни тушунишини намоиш этади. Жамият муаммолари, бошқа инсонларнинг эҳтиёжларига эътиборлилигини кўрсатади. Сезгирлиги, хушёрлигини намоён қилади.
2. МУНОСАБАТ БИЛДИРИШ Бу тоифа ўқувчининг ўзидан чиқувчи ҳолатга фаол муносабат билдиради. Ушбу босқичда ўқувчи у ёки бу ташқи таъсирларни шунчаки қабул қилмайди, балки шу нарса, ҳодиса ёки фаолиятга қизиқиш, муносабат билдиради. Субкатегория: 2,1 — бўйсунувчи муносабат; 2,2 — ихтиёрий муносабат; 2,3 — муносабатдан қониқиш ҳосил қилиш.	Ўқувчи Ўқитувчи берган уй вазифасини бажаради. Мактаб ички тартиб қоидаларига риоя қилади. Синфда масалаларнинг муҳокамасида иштирок этади. Матбуотда ёритилган ижтимоий-сиёсий, халқаро муаммолар билан мустақил танишади. Топшириқларни бажаришга ихтиёрий истак билдиради. Фанга қизиқиш кўрсатади.
3. ҚИММАТЛИ ЙўНАЛИШЛАРНИ ЎЗЛАШТИРИШ Ушбу тоифага турли даражадаги қимматли йўналишларни ўзлаштириш киради (у ёки бу объектга, ҳодиса ёки фаолият кўри-нишларига муносабат): 3,1 — қимматли йўналишларни қабул қилиш (муаммолар, „фикр“ тушунчасига тўғри келади); 3,2 — қимматли йўналишларга қарашини билдириш; 3,3 — боғлиқлик, ишончлилиқ.	Ўқувчи Саводли оғзаки ва ёзма нутқ кўникмаларини эгаллашга қатъият билдиради. Ўзининг хусусий фикрини билди-риш учун турли қарашлар-ни мақсадли тарзда ўрганади. У ёки бу гоёни ҳимоя қилиш учун қатъий ишонч билдиради.
4. ҚИММАТЛИ ЙўНАЛИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ Ушбу тоифада турлича қимматли йўна-лишларни тушуниш ва уларни бирлаш-тириш, улар ўртасидаги зиддиятларни ҳал	Ўқувчи Ўзининг суяклин санъат асарининг энг муҳим жи-ҳатларини аниқлашга ҳара-кат қилади. Ўзининг ҳулқи

1	2
этиш орқали энг муҳим ва турғун тизимни шакллантиришдан иборат. Бунга иккита субкатегория киради: 4,1 — қимматли йўналишларнинг концептуаллиги, яъни ўзининг муносабатини англаб етиш; 4,2 — қимматли тизимларни ташкил этиш.	учун бутун жавобгарликни ўзига олади. Ўзининг имкониятлари чегарасини тушунади. Ўзининг қобилиятлари, қизиқишлари ва эътиқодини англаб етган ҳолда шунга боғлиқ ҳаётий режаларини тузади.
5. ҚИММАТЛИ ЙЎНАЛИШЛАРНИ ЁКИ УЛАРНИНГ МАЖМУАСИНИ ФОЛИЯТГА ЖОРИЙ ЭТИШ Ушбу тоифа бўйича индивид хулқини турғун тарзда аниқлаш, одатий образга кириш ёки ҳаёт тарзини белгилаш мумкин бўлади. Қимматли йўналишларни умумий характер ва яхлит дунёқарашда бирлаштириш қуйидаги субкатегорияда ифодасини топган: 5,1 — умумий кўрсатма; 5,2 — тўлиқ ўзлаштириш ёки қимматли йўналишларни фаолиятга тўлиқ жорий этиш.	ЎҚУВЧИ Ўқув ишларидаги мустақилликда турғун (доимийлик) кўрсатади. Гуруҳ фаолиятидаги ҳамкорликка интилишни кўрсатади. Асосли далиллар асосида ўзининг фикрини ва ҳаёт тарзини ўзгартиришга тайёрлигини кўрсатади. Шахсий гигиена ва соғлом турмуш тарзи кўникмаларига доимий одатланишини намоёйиш этади. Турғун ва изчил бўлган ҳаётий турмуш тарзини кўрсатади.

Психомотор соҳаси бўйича ўқув мақсадлари ташқаридан кузатиладиган хатти-ҳаракатлар билан характерланади. Ўз навбатида бу хатти-ҳаракатлар аниқ ва тушунарли тил, тушунча билан ифодаланади. Мисол сифатида „Бутун сонларни қўшиш“ мавзуси бўйича ўқувчининг хатти-ҳаракатлари ўқув мақсадларига мос равишда қуйидагича ифодаланиши мумкин:

Ўқувчи:

- йиғиндиси 10 дан кичик бўлган иккита бир хонали сонни қўшади (2+5);
- йиғиндиси 10 дан катта бўлган иккита бир хонали сонни қўшади (6+8);
- йиғиндиси 10 дан кичик бўлган учта бир хонали сонни қўшади (2+4+3);
- йиғиндиси 10 дан катта бўлган учта бир хонали сонни қўшади (7+5+4) ва ҳоказо.

Ёки билиш (когнитив) соҳаси бўйича Б. Блум таксономияси тоифаларини қуйидагича ифодалаш мумкин:

1. Билиш:
 - далилларни билиш, атамаларни билиш;
 - далилларни танлаш усулини билиш;
 - белгиларни билиш;
 - ривожланиш тенденциясини билиш;
 - туркумлашни билиш;
 - текшириш ва баҳолаш мезонларини билиш;
 - муайян бир ёки бир неча муаммони ҳал қилишда қўлланадиган методларни билиш.
 - умумий тушунча, таркиб назарияларини билиш;
 - ҳодисаларни тушунтириш ва уларни олдиндан кўра олиш принципларини билиш.
 - Тушуниш:
 - мазмунни бир хил тизимдан бошқасига айлантириш;
 - изоҳлаш;
 - олинган натижаларни ёйиш ёки татбиқ этиш.
 3. Қўлаш — методлар, қоидалар ва умумий тушунчаларни вазият ва топшириқларни ҳал қилишда қўлаш.
 4. Таҳлил қилиш:
 - бир бутун нарса (ҳодиса)ни қисмларга ажратиш, бу қисмларнинг ёйилмасини ва улар ўртасидаги боғланишларни тузиш;
 - қисмларни таҳлил қилиш;
 - яхлитликни ташкил қилиш принципларини билиш.
 5. Синтез, яъни янги таркиб ҳосил қилиш мақсадида берилган қисмларни умумлаштириш:
 - асар ёзиш;
 - иш фаолияти режасини тузиш;
 - берилганларга асосланиб яхлит қиёфани яратиш;
 - иншо ёзиш.
 6. Баҳолаш, яъни мақсадга мувофиқ ҳолда қўлланган материал ёки методларни баҳолаш (муносабат билдириш):
 - ички мезонлар асосида баҳолаш.
- „Ёзма матн аҳамиятини тушуниш“ мавзуси бўйича аниқлаштирилган ўқув мақсадларини қуйидагича ифодалаш мумкин:
1. Ёзма матн аҳамиятини тушуниш.
 - 1.1. Асар парчасидаги энг муҳим маълумотларни ажратиш.
 - 1.1.1. Конкрет деталларни ажратиб кўрсатиш (номлар, саналар, воқеалар).
 - 1.1.2. Ушбу асар парчасидаги фикрни тўлароқ ифодаловчи фикрни танлаб олиш.
 - Асар парчасидаги асосий фикрни тасдиқловчи фактларни санаб ўтиш.
 2. Асар парчасидаги бош фикрни ажратиш.
 - 2.1. Асосий фикрни ифодаловчи гапнинг таъниги чизиш.

2.2. Асар парчасини сарлавҳалаш.

3. Асар парчасида мавжуд бўлган фикрни хулосалаш.

3.1. Асар парчасини конспект ҳолда ёзиш.

4. Асар парчасидаги мазмундан, унчалик очиб берилмаган ғоя ва муносабатларни ажратиб олиш.

4.1. Асар парчасидаги ҳаракатлар ёки воқеалар кейинги ривожини айтиб бериш.

4.2. Асар парчасида айтиб ўтилмаган, лекин тахмин қилинаётган фикр, фаолият, воқеаларни айтиб бериш.

4.3. Парчада баён этилган фаолият ва воқеаларнинг келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатларини танлаб олиш.

4.4. Мазкур парчада келтирилган ғоя, ҳодиса, предметлар ўртасида қандай боғлиқлик ва яқинлик борлигини тушунтириш.

Эътироф этиш керакки, якуний натижага эришишда юқоридаги ўқув мақсадларини хатти-ҳаракатлар тушунчалари билан ифодалаш ҳақидаги тасаввурнинг ўзи етарли эмас. Эҳтимол ўқувчи вақт, ахборотлар етишмаслиги, ташқи омилларнинг етарли даражада эмаслигидан кутилаётган натижани намойиш этмаслиги мумкин.

Бундай ҳолатларда дидактларимиз таклиф этаётган диагностик ўқув мақсадларининг 4 компонентли таркибидан фойдаланиш мумкин: а) ташқи шароитлар тавсифи; б) кутиладиган натижа ёки хатти-ҳаракат; в) уларнинг эталонга хос белгилари (мезонлари); г) баҳолаш (ўлчаш) методлари.

Масалан, **математика** фанидан мисол келтирайлик. Умумий ўқув мақсадларидан бири — геометрик масалаларни ечишда ижодий ва тизимий ёндашишни уйғунлаштиришдан иборат бўлсин. Эталон — мақсад қуйидагилардан иборат бўлади:

Шарт-шароит:

1) ўқувчи учун янги турдаги геометрик масалани яхшилаб шакллантириш (тузиш);

2) масалани ечиш учун зарур бўлган теоремани олдиндан ўзлаштириш.

Кутиладиган мақсад:

1) масала ечишга оид бир неча тенг кучли (альтернатив) усулларни илгари суриш;

2) қўлланадиган теоремага мос келадиган „чиройли“ усулни танлаш.

Баҳолаш мезони ва усули:

1) миқдори жиҳатидан бир соат давомида камида икки хил ечиш усулини эгаллаш, сифат мезони: 80 фоиз тўғри ечиш, 60 фоиз ўртачадан кўра юқорироқ энг „ажойиб“ ечимлар (малакали эксперт — ўқитувчи мулоҳазаси бўйича).

Энди тарих фанидан мисол келтирайлик, Умумий мақсадлардан бири тарихни замонавий воқеалар билан боғлаб ўрганиш ва ўзининг бундан манфаатдорлигини англаш. Эталон — мақсад қуйидагича ифодаланади:

Шарт-шароит:

- 1) ҳозирги замон сиёсий ва иқтисодий воқеаларини билиш;
- 2) тегишли тарихий воқеаларни олдиндан ўрганиш.

Қўйиладиган мақсад:

- 1) тарихий замонавий ўхшашлик ва фарқ қилувчи томонларни кўрсатиш;
- 2) замонавий воқеалар оқибатини, тахминини олдиндан тушунтириш ва айтиб беришни илгари суриш;
- 3) буларни тарихий воқеалардан фойдаланган ҳолда асослаш.

Баҳолаш мезони ва усули:

60 фоиз жавобнинг ҳақиқатга ёки ўқитувчи фикрига мос келиши, қолган (40 фоиз) ҳолларда эса, ўқитувчи фикрига биноан ўртача баҳоланади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўқитиш икки ёқлама жараёндир. Шу нуқтаи назардан ўқув мақсадлари фақатгина ўқувчи томонидан аниқлаштирилган бўлмасдан, ўқитувчи томонидан ҳам идентификацияланган бўлиши керак. Қуйида ўқитувчининг аниқлаштирилган ўқув мақсадларини белгилаши намуна сифатида келтирилади:

1. Таълим (ўқув) мақсадларининг дастлабки рўйхатини тузинг.
2. Таҳлил қилинадиган мақсадларни ёзув тахтаси (варақ)га ёзинг.
3. Олдин эълон қилинган қоида бўйича „мия ҳужуми“ни ўтказинг. Барча иштирокчилар (экспертлар, ўқувчилар) бирор бир тартибга амал қилмаган ҳолда, эркин вазиятда мақсадга эришиш аломатларини бемалол айтадилар. Бу босқичда гуруҳ бошлиғи айтилган ҳар қандай таърифни маъқуллайди ва рағбатлантириб боради. Таъриф ким томонидан ва қай тарзда айтилишидан қатъий назар, уни ва эгасини танқид қилиш қатъиян ман қилинади. Мақсадга эришишнинг таклиф этилган аломатлари, уларнинг биринчи марта айтилган шакли бўйича ёзилади.
4. Олдиндан рўйхатни тартибга солинг. Ёзувларни кузатиб, такрорланган фикрларни ўчиринг. Муҳокамадан сўнг мазкур мақсадга яққол тегишли бўлмаганларини ҳам ўчиринг. Сўнгга ҳар бир аломатнинг айнан шу мақсадга тегишли бўлиши мумкинлиги ҳақида пухта ўйлаб кўринг.
4. а) Агар рўйхатда қўшимча умумий мақсадларни ифодаладиган янги иборалар борлиги аниқланса, уларни ҳам рўйхатдан чиқариб, алоҳида тарзда муҳокама қилинг.
5. Рўйхатнинг тўлақонли ифодаланганлигини текширинг. Уни

мақсадга эришишнинг ишончли ҳужжати сифатида қабул қилиш мумкинлиги ҳақида гуруҳ аъзоларининг ҳар бирининг фикрини сўранг. Бу операцияни навбатдаги мақсадлар учун такрорланг.

5. а) Рўйхатни айtilган қўшимча аломатлар билан тўлдириш, сўнгра 4-босқичга қайтинг, чунки қўшимча тартиблаштириш зарур бўлиб қолиши мумкин.

Шундай қилиб, ўқув мақсадларини технологик усулда лойиҳалашда бош, етакчи ҳолат тўла-тўқис аниқланган, идентификациялашган ўқув мақсадларини ишлаб чиқишдан иборат. Бу мақсадларнинг қанчалик даражада амалга ошгани ва эришилгани ҳақида фикр юритиш учун уларни қатъий ва аниқ ўлчаш мумкин бўлган натижа — топшириқларга айлантириш зарур.

3-§. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш

Авалло, олдиндан берилиши мумкин бўлган „Нима сабабдан аниқлаштирилган ўқитиш мақсадларига эришиш учун ўқув жараёни эмас, балки назорат топшириқлари қараб чиқиляпти?“ деган саволга жавоб бериб ўтиш ўринлидир.

Бундай савол берилиши, табиий албатта. Чунки амалиётда ўқитишга анъанавий ёндашиш, одатда ўқитувчи машғулот ўтказиш учун услубий ишланма (режа, конспект) тайёрлайди ва сўнгра назорат топшириқларини бажаришга киришади.

Ўқув жараёнини технология асосида ташкил этишда назорат топшириқларини ишлаб чиқиш, ўқитиш мақсадларини аниқлаш билан узвий боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Бу ўз навбатида юқорида кўрсатилганидек, таълим технологиясини жорий этишнинг принципи, қоидалари, механизмларига мос тушади, эришиш мумкин бўлган пировард натижа олдиндан белгилаб қўйилади. Шунинг учун ўқув мақсадлари аниқлаштирилгач, унга мос равишда назорат топшириқларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Дидактларнинг фикри ва амалиётнинг кўрсатишича, ўқув мақсадларининг, эришиладиган натижасини аниқ ва осонроқ ифодалайдиган шакллардан бири — тест топшириқларидир.

Тестнинг ривожланиш тарихи ва унинг ижобий томонлари:¹

Тест (инглизча — синов) биринчи бор 1864 йилда Буюк Британияда Ж.Фишер томонидан ўқувчиларнинг билим даражасини текшириш учун қўлланган. Тест синовларининг назарий асосларини кейинчалик инглиз психологи Ф.Гамелтон ишлаб чиқди. Тест синовлари дастлаб психология, педагогика фанлари доирасида ривожланди. XX аср бошида эса тест синовларини ишлаб чиқишда психологик ва педагогик йўналишлар бир-биридан мустақил ажрала бошлади. Психологик тест синовлари биринчи марта аме-

рикалик психолог Э. Торндайк томонидан ишлаб чиқилди. Психология ва педагогикада тест синовларининг ривожланиши билан математик методлар ҳам қўллана бошлади. Бундай методлар ўз навбатида тестларни ишлаб чиқишга ижобий таъсир кўрсатди.

XIX аср охири XX аср бошларида тест синовларига ўқувчиларнинг ўқув қобилиятларини баҳолаш воситаси сифатида қараш анча кучайди. Айнан шу даврдан бошлаб тест синовларида икки асосий йўналиш: ақлий (интеллектуал) ривожланиш даражасини аниқлаш тестларини яратиш ва қўллаш ҳамда ўқувчиларнинг ўқиш қобилиятларини ва билимларини баҳолашга мўлжалланган педагогик тестларни яратиш ва қўллаш ривожлана бошлади.

Тест тузувчилар одамларда реакция (таъсирланиш) вақти, бир хил эмаслигини аниқладилар, бу эса одамларнинг ақлий (интеллектуал) қобилиятларини ўрганиш зарурлиги ва турли даражадаги тестлар яратиш усулида амалий ишлар олиб бориш лозимлиги тўғрисида хулоса чиқаришга олиб келди. Тест синовларининг асосий мақсади: ҳам ўтилган дарсларни ўзлаштириш даражаси тўғрисида, ҳам навбатда ўрганилиши лозим бўлган дарс ҳажми тўғрисида ўқитувчига ахборот бериш; ўқитувчиларга ўқитиш методини танлашда ёрдам беришдан иборат деб ҳисобланган. Ўқувчиларнинг билимларини баҳолашнинг турли усулларини таҳлил этиб, тестларни гуруҳларга ажратиш ўрганиб кўрилган. Ч. Грин (1926) ўзининг „Тест нового типа“ (Янги турдаги тест) номли монографиясида илгари яратилган ва ишлатиб кўрилган тестларнинг афзалликлари ва камчиликларини таҳлил қилиб қуйидаги тавсияларни беради:

- тест синовлари учун мўлжалланган материал ҳажмини аниқ белгилаш ва унинг таркибидаги энг муҳим қисмларини ажратиб олиш;

- мазкур материал учун тест синовларининг энг мақбул шаклини тажриба йўли билан аниқлаш;

- ўқувчиларнинг тест синовлари вақтида жавоб беришларининг ўртача тезлиги тўғрисидаги амалий маълумотларни эътиборга олган ҳолда тест синовларининг давом этиш вақтини белгилаш;

- тест синовларидаги фикрларнинг баён қилиниши, тилнинг тўғрилигини ва мантиққа мувофиқлигини текшириш;

- топшириқларни мураккаблиги ортиб бориш тартибида жойлаштириш, тўғри ва нотўғри жавобларнинг доим бир навбатда алмашилишига йўл қўймаслик.

Ч. Рассел тест синовларининг натижаларини ўрганишни давом эттириб, тест синовларининг мақсади тўғрисидаги саволга аниқроқ жавоб беришга эришди. Расселнинг фикрича, тест синовларининг мақсади ўқувчиларнинг билимларини баҳолаш ёки уларнинг ақлий ривожланиши даражасини аниқлаш билан чекланмайди ва тестларни қуйидаги ҳолларда: қайси материалдан бошлаб ўрга-

ниш зарурлигини таъминлашда; ўқувчиларни гуруҳларга тақсимлашда; ўқитиш жараёнида содир бўладиган қийинчиликларни олдиндан аниқлашда; мамлакатнинг турли туманларидаги ўқув юртларида маълум ёшдаги ўқувчиларнинг ютуқларини таққослашда қўллаш мумкин.

Шуни таъкидлаш лозимки, Америка мактаб директорлари Ассоциациясининг „тест ўтказмасдан таълим бериш мантиқсиздир, фақат тестни қўллаш натижасидагина назоратдан таълимга йўналтирган қайтувчан алоқа ҳақида фикр юритиш ва қандай йўналишда ҳаракат қилишни билиш мумкин“, деган фикрлари маълум.

Франция парламенти 1989 йилда таълимни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари ҳақида қонун қабул қилди. Унда, хусусан, ўқувчилар билимини ҳолис баҳолаш усули бўйича ўқитувчилар мажбурий суратда тайёргарликдан ўтишлари кўзда тутилади: Бусиз 1992 йилдан бошлаб Францияда ўқитувчилик қилишга рухсат этилмайди. Шуниси қизиқки, Франция тўқсон йиллик тест анъаналарига эга бўлган давлатдир.

Қобилиятни белгилаш ва баҳолаш, иқтидорли, истеъдодли болаларни аниқлаш бўйича психологик тестлар, шунингдек, касбга йўналтириш мақсадида, ходимларнинг тайёргарлик даражасини белгилаш ва уларни саралаш мақсадида тестлар ривожланган мамлакатларда кенг қўллана бошлади.

70-йиллар охири Карнеги-Мелон университетининг бир гуруҳ социолог-психологлари АҚШда тест ўтказишнинг замонавий аҳволини ўрганишга бағишланган махсус тадқиқот олиб бордилар. Аслида, тадқиқотчиларнинг мақсади АҚШ ўқув юртидаги тестларни кенг миқёсда қўллаш сабабларини аниқлаш эди. Бу тадқиқот натижасида қуйидагилар аниқланди: тест синови Америка ҳаётида чуқур илдиз отган Америка мактабларида турли хилдаги стандартлаштирилган тест бўйича синовдан ўтмасдан, бошқа йўл билан билим олишни давом эттира олмайди; ишга жойлашиш, кейинчалик эса, юқори лавозимга кўтарилиш ёки малака ошириш тест билан чамбарчас боғланиб кетганлиги алоҳида қайд қилинди. Тадқиқотда америкаликларни тестларга бу қадар мойилликларининг учта сабаблари келтирилади:

1) инсон омилидан имкон борича самарали тарзда хизмат манфаатлари нуктаи назаридан фойдаланиш;

2) ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар истеъдодларни тақдирлашга интилиш;

3) америкаликларнинг миллий таълим стандартларни жорий этиш учун интилишлари.

Инсоният эришган ютуқларни ҳолис баҳолаш учун тестлаштиришдан оммавий суратда-фойдаланиш, иқтисодий ривожланган мамлакатларда тест саноати ва тестлар бозорини вужудга келтирди.

АҚШда тўрт юздан ортиқ марказ ўзаро рақобат остида турли-туман тестларни ишлаб чиқмоқда. Шунингдек, тестларни тузиш ва уларни қўллаш бўйича яхши мутахассислар юқори қадр топганлар. 1992 йилда улар АҚШдаги энг нуфузли 20 та фаолият йўналишлари рўйхатида 8-ўринни эгалладилар. Ўта қадрланадиган ихтисосликлар: тизимлар бўйича таҳлил, маркетинг, соғлиқни сақлаш, экология, озиқ-овқат маҳсулотларини тақсимлаш, компьютер технологияси тегишли тарзда 15-20 ўринларга жойлаштирилган.

Педагогик тестлар АҚШ, Нидерландия, Англия, Туркия, Япония ва бошқа мамлакатларда кенг ривож топди. Ушбу рўйхатга асосан турмуш даражаси юқори бўлган мамлакатлар кирганлиги тасодиф эмас. Бунда қуйидаги занжирли боғланиш мавжуд: тестларни қўллаш таълим сифатига ижобий таъсир кўрсатади; таълим сифати эса бошқарув сифати билан боғлиқ; оқилонга бошқарув эса аҳоли турмуш даражасини ошириш учун замин яратади.

Собиқ Иттифоқ даврида тестларга асосланган фан педагогика деб юритилди ва тестлардан фойдаланишнинг дастлабки даврида жиддий хатоликларга ҳамда бузилишларга йўл қўйилди. 1936 йилдаги ВКП(б) МКнинг „Халқ маорифи комиссарлиги системасидаги педагогик бузилишлар тўғрисида“ги қарорида тестлар „буржуа“ педагогикасига хос деб ҳисобланди. Бу қарор фанни мафкуравийлаштиришга ва уни сиёсийлаштиришга мажбур этишга қаратилган бўлиб, унда жаҳон психологияси ва педагогикаси тажрибасидан фойдаланиш инкор қилинган эди. Бу қарорга биноан, 1936 йилдан тестшунослик бўйича илмий тадқиқот собиқ Иттифоқ миқёсида тўхтатилди. Педагогиканинг „идеалистик ва механистик“ кўрсатмалари, уларни „илмий асосланмаган“ „тест“ларга берилиб кетганлиги қораланди. Педагогикани сохта фан сифатида қоралаш жараёнида совет педагоглари ҳамда психологларининг ўқувчилар билим кўникмаларини баҳолашга қаратилган ижобий ютуқлари ҳам инкор этилди. Шунинг учун тест синовлари муаммоси педагогика ва психологияга оид адабиётларда узоқ вақт акс эттирилмади. Ўзбекистан МДХ давлатлари ичида 1992 йилда биринчи бўлиб, жаҳон педагогика фанига „дарча“ очди ва ривожланган мамлакатлар педагогикасидаги илғор тажрибаларни ўрганиш имконини яратди. Ўзбекистан таълим тизимида билимни тест усулида баҳолашга, назорат қилишга давлат сиёсати мақомининг берилиши ана шундай ютуқлардан бири бўлиб ҳисобланади. Педагогик тестлар кенг миқёсда, биринчи марта ўрта маълумот якунида, олий ўқув юртига кирувчиларни қабул қилишда қўлланди.

Тест турлари ва шакллари

Тестларни туркумлашда уларни қўллаш мақсади ва вазифаларига асосланиб, психологик тестлардан бошқа барча тестларни қуйидаги уч гуруҳга ажратиш мумкин:

- интеллектуал ривожланиш даражасини аниқловчи тестлар;
- педагогик тестлар;
- муайян касбга яроқлилиқни аниқловчи тестлар. Фаннинг мазмунидан келиб чиққан ҳолда, педагогик тест ҳақида тўхталамиз. Адабиётларда бундай тест топшириқларнинг қуйидаги шакллари баён этилади:
- бирдан-бир тўғри жавоби бўлган ёпиқ топшириқлар;
- бир неча тўғри жавоблари назарда тутилган ёпиқ топшириқлар;
- битта сўз (ёки сўзлар) тушириб қолдирилган гапдан ташкил топган очик топшириқлар;
- тўғри кетма-кетликни аниқлаш учун топшириқлар (уларни бажаришда бетартиб ҳолдаги сўзлардан гап тузиш зарур);
- ўзаро боғланишни (мувофиқликни) аниқлаш учун топшириқлар;
- айрим фанлар бўйича билимларнинг чуқурлигини аниқлаш бўйича топшириқлар;
- сонни тўлдиришга мўлжалланган топшириқлар, бунда сонлар сериясини топиш усулини аниқлаш ва уни муайян тартибда белгилаш;
- қарама-қарши муносабатларни аниқлаш тестлари;
- масалалар ечишга қаратилган (математик, физик ва б.) топшириқлар;
- чизмалар ва схемаларни тушунишга қаратилган топшириқлар;
- олинган ахборотни ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун топшириқлар;
- синонимлар ва антонимларни фарқлашга топшириқлар;
- аналогия (айнан ўхшашлик)га оид топшириқлар;
- ўқилган матнни тушунишга оид топшириқлар;
- кўрсатмаларни бажаришга оид топшириқлар;
- билимдонликни аниқлашга доир топшириқлар;
- тафаккурни аниқловчи тестлар;
- орфографик тестлар;
- тил масалаларига доир топшириқлар ва бошқалар. Мутахассислик фанларида ёпиқ тестлар, очик тестлар, мувофиқликни аниқлаш тестлари ва тўғри кетма-кетликни аниқлаш тестлари кенг қўлланади.

Очиқ топшириқлар. Агар ўқувчи эркин жавоб бера оладиган бўлса, тест топшириғи очиқ шаклга эга бўлади.

Ўқувчиларнинг битта, иккита сўздан иборат қисқа ва аниқ жавоб беришлари тахмин қилинади. Бу ҳақда тестга илова қилинган йўлланмада баён этиш керак. Бланканинг бўш жойида жавоб учун зарур бўлган жой қолдирилади. Масалан, Тест тушунчаси“ йилда томонидан биринчи марта ишлатилган“.

Ёпиқ топшириқлар. Бундай топшириқ тасдиқлашдан ва бир неча жавоблардан иборат бўлади, бу жавоблардан бири тўғри, қолганлари тўғрига ўхшаш, бироқ нотўғри бўлади. Таклиф қилинадиган жавоблар сони иккитадан бештагача ва бундан кўпроқ бўлиши мумкин. Синовдан ўтувчининг танлаган жавобига кўра, тест топшириғи тегишли иккита код: 1 ёки 0 билан кодланиб, сўнгра шу ҳолда компьютерга киритилади.

Иккита жавобли ёпиқ топшириқларга мисол:

1) Билимларнинг тест билан назорат қилиш адолатлилиги анъанавий шакллар билан таққослаганда:

- а) Ошади;
- б) Пасаяди.

2) Билимларнинг ҳар қандай вақт оралиғида ошишига баҳо бериш имконини берадиган назорат тури

- а) Анъанавий;
- б) Тестли.

„Ҳа“ ва „йўқ“ деган иккита жавобли ёпиқ тест топшириқлари устида алоҳида тўхталиб ўтиш лозим. Баъзи бир топшириқлар уларнинг жавоблари икки хил маънони билдирадиган қилиб баён этилиши мумкин.

Мисол: Очиқ тест топшириқлари билимларни компьютердан фойдаланиб назорат қилишга қулай эмас.

- а) Тўғри;
- б) Нотўғри.

Иккита жавоби бўлган ёпиқ шаклдаги топшириқлар қўлланишининг асосий вазифаси — шу фандан синовдан ўтувчининг биринчи тест топшириқларидаёқ билим даражасини тезда текшириб кўришдан иборат. Автоматлаштирилган ўқитиш тизимларида (АЎТ) бундай топшириқлар бошланғич босқичнинг ўзидаёқ ўқувчининг умумий тайёргарлигини тахминий баҳолаш ва назоратнинг кейинги йўналишини мураккаб ёки осонлаштирилган дастур бўйича олиб бориш масаласини ҳал қилишга имкон беради.

Тест топшириғида жавоблар қанча кўп бўлса, тўғри жавобни тасодифан топиш эҳтимоли шунчалик кам бўлади. Амалиётда бешта жавоби бўлган топшириқларга жавоб бериш старли ҳисобланади.

5 та жавоби бўлган тест топшириқларига мисоллар келтирамиз.

„Тўртинчи ўлчов“ деган физика-математика атамаси қайси тушунчага тааллуқли?

- а) Оғирликка;
- б) Ҳажмга;
- в) Вақтга;
- г) Тезликка;
- д) Тезланишга.

Бу топшириқни латент, яъни яширин маъноли топшириқлар қаторига киритиш мумкин. Тўртинчи ўлчов — эҳтимоллик назариясида қўлланадиган тушунчадир. Шунинг учун тўғри жавоб берган синовдан ўтувчини бу назариянинг „оммабоп баёнидан хабардор“, деб тахмин қилиш мумкин.

Савол характеридаги жумлалардан иборат аналогия (ўхшашма) га оид топшириқлар ёпиқ тестни бир вариантга бўлиб ҳисобланади. Уларнинг ҳар бирида битта сўз етишмайди. Келтирилган сўз-жавобларидан шу жумлани тўғри тўлдирадиган битта сўзни танлаш лозим.

Мисоллар:

1. Бошқа давлатларга қарам бўлмаган давлат _____ давлат ҳисобланади.

- а) ягона;
- б) тинчликсевар;
- в) гуллаб-яшнаган;
- г) мустақил;
- д) кам ривожланган.

2. Ҳамма нарсанинг меъёрини биладиган, ўзини тўғри тута биладиган одам _____ дейилади.

- а) камтар;
- б) тез дўстлашадиган;
- в) ҳақиқий;
- г) одобли;
- д) билимли.

Фарқларни аниқлаш учун ёпиқ тестга мисоллар:

Бешта сўзлар берилган. Улардан тўрттаси умумий белгиси билан бирлашган. Бешинчи сўз уларга мос келмайди, уни аниқлаш керак. Фақат битта сўз ортиқча бўлиши мумкин. Бунга мисоллар келтирамиз:

- а) бориш;
- б) сакраш;
- в) рақсга тушиш;
- г) ўтириш;
- д) югуриш.

Тўртта сўз ҳаракат ҳолатини билдиради, „ўтириш“ сўзи эса анча тинч ҳолатни ифодалаб, бу қатордан тушиб қолади.

2. а) тарих; б) астрология; в) биология; г) астрономия; д) тиббиёт.

3. а) зилзила; б) тўлқин; в) офат; г) довул; д) ўлим.

4. а) айлана; б) учбурчак; в) трапеция; г) квадрат; д) тўғри бурчак.

Ўзаро боғланган қисқа ёпиқ топшириқлар занжири билимларнинг ҳар қандай мураккаб ўқув материални ўзлаштириш сифатини текширишга имкон беради.

Ёпиқ тестларни ишлаб чиқишда нотўғри, бироқ тўғрига ўхшаб қўринган жавобларни таърифлаш асосий қийинчиликни ташкил қилади. Агар улар муваффақиятсиз тузиладиган бўлса, тўғри жавоб улар орасида ажралиб туради ва ҳатто яхши билмайдиган ўқувчи ҳам уни осонликча топиши мумкин. Бу ҳолда топшириқ ўзининг текширувчи функциясини йўқотади. Топшириқ яроқли бўлиши учун ҳамма жавоблар ўқувчини ўзига жалб этадиган бўлиши зарур. Шундагина танлаб олинadиган жавоблари бўлган топшириқ муваффақиятли чиқади. Ҳар бир нотўғри жавобнинг ўзига жалб этадиган томони, шу жавобни танлаган талабаларнинг салмоғи билан белгиланади. Бу улуш нечоғли юқори бўлса, мазкур жавоб яхши таърифланган бўлади. Агар ўқувчилар яққол нотўғри жавобни тўғри жавоб сифатида танламасалар, бундай жавобни алмаштириш лозим.

Мувофиқликка тузилган топшириқлар. Уларнинг моҳияти бир кўп сонли элементларнинг бошқа кўп сонли элементларга мувофиқлигини аниқлаш заруратида асосланган. Бу топшириқлар „мувофиқлик аниқлансин“ деган иккита сўздан иборат конструкция асосида тузилиши керак. Масалан: Билимларни ўзлаштириш ва сифатини назорат қилишнинг анъанавий методларидаги камчиликлари:

- а) баҳолашдаги субъективлик;
 - б) имтиҳон олувчининг ўқувчи билан мулоқотда бўла олмаслиги;
 - в) назорат саволлари тузишдаги қийинчиликлар;
 - г) баҳолаш шкаласининг аниқ эмаслиги;
 - д) билимларни назорат қилиш; танлаш характерида эга эмаслиги;
 - е) ўқитувчилар вақтининг кўп сарфланиши;
 - ж) компьютер қўллашнинг қийинлиги;
 - з) жавобларни таърифлашнинг чекланганлиги.
- Тўғри жавоб: а), г), д), е), ж).

Кетма-кетликнинг тўғрилигини аниқлашга оид топшириқлардан, асосан, касб-ҳунар тайёргарлиги даражасига баҳо бериш учун фойдаланилади. Улар ҳаракатлар, операциялар, муҳокамалар, ҳисоб-

китобларни эгаллаш, механизмларни йиғиш ва ажратиш кетма-кетлигини текшириш учун қўлланади.

Синовдан ўтаётганга „тўғри кетма-кетлик аниқлансин“, деган йўлланма берилади. Масалан: Тўғри кетма-кетлик аниқлансин: „Занжирнинг бир қисми учун Ом қонунини таърифланг“.

- а) Тўғри пропорционал;
- б) Тескари пропорционал;
- в) Қаршилиқ;
- г) Кучланиш;
- д) Ток кучи.

Тўғри жавоб: 1-д, 2-г, 3-а, 4-в, 5-б.

Юқорида тест топшириқларининг қулай, шу билан бирга амалиётда кўп оммалашган шакллари ҳақида фикр юритилди. Ўқитиш жараёнида ўқитувчи, тарбиячи, ўқувчи тестнинг бошқа шаклларида фойдаланиши, унга ижодий ёндашишлари мумкин.

4-§. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларига эришганликни баҳолаш

Аниқлаштирилган ўқув мақсадлари белгилангач, улар назорат топшириқларига айлантирилиб, натижа баҳоланади. Баҳолаш жорий, оралиқ ва якуний назоратни ўз ичига олади. Жорий назорат узлуксиз қайта боғланишни таъминлайди, билимларни шакллантиришда иштирок этади. Таълим технологиясида қайта боғланиш нафақат ўқитиш жараёнини кузатиб бориш учун, балки ўқув мақсадларини аниқлаштириш учун ҳам хизмат қилади. Якуний назоратда режалаштирилган ўқув мақсадларига эришганлик даражаси баҳоланади.

Нazorат оғзаки, ёзма ёки тест усулда бўлиши мумкин. Билимларни назорат қилиш турларини қўллашнинг хусусиятларини қараб чиқайлик.

Оғзаки ва ёзма назорат. Оғзаки назоратнинг афзалликларига шахсий муносабат, ўқитувчининг ўқувчи билан жонли мулоқоти, уни фикрларини нутқ шаклида ифодалашга машқ қилдириш, билимларни янада чуқурроқ текшириш мақсадида педагог томонидан қўшимча саволлар бериш имкониятлари киради. Педагог томонидан қўйилган саволга оғзаки жавоб беришга тайёрланиш доимо ўқувчининг фаол фикрлаши билан боғлиқ.

Оғзаки жавоб яхши тайёрланган ўқувчига ўзининг иқтидорини, қўшимча эгаллаган билимларини намоён этишга имкон беради. Бевосита мулоқот туфайли ўқитувчида савол-жавоб давомида ўқувчининг билимлари тўғрисидаги барча гумонларни бартараф этиш имкони бўлади.

Шу билан бир вақтда оғзаки назоратда ўқувчилар билимлари-

ни баҳолашда маълум даражада педагог шахсиятининг акс этиши намоён бўлади. Ҳар бир педагогда билимларни баҳолаш вақтида доимо ҳолис ва шахсий муносабат бир вақтнинг ўзида рўёбга чиқади. Ўқувчининг оғзаки назоратда олган баҳоси баъзан ҳолис бўлмайди. Ўқувчининг баҳоси, одатда, нафақат унинг билимлари даражасига боғлиқ бўлади. Билимларни баҳолаш амалиётида педагоглар синф (гурух)нинг ўртача даражасини эътиборга олади. Шунинг учун кучсиз синфларда баҳолар одатда кўтарилган, кучли синфларда пасайтирилган бўлиб чиқади.

Ёзма назорат ўқув мавзусини ўзлаштириш даражасини ҳужжатли тарзда ўргатиш имконини беради, шунингдек, ўқувчида ўз фикрларини қоғозда баён қилиш тажрибасини оширади. Айниқса, баҳолаш мезонлари бўлган тақдирда ёзма ишларни текшириш учун икки-учта бетараф экспертлар жалб қилинганда бир қадар ҳолис баҳолаш имкони бўлади. Аммо билимларни оғзаки ва ёзма назорат қилишнинг анъанавий усули маълум камчиликларга ҳам эга:

- имтиҳонда ўқувчи имтиҳон билетининг 3-4 саволига жавоб беради, баҳо эса ўқув фанини тўла билганлиги учун қўйилади;

- фарқ қилиш қобилияти кучсиз бўлган 5 баллик мезон ишлатилган;

- оғзаки ва ёзма назорат билимларни баҳолашнинг ҳолислигини, аниқлигини ва ишончилигини доим ҳам таъминлайвермайди;

- оғзаки сўров кўп вақт сарфланишини талаб қилади, ёзма ишлар эса, уларни текширишга педагогларнинг кўп меҳнат сарфлашлари билан боғлиқ. Барча ўрганилган ўқув мавзуларини тўла ва мунтазам назорат қилишга уринган педагогнинг бир талай қийинчиликларни бошдан кечириши маълум.

Умуман олганда, оғзаки ва ёзма назорат технологик жиҳатдан етарли эмас, деб ҳисоблаш мумкин. Бу ўринда тест назорати улардан анча устун туради.

Тест назорати. Унинг афзалликлари:

- етарли тарзда тузилган педагогик тест натижалари назорат ўтказётган шахсга боғлиқ бўлган ҳолис педагогик ўлчов қуроли ҳисобланади;

- тест ўқув мавзуларининг барча асосий мазмунини қамраб олиши мумкин, ўқитиш натижаларини тест усулида ўлчаш (тестлар тўғри ишлаб чиқилганда) барча текширилувчиларга барабар қўлланилган олдиндан ишлаб чиқилган мезон асосида аниқ ва ишончли баҳо беради;

- тест назорати технологиялаштирувчан, у нисбатан қисқа вақт ичида маълум ўқув мавзуларининг ўзлаштирилишининг тўла назоратини кам куч ва воситалар сарфлаб ўтказиш имконини беради.

Абитуриентларни тест усулида танлаш тизимини жорий этиш кўп кунлик машаққатли кириш имтиҳонларидан воз кечиш ва назорат амалини бир кунда бир неча соат давомида ўтказиш имконини беради:

— тест назорати компьютерлар ёрдамида осон автоматлаштирилади. Бу педагогик тест ўтказишнинг асосий афзалликларидандир.

Бироқ тест ўтказишни камчиликлардан холи деб, ҳисоблаш хато бўлади. Камчиликнинг бири — тест назорати шакллариининг кўпчилиги ўқувчида жавобни мустақил (оғзаки ёки ёзма) ифодалаш тажрибасини чеклашдир. Бунда ўқувчининг психологик фаолияти „Эркин шакл“даги савол-жавобга ўхшаш эмас, шунингдек, бу ерда иқтидор, шахс қобилиятини намоён қилиш имконияти деярли йўқ. Текширилувчи фақат тўғри жавобни танлаши мумкин, холос.

Рейтинг тизими

Ҳозирги даврда узлуксиз таълимнинг турли босқичларида ўқувчилар билимини баҳолашда рейтинг тизими жорий этилган. „Рейтинг“ сўзи (инглизча) баҳо, индивидуал коэффициент деган маънони англатади. Рейтинг тизими таркибида, одатда қуйидагилар ифодаланади:

- назорат турлари (масалан, жорий, оралик, якуний);
- назорат усуллари (оғзаки, ёзма, педагогик тест ўтказиш. Маълум амалларни бажариш);
- даврийлик ва ўқитиш даври мобайнида баҳолашларнинг энг кам сони;
- баҳолар мезони;
- ўқитилаётган фан бўйича якуний баҳога ўқувчининг айрим баҳоларини бирлаштириш қоидалари;
- натижаларни расмийлаштириш қоидаси;
- бошқа кўрсатмалар.

Рейтинг тизимини киритишнинг мақсади ва вазифалари, одатда қуйидаги натижаларга эришиш учун шарт-шароитлар яратишдан иборат:

- ўқувчилар ва талабалар томонидан Давлат таълим стандартлари талабларининг ўзлаштирилиши;
- билимларни баҳолашнинг холислиги ва узлуксизликлигини таъминлаш;
- ўқувчилар ва талабалардаги билиш фаолиятининг фаоллашуви, уларда ўқишда ютуқларга эришишга интилишнинг шаклланиши, таълимга мусобақа ҳиссини киритиш, мустақил ишга мунтазам жалб қилиш;

- ўқишдаги ютуқлар бўйича ўқувчилар ўрнини аниқлаш билан ўқув фаолияти натижаларини мувофиқлаштириш, уларни ўқишдаги ютуқлари учун рағбатлантириш;

- ўқитиш натижаларининг таққосланишини таъминлаш;
- бошқа масалалар.

Ўқувчилар билимларини баҳолашнинг илғор рейтинг тизими қуйидаги асосий талабларга жавоб бериши керак:

- мос узлуксиз таълим босқичининг ўзига хослигини инобатга олиши;

- ўқув фанининг алоҳида қисмларини эмас, балки ялпи назоратини амалга ошириши;

- ўқувчиларни уларнинг ўқишдаги ютуқлари бўйича яхшироқ табақалаш мақсадида баҳоларнинг кўп балли мезони қўлланиши;

- педагог томонидан қўйиладиган бирламчи баҳо мураккаб математик ҳисоблашлар билан боғлиқ бўлмаслиги (ўқув вақтининг сарфланиши талаб этадиган) керак. У педагог томонидан ўқув муассасасида олдиндан ишлаб чиқилган мезонлар асосида қўйилади;

- якуний рейтинг балларини ҳисоблаш ва қайта ҳисоблаш иложи борица соддалаштирилган бўлиши;

- ҳар бир ўқув юртининг услубий идораси маъмурият кўрсатмалари асосида ёки ўзининг қарорига биноан натижалари якуний рейтинг баҳолашга қирадиган, ўқитиш давридаги барча фанлар бўйича оғзаки, ёзма ва тест назоратларининг энг зарур мажбурий сонини ўрнатади;

- турли ўқув муассасаларининг рейтинг тизимлари узлуксиз таълим ёки унинг маълум босқичлари чегарасида ўқитиш натижаларининг таққосланиш имконини беради.

5-§. Ўқитиш жараёнида таълим технологияларидан фойдаланиш

I. Инновацион таълим технологияси асосида ўтказилган маъруза.

Ян Смитнинг „Илғор педагогик технологиялари“ мавзусидаги 1999 йил 8 апрелдаги анжуманда қилган маърузаси инновацион педагогик технология асосида ўтказилган машғулот намунасиدير. (Ян Смит-ТАСИС EDUZ-9602 „Халқ таълими вазирлиги ва олий ва ўрта махсус таълим вазирлигига Ўзбекистан таълим тизими ислохотида кўмаклашиш“ лойиҳасининг халқаро эксперти, Буюк Британия, Глазго шаҳри, Стардклайд университетининг халқаро лойиҳалари директори.)

Қуйида унинг қисқача мазмуни келтирилади.

Жаноб вазир, ҳурматли ректорлар, проректорлар ва меҳмонлар! Мен учун Ўзбекистонга келиш ва ТАСИС дастурида қатнашиш

катта қониқиш касб этади. „Илғор педагогик технологиялар“ анжуманида иштирок этишга таклиф этганингиз учун миннатдорчилик билдираман.

Вазирингиз ҳозиргина таъкидлаганидек, анъанавий педагогиканинг асосий кўриниши бир томонлама ҳикоя қилиш, монологга асосланган. Шу дамдаги ҳолат ҳам бунинг исботи, чунки мен 250 та тингловчи олдида бир ёқлама мулоқот-монолог ўқимоқчиман. Келинглр, вазиятни ўзгартиришга ҳаракат киламиз.

Тизимли педагогиканинг асосий белгиси ўрганилаётган курснинг режалаштирилишидир. Менинг маърузам учун ҳам мақсадни аниқлаб олишингиз зарур. Мисол қилиб икки кунга мўлжалланган ушбу анжуманнинг мақсадини олиш мумкин — „Янги педагогик технологияни ўрганиш“. Аниқланган мақсад билан бир қаторда, муайян вазифалар қўйилиши зарур.

Сизларга илтимос билан мурожаат қилишга рухсат беринг. Ҳар бирингиз ушбу анжумандан кўзланган мақсад ва вазифаларингизни ўйлаб, ёзиб берсангиз.

Ушбу слайдга эътибор беринг, матнни ўқиб, жумлада бошланган фикрни якунланг.

1-слайд Мен учун анжумандан кўзланган мақсад _____ _____ _____ _____ дир

(Ян Смит учта анжуман иштирокчисидан ўз ёзувини ўқиб беришларини сўради. Ўқиб эшиттирилган мақсад ва вазифалар педагогик технологияда ўқитиш ва айрим мисолларга бағишланган эди.)

Ўзимнинг биринчи вазифамни амалга оширишни тушунарли намоиш этиш учун сизлардан мақсад ва вазифаларни шакллантиришни илтимос қилдим. Буюк Британиядаги катор университетларда, шу жумладан, менинг университетимда янги педагогик технология асосида талабаларнинг ўзлари курснинг мақсад ва вазифаларини худди сизлар каби аниқлайдилар. Шунини таъкидлаш жоизки, талабалар нафақат маъруза, балки бутун дарс учун мақсад ва вазифаларни аниқлайдилар. Кейинги вазифа сифатида ўқитиш самарадорлигининг соддалаштирилган кўринишини намоиш этаман.

2-слайд	
Таълим самарадорлиги:	
Маърузаларда	5%
Ўқишда	10%
Мунозараларда	50%
Амалий машғулотда	75%
Талабалар бир-бирини ўқитганда	95% бўлади.

Жадвалдан кўриниб турибдики, маъруза ва ўқиш воситасидан фойдаланиб, анжуманда айтилганларнинг кам қисмини ёдда сақлаб қолиш мумкин. Худди шунингдек, дунёнинг кўп мамлакатлари университетларида маъруза ва ўқишдан асосий усул сифатида фойдаланилади. Бизнинг ва сизнинг университетларингиз ўқувчилари энг самарали услублардан фойдаланишга интиладилар, лекин мен сизларга қуйидагиларни таклиф қиламан.

— энг асосийси, анъанавий усуллар билан мунозара, Амалий машғулот ва „тақдимот“ (талабаларнинг ўзлари дарс ўтишлари)ни мувозанатли биргаликда олиб бориш.

Сиз билан бизнинг мулоқотимиздан типик мисол келтиришимиз мумкин, маъруза давомида 250 иштирокчилардан кўпроқ энг кўп сабоқни мен ўзим оламан, чунки ўзгаларни ўқитиш билим олишнинг энг яхши усулидир. Ўқувчиларга бошқаларни ўқитиш имконини бериб, уларнинг билимларини оширган бўламиз. Мен таъкидламоқчи бўлган яна бир омил — бу талабалар билим ўзлаштиришининг қуроли сифатида мунозарани кенг қўллаш: бу гуруҳда жамоа бўлиб ишлаш, ғояларини муҳокамаси натижасида фикрини ифодалаш ва натижада ўзлаштиришни енгиллаштириш.

Шундай қилиб, биз қуйидаги хулосага келдик.

3-слайд	
Ўқитишнинг кетма-кетлиги	
1. Ўқувчилар курсни режалаштирадилар	
2. Ўқувчилар режалаштирилган курс бўйича ўқийдилар.	
3. Ўқувчилар муҳокама ўтказадилар.	

Шу аснода ўзлаштириш даражаси ортади.

Университетлар талабаларнинг мустақиллигини ривожлантиришда кўмаклашуви зарур:

1. Таълим мақсадини қўйишга ҳуқуқ бериш;
2. Ўқувчиларнинг ўқитиш услубиётини амалга оширишда фаол қатнашишларига имкон яратиш;
3. Ўқувчилар мавзуларни муҳокама этиб, бир-бирига ёрдам беришларига шароит яратиш;

4. Ўқувчилар ўз билимлари билан фаол ўртоқлашувини рағбатлантириш.

Мустақиллик масъулиятни талаб килади.

Қандай қилиб ушбу ёндашувларни янги педагогик технологияга жорий этиш мумкин?

Мен қуйидагича маслаҳат бераман:

4-слайд

1. Кичигидан бошланг. Энг қулай ва осон амалга ошириладиганидан бошланг, фақат кўнгилли ва ишлашни яхши кўрадиган талабаларни жалб қилинг. Барчасини ва кўп нарсани бирданига ўзлаштиришга интиланг.

2. Амалий машғулот ўтказинг. Маърузасиз иш юритиш қийин, лекин имкон қадар кўпроқ амалий машғулот ўтказиш зарур.

3. Талабаларда хоҳиш пайдо қилишга эътибор беринг („Жазолаш ва рағбатлантириш“ усулидан фойдаланинг).

Ушбу ғоялар Британия педагогикаси ва менинг Покистон ҳамда Ботсванадаги лойиҳаларда ишлаш тажрибаларимга асосланган. Аммо Ўзбекистон Университетлари — сизнинг Университетингиздир, шу боис қандай ишлашни ўзларингиз ҳал этасизлар. Таълим жараёни ўқувчилар ва таълим берувчиларга қувонч ва роҳат келтириши зарур. Кейинги 30 дақиқалик мулоқотимда мен жуда роҳатландим. Умид қиламан, сизларда ҳам шундай туйғу бор.

Семинар иштирокчилари: — Худди шундай!

1-савол: Зарурий технология асосида ўтказилган айрим маърузалар 2-слайдда кўрсатилган маълумотлардан кўра самаралироқми?

Жавоб: Ҳа. Слайдда келтирилган, тахминан ҳисобланган ўртача миқдорларга кўра маърузалар юқориноқ натижага олиб келиши мумкин. Лекин булар ҳам таълимнинг маърузага ўта боғлиқлигини ва қуйидаги услублардан фойдаланишни инкор этмайди:

- қисқа маърузалар (ўқитувчи ҳикояси) — 15—20 дақиқа;
- маълумотлар йўналишини ўзгартириш, кишининг барча сезгиларини жалб қилиш;
- ўқув қўлланмаларидан парчалар ўқиб бериш;
- гуруҳ бўлиб муҳокама қилиш;
- талабанинг кичик дарслари;
- эҳтиросли рағбатлантириш;
- яхши тизимга солинган ўқув воситаларидан фойдаланиш;
- талабалар саволларини рағбатлантириш ва уларни гуруҳда муҳокама этиш;
- илгари йўналтирилган дарсларда талабалар олдига дарҳол жавоб топа олмайдиган саволлар қўйиш;

талабаларнинг ўқув жараёнини режалаштиришда иштироки.

2-савол: Вазирлик ишлаб чиққан таълим стандартларига услубиётнинг ўзгариши таъсир этадими?

Жавоб (Вазирнинг биринчи ўринбосари): Йўқ, таълим стандартлари дарс бериш услубиёти ислохотини рағбатлантиради ва унга кўмак беради.

3-савол: „Янги педагогика“ билан анъанавий дарс бериш харажатларини таққослаш мумкинми?

Жавоб: Айрим одамлар „Янги педагогик технология — бу ахборот ва алоқа воситаларини кенг қўллаш“ деб тушунадилар. Маълумки, бу жуда қимматга тушади. Мен эса „янги педагогик технология“ деганда талабаларга мустақиллик беришни тушунаман. Талабаларга бундай имкониятни бериш катта харажат талаб этмайди, бу фақат талабаларнинг ўзларида интилиш пайдо қилишга ва педагогик меҳнат самарасини кўтаришга сабаб бўлади.

II. Таълим жараёнида қўлланаётган интерфаол методлардан намуналар (Н. Саидахмедов, Янги педагогик технологиялар, Т. 2003 й.) дан олинди.

Педагогик нашрларда ўқитиш методларини фаол ва суёт гуруҳларга ажратиш ҳоллари мавжуд. Агар ҳар бир метод белгиланган у ёки бу мақсадни ечишда ўз ўрнида ишлатилса, ўқувчилар фаоллигининг юқори даражасини таъминлаш асосида олдиндан белгиланган мақсадга эришишга қаратилади.

Американинг „Street law“ (кўча қонуни) дастури бугунги кунда ер юзининг кўплаб давлатлари томонидан ўзлаштириб олинган ва таълим маконига ўрнашиб қолаяпти. Бунга сабаб ундан ўрин олган юзлаб ўқитиш методларининг фаоллиги, жозибадорлиги ва таъсирчанлигидир. Улар ёрдамида ўқувчилар ўз фикрларини эркин ифодалаш, ахборотларни танқидий қабул қилиш, жамоада ишлаш, ўз мавқеини мустаҳкамлаш, фикрларини ҳимоя қилиш, ҳақ-ҳуқуқларини англаб етиш каби имкониятларга тезда эга бўладилар. Ўқитувчи эса дидактик жараёни қуришда бу методлардан оқилона фойдаланмоғи, уларни мавзу бўйича ўқув элементларининг мураккаблиги ва вақт тизимлигига қараб қўлламоғи лозим. Қуйида „Street law“ дастуридаги баъзи методлар билан танишасиз.

„Ақлий ҳужум“

„Ақлий ҳужум“ методининг моҳияти жамоа ҳамкорлиги асосида муаммони ечиш жараёнларини вақт бўйича бир қанча босқичларга (ғояларни жамлаш, уларни танқидий ва конструктив ҳолатда ишлаб чиқиш) ажратишдан иборат.

Дарс жараёнида „ақлий ҳужум“дан мақсадли фойдаланиш ижодий, ностандарт тафаккурлашни ривожлантириш гарови ҳисобланади. „Ақлий ҳужум“ни уюштириш бирмунча содда бўлиб, у таълим мазмунини ўзгартириш жараёнида фойдаланиш билан биргаликда ишлаб чиқариш муаммоларининг ечимини топишда ҳам жуда қўл келади. Дастлаб гуруҳ йиғилади ва улар олдига муаммо қўйилади. Бу муаммо ечими тўғрисида барча иштирокчилар ўз фикрларини билдирадилар. Бу босқичда ҳеч кимнинг ўзга киши ғояларига „ҳужум“ қилиш ёки баҳолашга ҳаққи йўқ. Демак, „ақлий ҳужум“ йўли билан қисқа дақиқаларда ўнлаб ғояларнинг юзага чиқиш имкониятлари мавжуд бўлади. Аслини олганда ғоялар сонини кўпайтириш асосий мақсад эмас, улар муаммо ечимини оқилона ишлаб чиқиш учунгина асос бўладилар. Бу метод шартларидан бири — ҳеч қандай ташқи таъсирсиз қатнашувчиларнинг ҳар бири фаол иштирокчи бўлиши керак. Билдирилган ғояларнинг беш ёки олтитасигина асосий ҳисобланиб муаммо ечимини топишга салохиятли имкониятлар яратади.

Шундай қилиб, „ақлий ҳужум“ қоидаларини қуйидагича белгилаш мумкин:

- олға сурилган ғоялар баҳоланмайди ва танқид остига олинмайди;
- эътибор иш сифатига эмас, сонига қаратилади, ғоялар қанча кўп бўлса шунча яхши;
- исталган ғояларни мумкин қадар кенгайтириш ва ривожлантиришга ҳаракат қилинади;
- муаммо ечимидан узоқ ғоялар ҳам қўллаб-қувватланади;
- барча ғоялар ёки уларнинг асосий маъзи (фаразлари) қайд этиш йўли билан ёзиб олинади;
- „ҳужум“ни ўтказиш вақти аниқланади ва унга риюя қилиниши шарт;
- бериладиган саволларга қисқача жавоблар бериш кўзда тутилиши керак.

Вазифаси. „Ақлий ҳужум“ қийин вазиятлардан қутулиш чораларини топишга, муаммони кўриш чегарасини кенгайтиришга, фикрлаш бир хиллилигини йўқотишга ва кенг доирада тафаккурлашга имкон беради. Энг асосийси, муаммони ечиш жараёнида курашиш муҳитидан ижодий ҳамкорлик кайфиятига ўтилади ва **ГУРУҲ** (синф) янада жипслашади.

Объекти. Қўлланиш мақсадига кўра бу метод универсал ҳисобланиб, тадқиқотчиликда (янги муаммони ечишга имкон яратади), ўқитиш жараёнида (ўқув материалларини тезкор ўзлаштиришга қаратилади), ривожлантиришда (ўз-ўзини бир қадар самарали бошқариш асосида фаол фикрлашни шакллантиради) самара беради.

Қўлланиш усули. „Ақлий ҳужум“ иштирокчилари олдига қўйилган муаммо бўйича ҳар қандай мулоҳаза ва таклифларни билдиришлари мумкин. Айтилган фикрлар ёзиб борилади ва уларнинг муаллифлари ўз фикрларини қайтадан хотирасида тиклаш имкониятига эга бўлади. Метод самараси фикрлар хилма-хиллиги билан тавсифланади ва ҳужум давомида улар танқид қилинмайди, қайтадан ифодаланмайди. Ақлий ҳужум тугагач, муҳимлик жиҳатига кўра энг яхши таклифлар жамланади ва муаммони ечиш учун зарурлари танланади.

„Ажурли арра“

„Ажурли арра“ методи тузилиш жиҳатидан ўзида қуйидаги босқичларни қамраб олади:

1. Топшириқни бўлиш. Топшириқ ва матнли материаллар бир нечта асосий қисмларга (ёки мавзуларга) қирқилади.

2. Бирламчи гуруҳлар. Ҳар бир гуруҳ аъзолари қирқилган мавзунини олишади ва экспертга айланадилар.

3. Эксперт гуруҳлари. Қўлида бир мавзуга оид ўқув топшириқлари мавжуд бўлган ўқувчилар мавзунини муҳокама қилиш, бошқаларга ўргатиш режасини егаллаш учун эксперт гуруҳига бирлашадилар.

4. Бирламчи гуруҳлар. Ўқувчилар ўзларининг бирламчи гуруҳларига қайтадилар ва эксперт гуруҳларида ўрганганларини ўқитишади.

Изоҳ: „Ажурли арра“ моҳиятига аниқлик киритиш учун баъзи бир тавсияларни ёритиш лозим.

1. Ўқитиш жараёнига бу тарзда ёндашилганда ўқувчиларнинг ҳамкорликда ишлашига ва қисқа вақт ичида катта ҳажмдаги ахборотларни ўзлаштиришларига имкон туғилади.

2. У ёки бу фаолиятни дарсда амалга ошириш учун ўқувчиларга бошланғич ахборотларни узатиш зарурати туғилса, маъруза ўрнини боса оладиган самарали восита ҳисобланади.

3. Ўқитувчи мураккаб мазмунли мавзулар бўйича ўқувчиларни дарсга тайёрлаш учун олдиндан уларнинг ҳар бирига мўлжалланган алоҳида ахборотли пакет тайёрлайди. Унда дарсликдан, қўшимча тарзда газета, журнал мақолаларидан материаллар бўлиши керак.

4. Ҳар бир ўқувчи 2 гуруҳ таркибида иштирок этади: дастлаб „ўз уйи“ (бирламчи) гуруҳига, кейин эса „эксперт“ гуруҳига бирлашиб, ўқув элементларини мустақил ўрганишади. Эксперт гуруҳини тезда ташкил этиш учун ўқувчилар олган ахборотли пакетларда ҳар бир мавзуга оид материаллар бир хил рангдаги қоғозларга ёзилган ёки рангли қалам билан қоғознинг бирор бир бурчаги бўялгани маъқул.

5. Ҳар бир гуруҳда 3-5 киши (ўқувчилар сонига қараб) бўлиши мумкин. Ҳар бир ўқувчи „ўз уйи“дагиларни ва қайта учрашиш жойини аниқлаб олиши керак.

6. Ўқитувчи ўқувчиларни „рангли“ топшириқлар асосида гуруҳга бирлашишга таклиф этади ва улар алоҳида мавзулар бўйича экспертга айланади. Мисол учун, „қизил“ларнинг синф хонаси охирида, „кўк“ларнинг эса, мактаб йўлакчасида учрашиши белгиланади. Ҳар бир эксперт гуруҳда ўқувчилар 3 тадан кам бўлмаслиги керак.

7. Гуруҳларга ахборотли пакет тарқатилади. Ҳар қайси гуруҳ турли хил материаллар тўпламини олиши ва уларни ўқиши, муҳокама қилиши, айнан шу ахборотлар бўйича экспертга айланиши лозим. Ўқув материаллари бўйича „эксперт“ бўлиш учун ўқувчиларда вақт етарли бўлиши керак. Бунинг учун агар материаллар мураккаб ва катта бўлса, бир дарс тўлиқ талаб қилинади.

8. Ўқувчиларга қуйидагича топшириқлар берилади:

- пакетдаги материалларни қунт билан ўрганинг ва муҳокама қилинг;

- бир-бирингиздан сўранг ва ўқув материалларини ҳар бирингиз тушуниб олганингизга ишонч ҳосил қилинг;

- ўз „уйингиз“ гуруҳини ўқитиш зарурлигини ҳисобга олиб, материалнинг муҳим ўқув элементларига эътиборни қаратинг.

9. Ўқувчиларнинг ўз „уйларига“ қайтишлари илтимос қилинади. Ҳар бири ўз „уйи“ — гуруҳига ахборот беради. Албатта, „уй“ гуруҳида эксперт гуруҳларидан биттадан ўқувчи бўлиши шарт. Ўқувчи ўрганиб келган материалларни ўз гуруҳи ўқувчиларига ўргатиш жавобгарлигини бўйнига олиши лозим. Бу жараён ўқув материалининг ўзлаштириш зарурлигига қараб яна бир соат давом этиши мумкин.

10. Ўқувчилар бир-бирларидан ахборотларни ўрганиб бўлишгач, ўқитувчи олдиндан режалаштирган фаолият турини ўтказиши мумкин.

Илова: Асака педагогика коллежи ихтисослик таълими йўналишларида „Инновацион педагогик технологиялар“ фанини ўрганиш бўйича ишчи дастурнинг намунаси

I. Фанни ўрганишнинг мақсад ва вазифалари, унинг ўқув жараёнидаги ўрни

1.1. Фанни ўқитишдан **мақсад** — юксак даражадаги умумий касбий маданиятга эга бўлган, белгиланган вазифаларни удалай оладиган, мустақил фикр юритиш, муаммоли вазиятларда турли ечим топа билиш кўникмалари шаклланган олий маълумотли

мутахасисларни тайёрлаш мақсадида талабалар Инновацион педагогик технологиялар — ихтисосликнинг илгор замонавий усуллари билан таништиришдан иборатдир.

1.2 Фанни ўрганиш **вазифалари**, асосан, қуйидагилардан иборат:

1. Инновацион педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асосларини ўргатиш;

2. Педагогик технологиялар ва уларнинг асосий йўналишлари билан таништириш;

3. Илгор педагогик технологияларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;

4. Ўқитиш жараёнида Инновацион педагогик технологияларни қўллаш;

5. Таълим йўналишларида олиб борилаётган илмий тадқиқот ишларида педагогик ахборот технологиялардан фойдалана олиш;

1.3. Фанни чуқурроқ ўрганишда ўзлаштирилган педагогик, психологик фанлар, махсус фанларни ўқитиш методикаси кабилар бўйича назарий, амалий билимлар муҳим ўрин тутади.

II. Фаннинг моҳияти

	Мавзулар	Ажратилган соатлар		Мавзуларнинг асосий мазмуни
		маъруза	амалий	
1	Инновацион педагогик технология курсини ўрганишнинг мазмуни, мақсади ва вазифалари	2		1. Таълим-тарбиянинг ҳозирги босқичида Инновацион педагогик технологиялар асосларини ўрганишнинг аҳамияти. 2. Педагогик технология ҳақида тушунча. 3. Чет эл, Ўзбекистон олимларининг педагогик технологияларнинг ривожлантиришга қўшган ҳиссалари. 4. Инновацион педагогик технология курсининг предмети, мақсад ва вазифалари.
2	Инновацион педагогик технологиялар ва уларнинг асосий йўналишлари	2		1. Педагогик технологияларнинг педагогик, психологик асослари. 2. Педагогик технологияларнинг асосий йўналишлари. — Касб маҳоратини эгаллашга қаратилган технологиялар; — Ахборот базаси билан муомала технологиялари;

1	2	3	4	5
				— Илғор тажрибаларни ўрганиш ва таҳлил қилиш технологиялари; — Таълим сифатини назорат қилиш технологиялари 3. Педагогик технологияларнинг истиқболлари
3	Инновацион педагогик технологияларнинг асосий тамойиллари ва қоидалари	2		1. Педагогик технологияларнинг асосий тамойиллари ҳақида тушунча, яхлитлик, лойиҳалаш, натижасини кафолатлаш. — Кетма-кетликни яратиш; — Ёпиқ циклни ташкил қилиш; — Махсус техник қурилмалардан фойдаланиш; — Ўзлаштиришнинг яқка тартибдаги суръати; — Материални яратишда „қадамлардан фойдаланиш“ 2. Педагогик технологиянинг асосий қоидалари: — Эквивалентли амалиёт қоидаси; — Аналогик амалиёт қоидаси; — Натижани билиш қоидаси; — Мустақамловчи реакциялар қоидаси. 3. Педагогик технологияларнинг умум дидактик қоидалари билан уйғунлашуви
4	Дидактик жараён тузилмаси	2		1. Дидактик жараён ҳақида тушунча 2. Дидактик жараён компонентлари 3. Ўқувчининг таълимий мотивацияси 4. Ўқувчи билиш фаолиятини ташкил этиш 5. Ўқувчи билиш фаолиятини бошқариш
5	Ўқув мақсадларини технологик усулда лойиҳалаш	2		1. Педагогик лойиҳалаш ҳақида тушунча 2. Педагогик мақсадлар таксономияси 3. Ўқув мақсадларининг турлари: — Конгнитив соҳа; — Аффектив соҳа; — Психомотор соҳа

1	2	3	4	5
				Ўқув мақсадларининг таркиби: — Ташиқ шароитларнинг таъсирини; — Қўйилган натижа ва хатти-ҳаракат; — „Натижанинг эталони“; Баҳолаш мезони 5. Ўқув мақсадларини лойиҳалашга бўлган педагогик талаблар
6	Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш	2	—	1. Назорат топшириқлари ҳақида тушунча 2. Тест топшириқлари 3. Тест турлари, шакллари, улардан намуналар 4. Педагогик тестларнинг афзалликлари ҳамда камчиликлари
7	Ўқув мақсадларига эришганликни баҳолаш	2		1. Ўқув натижасини баҳолаш 2. Рейтинг тизимида баҳолаш 3. Рейтинг тизимининг таркиби 4. Рейтинг тизимининг истиқболлари
8	Ўқитиш жараёнига инновацион педагогик технологияларни қўллаш	2		1. Ўқитиш жараёнига инновацион педагогик-технологияларни татбиқ этиш — таълим сифатини ошириш омиллари 2. Мактаб, лицей, коллежларда қўлланаётган инновацион педагогик-технологиялардан намуналар 3. Педагогик технологиялар асосида ўтказилган машғулотнинг мазмуни ва таҳлили

III. Фан бўйича ўқув-услубий материаллар

3.1. Фан бўйича асосий тушунчалар.

1-мавзу: „Инновацион педагогик технологиялар“ курсини ўрганишнинг мазмуни, мақсад, вазифалари.

Технология. Инновацион педагогик технология. Таълимга технологик ёндашув тарихи. Ўзбекистонда яратилган илмий мактаблар. Педтехнологиянинг предмети. Мақсади. Вазифалари. Тадқиқот усуллари.

2-мавзу: Инновацион педагогик технологиялар ва уларнинг йўналишлари.

Инновацион педагогик технологиялар. Моделлашган педагогик технологиялар. Таҳлилий, концептуал, мақсадли, мазмунли, жараёнли босқичлари. Касб маҳоратини шакллантирувчи технологиялар. Ахборот базасини яратувчи технологиялар. Илгор тажрибаларни жорий қилиш технологиялари. Таълим сифатини назорат қилиш технологияси. Инвариантли тестлар технологияси.

3-мавзу: Инновацион педагогик технологияларнинг асосий тамойиллари ва қоидалари.

Инновацион педагогик технология тамойиллари. Яхлитлик, лойиҳалаш, натижани кафолатлаш, кетма-кетлик, ёпиқ цикл. Техник қурилмалар. Ўзлаштиришнинг яқка тартибдаги суръати. Педагогик технология қоидалари. Эквивалентли амалиёт. Аналогик амалиёт. Мустаҳкамловчи таъсирлар.

4-мавзу: Дидактик жараён тузилмаси.

Дидактика. Дидактик жараён. Компонентлари. Ўқувчи (талаба) ўқув фаолияти. Бошқариш. Педагог-технолог.

5-мавзу: Ўқув мақсадларини технологик усулда лойиҳалаш.

Лойиҳалаш. Таксономия. Блум таксономияси. Конгнитив, Аффектив, Психомотор соҳалар. Ўқув мақсади. Таркиби. Ташқи шароит. Натижа. Эталон.

6-мавзу: Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш.

Назорат топшириқлари. Топшириқ турлари. Тест. Тестлар тарихи. Тест турлари, шакллари. Тестнинг афзаллиги, камчиликлари.

7-мавзу: Аниқлаштирилган ўқув мақсадларига эришганликни баҳолаш.

Баҳолаш. Оғзаки, ёзма баҳолаш. Жорий, оралиқ, якуний баҳолаш. Рейтинг тизими. Рейтинг тизимининг таркиби.

8-мавзу: Ўқитиш жараёнига инновацион педагогик технологияларни жорий этиш.

Педагогик технологияларни қўллаш. Машғулот намунаси. Педагогик технологиялар таҳлили. Интерфаол методлар.

3.2. Фан бўйича оралиқ назорати саволлари.

1. Таълим тизимида технологик ёндашув тушунчасининг мазмунини очиб беринг.

2. Инновацион педагогик технология қандай мазмунни ифода этади?

3. Инновацион педагогик технологиянинг қандай зарурий таркибий қисмларини биласиз?

4. Таълимга технологик ёндашув қачон пайдо бўлган?

5. М.Бехбудий, А.Сиддиқий, А.Авлонийларнинг ўқитиш усул-

ларини такомиллаштиришга қаратилган қандай педагогик қарашларни биласиз?

6. Ўзбекистонда педагогик технология бўйича қайси олимларнинг илмий, амалий мактабларини биласиз?

7. Амалиётда қўлланаётган инновацион педагогик технологияларнинг асосий йўналишларини ифодалаб беринг.

8. Инновацион педагогик технологияларнинг асосий тамойилларини ифодаланг.

9. Инновацион педагогик технологиянинг қандай қоидалари мавжуд?

10. Ўзбекистонда инновацион педагогик технологиялар концепциясини ривожлантириш истиқболларини қандай тасаввур қиласиз?

3.3. Фан бўйича якуний назорат учун топшириқлар.

1. „Инновацион педагогик технология“ тушунчасининг моҳиятини очиб беринг.

2. Ўзбекистонда олимларимизнинг Инновацион педагогик технологиялар асосларини яратишга қўшган назарий, амалий ҳиссаларини ифодалаб беринг.

3. Инновацион педагогик технологиянинг асосий тамойиллари.

4. Инновацион педагогик технологиянинг асосий қоидалари.

5. Ўқув мақсадларини технологик лойиҳалаш.

6. Ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш.

7. Ўқув мақсадига эришганликни баҳолаш.

8. Инновацион педагогик технологияларнинг таснифи.

9. Таълим йўналишлари бўйича мактаб, коллежларда қўлланаётган инновацион педагогик технологияларнинг таҳлили.

3.4. Информацион-техник воситалар.

„Инновацион педагогик технологиялар“ курсини ўрганишда замонавий таълим тизимида қўлланилаётган техник воситалардан, компьютерлардан, кўрсатув асбобларининг ҳамма турларидан ҳамда педагогик, психологик, шунингдек, ихтисослик фанларининг ўзига хос бўлган ахборот-информацион манбаларидан кенг фойдаланилади.

а) Кўргазмали-намоиш методлари:

- „Инновацион педагогик технологиялар“ фанининг илм-фан, амалиёт билан боғлиқлигини намоён қилувчи плакат;

- „Инновацион педагогик технологиялар“нинг илмий-тадқиқот усуллари ифодаланган плакат;

- „Инновацион педагогик технологиялар“нинг асосий тамойиллари кўрсатилган кўргазмали плакат;

- Ўқитувчи педагогик маҳорати шаклланишининг таркибий қисмлари ифодаланган кўргазмали плакат;

б) Ўқув фильмлари (интернетдан олинди):

- E-mail: sles@piter-press.ru
- E-mail: piter-t@licom-kharko.ud
- Ақлий тараққиёт тести;
- Кеттел тести;
- Айзенк сўровномаси;
- Интерфаол методли ўйинлар сценарийси („Ақлий ҳужум“, „Ажурли арра“, „Дебат“, „Мунозара“, „Мен ўқитувчиман“, „Муаллифлик дарси“ каби);

в) Дидактик материаллар;

- Мультимедиа иловалар;
- Маъруза матнлари бўйича тарқатма материаллар;
- Ўқувчининг мустақил ишлари бўйича топшириқлар намуналари;
- Реферат мавзулари.

3.5. Ўзлаштиришнинг назорати.

а) Назорат тадбирлари миқдори:

„Инновацион педагогик технологиялар“ курсидан ўқувчи билимини назорат қилиш бир марта ЖН(жорий назорат), бир марта ОН(оралиқ назорат), бир марта ЯН(якуний назорат) орқали ўтказилади. ЯН ёзма ёки оғзаки шаклда амалга оширилиш мумкин.

б) Назорат турлари:

Жорий назорат бўйича:

- кундалик машғулотларга қатнашиш семинар ёки амалий ишлар даврида саволларга ёзма жавоблар тайёрлаш;
- оғзаки баҳс, мунозараларга иштирок этиш;
- тест вариантларини бажариш;

Оралик назорат бўйича:

- маъруза машғулотларга фаол қатнашиш;
- маъруза мазмунининг асосини ижодий қайд қилиб бориш;
- маъруза машғулотлари давомида уюштирилган савол-жавобларда фаол иштирок этиш;
- рефератлар ёзиш;

Якуний назорат бўйича:

- кафедра тасдиқлаган вариант топшириқларига ёзма ёки оғзаки жавоб бериш;

в) Рейтинг тизимида талаба ўзлаштиришини баҳолаш:

Амалдаги қоидага мувофиқ ўқув юртларида талаба максимал баллнинг қуйидаги фоизли ўлчовларида баҳоланади:

100% дан — 86% гача — „аъло“га ўзлаштиради.

85% дан — 71% гача — „яхши“га ўзлаштиради.

70% дан — 55% гача — „қониқарли“га ўзлаштирди.

55% дан паст — ўзлаштирмади.

„Инновацион педагогик технологиялар“ курсидан талабанинг ўзлаштириши 100,0 балли тизимда назорат турлари қуйидаги тартибда баҳоланиши мумкин:

Жорий баҳолаш

(45%)- „аъло“

45,0 баллдан — 38,0 баллгача;

„яхши“ — 37,0 баллдан — 31,0 баллгача;

„қониқарли“ — 30,0 баллдан — 24,0 баллгача

„ўзлаштирмади“ — 24,0 баллдан паст;

Оралиғ баҳолаш

(40%)- „аъло“

40,0 баллдан — 34,0 баллгача; „яхши“

33,0 баллдан — 28,0 баллгача; „қониқарли“

27,0 баллдан — 22,0 баллгача; „ўзлаштирмади“

22,0 баллдан паст;

Якуний баҳолаш

(15%)- „аъло“

— 15,0 баллдан — 13,0 баллгача;

„яхши“ — 12,0 баллдан — 10,0 баллгача;

„қониқарли“ — 9,0 баллдан — 8,0 баллгача;

„ўзлаштирмади“ — 8,0 баллдан паст;

Жами: Максимал балл — 100,0 балл

Саралаш балл — 55,0 балл.

Ўқувчи билими ўқув юртининг хоҳишига қараб 5 балли тизимда ҳам баҳоланиши мумкин.

ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ АСОСЛАРИ

1-савол: „Технология“ сўзи қандай маънони англатади?

Жавоб: „Технология“ грекча сўз бўлиб, *technos* — санъат, маҳорат, ҳунар, *logos* — таълимот, йўналиш, фан деган маънони англатади. „Сиёсий лугат“ (М, 1989 й) да технологияга шундай таъриф берилади:

— ишлаб чиқариш жараёнида ашёлар, материаллар ва ярим тайёр ашёларни қайта ишлаш, тайёрлаш ҳолати, хусусияти, шакллари ўзгартириш методлари йиғиндиси;

— ашёлар, материаллар ва ярим хом ашёларга мувофиқ ишлаб чиқариш қуроллари орқали таъсир ўтказиш усуллари.

Технология тушунчаси „Ўзбек тилининг изоҳли лугати“ (М. 1981 йил 2-том, 169-бет)да қуйидагича изоҳланади: „Технология — (грек) ишлаб чиқаришнинг бирор соҳасида материалларга ишлов бериш ёки қайта ишлашда қўлланиладиган усуллар мажмуаси“. Дарҳақиқат, технология деганда, одатда, уларни қўллаш натижасида янги сифат ва миқдор ўзгаришларига олиб келувчи тизимий усуллар, тушунилади. Бу усуллар ишлаб чиқаришнинг ҳар бир соҳасига мос ҳолда мавжуд бўлиши мумкин. „Саноат технологияси“, „Пахтачилик технологияси“ каби, шунингдек, улар бир йўналишга оид бўлган алоҳида ўзига хос хусусиятларни қамраб олишлари ҳам мумкин: „Андижон технологияси“, „Абдурашулов технологияси“ каби.

2-савол: Ишлаб чиқаришни технологиялаштириш нима?

Жавоб: Жамият ривожига илмий-техникавий тараққиёт ишлаб чиқаришни технологиялаштиришга олиб келади. Ҳозирги даврда технологиялаштириш маданият, маориф, тиббий соҳаларга ҳам шиддат билан кириб келмоқда. Технологиялаштириш — объектив жараён бўлиб, ишлаб чиқаришнинг барча соҳаларига кириб боради, улар эволюциясининг янги вазифаларини сифатли ҳал этишга асос солади.

3-савол: Технологиялаштириш тушунчасини педагогик жараёнларга қандай боғлаш мумкин?

Жавоб: Технологиялаштириш тушунчасини бевосита педагогик жараёнлар билан боғласак, у ҳолда таълим-тарбия қонуниятларини амалга ошириш, уларнинг янги қонуниятларининг ўзига хос қирраларини кашф этиш асосида умумий мақсадга эришиш — ижобий сифат ўзгаришларига эга бўлган баркамол авлод шахсини шакллантириш тушунилади. Ёки педагогик технологиялаштиришни шахсда янги сифат ўзгаришларини лойиҳаловчи, кутилажак натижани

кафолатловчи таълим-тарбияни ташкил этиш, бошқариш ва амалга ошириш жараёни деб тушуниш мумкин.

4-савол: „Инновацион технологиялар“ атамасини қандай тушунса бўлади?

Жавоб: „Инновация“ — умумжаҳон тилларидан кириб келган бўлиб, („индекс“, „инстанция“, „инфляция“, инкасса“ каби), 2 та — юнонча „Инос“ — оид, тааллуқли ва русча „новый“ — янги, янгича сўзларининг бирикмасидан ташкил топган. „Инновация“ тушунчаси — янгиликка оид, янгитдан киритилаётган деган маъноларни англатади. Бу тушунча инглиз тилида ҳам „innovation“ деб юритилиб, янгилик киритиш, янгича маъноларида қўлланилади. Шундай қилиб, „Инновацион технологиялар“ атамасини ишлаб чиқаришда ижобий сифат ва миқдор ўзгаришларига олиб келувчи, янги, янгича, янгитдан киритилаётган усуллар деб тушуниш мумкин.

5-савол: „Педагогик технологиялар“ни таълим-тарбия жараёнига бўлган қандай ёндашув деб қараш мумкин?

Жавоб: Педагогик технологиялар таълим-тарбия жараёнига ўзига хос бўлган инновацион ёндашувдир. У педагогикада ижтимоий-мухандислик тафаккурининг ифодаси, ўқитиш, тарбиялаш жараёнини маълум даражада стандарт ҳолатга солиб, унинг оптимал лойиҳасини тузиш билан боғлиқ тушунчадир. Жумладан, ўқитишнинг ваъзхонлик, оғзаки баён қилиш усулларида воз кечиб, компьютерлар, таълимнинг техник воситалари ёрдамида ўқитиш, ўқувчининг билиш фаолиятининг бошқарувчиси, ташкилотчиси, маслаҳатчиси, якуний натижага эришишга йўловчиси — ўқитувчи, устоз раҳбарлигида ўқувчиларнинг кўпроқ мустақил ишларини ташкил этиш ва энг муҳими ўқитувчининг деярли бир хил якуний натижага эришиш имкониятининг мавжудлигидир. Айниқса, ўқитишга ягона Давлат таълим стандартлари жорий этилган, жаҳоннинг барча давлатлари андозалари талабига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлашнинг ҳозирги даврида кейинги ҳолат алоҳида аҳамият касб этади. Ўқув жараёнини педагогик технологиялар асосида ташкил этилганда таълим мақсадлари белгиланади ёки лойиҳаланади, кутилаётган якуний натижа — ижобий сифат ўзгариши, кафолатланади, ўқув жараёнининг такрорланувчи цикли яратилади, тезкор қайтувчи алоқа вужудга келади, ўқув мақсадлари, ўқув жараёнига керакли тузатишлар киритилиб борилаверади.

6-савол: Буюк педагог Я.О.Коменский педагогик технологияларнинг яратилишини қандай орзу қилган эди?

Жавоб: Педагогик жараёни тафаккур асосида стандартлаш гоёси XVI асрда яшаган буюк славян педагоги Я.О. Коменский

томонидан илгари сурилган эди. У ўзининг „Буюк дидактика“ деб номланган машҳур асарида таълим-тарбия жараёнини бир қолипга солмоқчи бўлганки, унда „ҳар бир усул ва нарсалар вақт жиҳатдан шундай жойлаштирилиши керак эдики“, „бутун педагогик жараён яхши созланган соат каби беҳато юриши керак“ эди. Я.О. Коменский етмаган ниятга XX аср педагоглари етиб, педагогик технологиялар яратишди. XXI асрда бу ижтимоий воқелик инновацион педагогик технология номини олиб, бутун дунё педагогларига дастуруламал бўлиб хизмат қилиб келмоқда.

7-савол: Педагогик технологияларнинг тузилмаси нимадан иборат?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг тузилмаси қуйидаги таркибдан ташкил топади:

1. Концептуал (назарий) асослар.
2. Таълим-тарбия жараёнининг мазмуни.
3. Технологик жараён.

8-савол: Педагогик технологияларнинг концептуал (назарий) асосларига нималар киради?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг концептуал (назарий) асосларига унинг методологик, педагогик, психологик асосларини киритиш мумкин. Методологик асосларни — умуммиллий қадриятлар, Президентимизнинг таълим-тарбия ҳақидаги ғоялари, миллий ғоя, таълим тўғрисидаги қонун, кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури, меъёрий ҳужжатлар ташкил этади.

Педагогик асосларга таълим-тарбия жараёнининг мақсади, вазифалари, мазмуни, шакл, усуллари ва қонуниятларни киритиш мумкин.

Психологик асосларга эса, шахс, шахснинг тузилмаси, шахснинг билиш жараёнлари ва бу жараённинг қонуниятлари киради.

9-савол: Педагогик технологиялар таркибий қисмларидан таълим-тарбия жараёни мазмунига нималар киради?

Жавоб: Таълим-тарбия жараёнининг мазмунига мазкур жараённинг умумий ва аниқ мақсадлари, вазифалари, режалари, дастурий асослари, шакл, воситалари, усуллари киради.

10-савол: Технологик жараён қандай мазмунга эга?

Жавоб: Технологик жараён — бу меҳнат қуроллари билан меҳнат объектларига босқичма-босқич таъсир этиш натижасида маҳсулот яратиш борасидаги ишчи (ишчи машина)нинг фаолиятидир. Агар бу таърифни педагогик технологияларнинг таркибий қисми — технологик жараёнга татбиқ этсак, у ҳолда у ўқитувчи (тарбиячи), ўқувчи (шахс) фаолиятлари, жараёни бошқариш

усуллари, диагностик (ташхис) ишларни қамраб олганини кўриш мумкин.

11-савол: Педагогик технологияларнинг аспекти қайсилар?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг 3 аспекти ҳақида фикр юритилади:

- илмий аспект;
- тавсифий аспект;
- амалий аспект.

12-савол: Педтехнологияларнинг илмий аспектига нималар киради?

Жавоб: Педтехнологияларнинг илмий аспекти таълим-тарбия жараёнининг мақсади, мазмуни, услубларини илмий асосда лойиҳалаш ташкил этади.

13-савол: Педтехнологияларнинг тавсифий аспектида нималар ифодаланади?

Жавоб: Педтехнологияларнинг тавсифий аспектида натижага эришишнинг мазмуни, усул, воситалари иштирокидаги педагогик жараённинг тавсифи ифодаланади ва бу жараённинг тартиби ишлаб чиқилади.

14-савол: Педтехнологияларнинг амалий аспекти нимани назарда тутаяди?

Жавоб: Педтехнологияларнинг амалий аспекти мавжуд технологияларни бевосита амалиётга қўллаш, амалий натижаларга эришишни назарда тутаяди.

15-савол: Таълим амалиётига нисбатан педтехнологияларнинг қандай сатҳи белгиланади?

Жавоб: Таълим амалиётига нисбатан педагогик технологиянинг уч сатҳи (даражаси) белгиланади: умумпедагогик, хусусий методик, локал (модул).

1. Умумпедагогик технология яхлит таълим жараёнини ифода қилади.

2. Хусусий методик технология бир фан доирасидаги ўқув тарбия жараёнини амалга ошириш методлари ва воситаларидан иборат бўлади.

3. Локал (модул) технология ўқув тарбия жараёнининг айрим қисмларига, махсус бўлимларига технологияни татбиқ қилишни ифода қилади. Бу технология умумий дидактик ва тарбиявий вазифаларни ҳал қилишга қаратилади.

16-савол: „Педагогик технологиялар“нинг принциплари, тамойиллари қайсилар?

Жавоб: Принцип — латинча „principium“ сўзидан олинган

бўлиб, асос, дастлабки ҳолат, бошқарувчи ғоя, умумлашган талаб каби маъноларни англатади.

Педагогик технологиялар принциплари умумдидактик принциплар билан ўзаро алоқадор, бир-бирини тўлдиради, бойитади. Шу билан бирга, улар алоҳида йўналишларга, ўзига хос хусусиятларга эга. Педагогик технологиялар принциплари қуйидагилар:

- педагогик тизимнинг яхлитлиги принципи;
- ўқув тарбиявий-жараёни олдиндан лойиҳалаш;
- натижани кафолатлаш;
- тугалланганлик;
- эгилувчанлик;
- ўзлаштиришнинг индивидуал суръати;
- техник қурилмалардан фойдаланиш кабилар.

17-савол: Педтехнологияларнинг ўзига хос бўлган қоидалари ҳам мавжудми?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг қуйидаги қоидалари ҳам мавжуд:

1. „Эквивалентли амалиёт“ қоидаси. Ўқитувчининг ўқитиш ва бу жараёнда кўзланган ҳаракатлари унинг якуний тест топшириғида белгиланган ўқув ҳаракатлари билан айнан бир хил шароитда ўтказилиши лозим.

2. „Аналогик амалиёт“ қоидаси. Ўқитувчилар тест(синов)да қандай ҳаракатларни кўрсатишлари талаб қилинса, улар ўқув жараёнида ҳам шунга ўхшаш ҳаракатларда машқ қилишлари керак.

3. „Натижани билиш“ қоидаси. Ҳар бир ўтказилган назорат натижаси ўқувчига тезлик билан маълум қилиниши зарур.

4. „Ижобий мустақамловчи реакциялар“ қоидаси. Ўқувчининг эришган ҳар бир ютуғига ўқитувчи ўз вақтида реакция қилиб, рағбатлантириб бориши керак. Ўқувчиларнинг нотўғри ўқув ҳаракатлари жазоланмайди. Бу ҳолда ўқувчиларни „Яна бир марта уриниб кўр“, „Бу масалани яна бир марта ўрганиб кўр“, каби илҳомлантирувчи сўзлар билан уларни ишлашга ундаши лозим.

18-савол: „Педагогик технологиялар“га олимларимиз қандай таъриф берадилар?

Жавоб: Кейинги йилларда матбуотда, илмий адабиётларда, кўплаб анжуман ва йиғилишларда, шу билан бирга расмий ҳужжатларда „Педагогик технология“, „Янги педагогик технология“, „Илғор педагогик технология“, „Ўқитиш технологияси“, „Таълим технологияси“ „Инновацион педагогик технология“ каби тушунчалар учраб турибди. Педагогик технология — деб аталмиш бу зарурий тушунчанинг педагогик амалиётларда аста-секин оммалашиб келиши боис, унга бўлган фикр-мулоҳазалар ҳам атрофлича берилмокда. Мана улардан намуналар: „Педагогик технология таъ-

лимни системалаштириш ёки синфда ўқитишни системалаштириш
ғояларини педагогикага татбиқ этишдан иборат“ (Т. Сокмото).

„Педагогик технология — психологик ва педагогик ўғитлар
йиғиндиси бўлиб, шакллар, методлар, усуллар, ўқитиш йўллари,
тарбиявий воситаларнинг махсус тўпламидир. Айни замонда у пе-
дагогик жараённинг ташкилий-методик омилини ҳам билдиради“
(Б. Лихачев).

„Педагогик технология — режалаштирилган ўқитиш натижала-
рига эришиш жараёни тавсифи“ (И.П. Волков).

„Педагогик технология — ишлов бериш, ҳолатни ўзгартириш
санъати, маҳорати, малакаси ва методлар йиғиндиси“ (В.М. Ше-
пель).

„Педагогик технология — талаба ва ўқитувчининг уларга зарур
шароит яратиш орқали ё ўқув жараёнини лойиҳалаштириш, таш-
кил этиш ва ўтказиш бўйича педагогик фаолиятининг ҳар томон-
лама ўйланган моделидир“ (В.М. Монахов).

„Педагогик технология — бу таълим шакллари оптималлаш-
тириш вазифаларини ўз олдига қўйган техник ва инсон омилла-
рида, уларнинг биргадидоги ҳаракатлари воситасида ўқитиш ва
билимларни ўзлаштириш жараёнини яратиш, татбиқ этиш ва бел-
гиланишнинг тизимий усуллари“ (ЮНЕСКО).

„Педагогик технология — педагогик мақсадларга эришишда
фойдаланиладиган шахсий имкониятлар, жиҳозлар ва методологик
воситаларда амалда бўлишнинг тизимли йиғиндиси ва тартибини
билдиради“ (М.В. Кларин).

„Педагогик технология — ўзида турли муаллифлар (манбала-
р)нинг барча таърифлари мазмунини қамраб олган мазмуний умум-
лашма ҳисобланади“ (Г.К. Селевко).

„Педагогик технология — бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ
бўлмаган педагогик муваффақиятларини кафолатлай оладиган ўқувчи
шахсини шакллантириш жараёнини ифодалаш — лойиҳалашдир“
(В.П. Беспалько).

„Педагогик технология — бу ўқитувчи (тарбиячи)нинг ўқитиш
(тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи (талаба)ларга муайян шаро-
итда таъсир кўрсатиш ва акс таъсир маҳсули сифатида уларда
олдиндан берилган шахс сифатларини жадал шакллантиришни
кафолатлайдиган жараёндир“ (Н. Сайидахмедов).

„Педагогик технология — ўқув мақсадларининг аниқ белгилан-
иши, якуний натижанинг кафолатланиши, ўқув жараёнининг
такрорланувчанлигининг тахминланиши ва тезкор қайтувчан ало-
қанинг мавжудлиги билан характерланади“ (Б.Л. Фарберман. У.Н.
Нишоналиев).

„Педагогик технология таълим мақсадларига ва шахснинг

ривожланишига қаратилган педагогик фаолиятни муттасил равишда ривожлантириш тизимини лойиҳалашдир“ (Н. Азизхўжаева).

19-савол: Педагогик технологияларга оид махсус журналлар чоп этиладими?

Жавоб: 1961 йилдан АҚШда „Педагогик технология“ журнали чоп этила бошланди. 1964 йилдан Англияда „Педагогик технология ва ўқув жараёни“, 1965 йилдан Японияда, 1971 йилдан Италияда „Педагогик технология“ журналлари чиқарила бошланди. ЮНЕСКО 1971 йилдан то ҳозирги кунгача таълим бўйича халқаро бюронинг „Педагогик технологиялар“ бюллетенини чиқариб келмоқда. Россия Федерацияси эса, 1997 йилдан бошлаб „Мактаб технологиялари“ журналини чоп этиб келмоқда.

20-савол: Таълимга технологик ёндашув қандай тарихга эга?

Жавоб: Таълим тарихидан маълумки, ўқитиш самарадорлигини оширишга қаратилган ишларни шартли равишда 3 даврга ажратиш мумкин:

Биринчи даврда ўқитиш жараёнини фақат ўқитувчигина олиб борган, инсоният тўплаган тажрибалар, билимлар талабага ўқитувчи орқалигина берилган. Иккинчи даврда дарслик ва қўлланмалар чоп этила бошланди. Учинчи даврда эса, ўқитиш усуллари мазмун жиҳатдан янада бойиди:

Ўқитувчи ва талаба учун техник воситалар, ўргатувчи машиналар ҳам қўшилди, дастурланган таълим тушунчаси пайдо бўлди. Таълим самарадорлигини кўтаришга кўмаклашувчи янги ёндашувлар кириб кела бошлади.

Таълимга технологик ёндашув XX асрнинг 30-йилларида пайдо бўлди, десак, хато бўлмас. Бу даврда „Педагогик техника“ тушунчаси махсус адабиётларда кўриниб қолди ва у ўқув машғулотларини аниқ ҳамда самарали ташкил этишга йўналтирилган усул ва воситалар йиғиндиси сифатида ўтган асрнинг 40—50-йиллар бошларида ўқув жараёнига ўқитишнинг техник воситаларини жорий этиш даври бошланди. Айниқса, кино, радио, назорат воситалари, улардан фойдаланиш методикаси педагогик технологияларга тенглаштирилди.

50—60-йилларда жаҳон педагогикасида ўқув жараёнини ўзига хос „технологик“ усулда ташкил этиш ҳаракати вужудга келди. 60-70-йилларда эса, ўқитиш методларининг ўта турли-туманлигидан улардан самарали фойдаланишда қийинчиликлар туғила бошлади ва бу методлар учун умумий бўлган илмий асос яратиш зарурияти вужудга келди. Натижада педагогик методлар технологияси, ўқитиш технологиясининг назарий асослари вужудга қела бошлади.

80—90-йилларга келиб, ўқув жиҳозларининг турли хилларини ва ўқитишнинг предметли воситаларини лойиҳалаш ва ишлаб

чиқаришни йўлга қўйиш зарурий шартлардан бирига айланди, уларсиз илғор методика ва ўқитиш шакллари самарасиз бўлиши, таълим сифатини таъминлаш мумкин эмаслиги аниқ бўлиб қолди. Бу зарурийат XX аср охирига келиб, педагогик технологияларнинг назарий ва амалий жиҳатларини тизимли тадқиқ қилишни тақозо этди. Хусусан, Россиялик олимлар бу йўналишда бир қатор асарларни нашр қилдилар. Жумладан, 1989 йилда нашр қилинган В.П. Беспальконинг „Слагаемые педагогической технологии“, Г.К. Селевконинг „Современные образовательные технологии“ (1998) китоблари бу соҳадаги йирик тадқиқотларнинг натижаси ҳисобланади.

XXI асрнинг бошларига келиб, педагогик технологиялар фан сифатида шаклланди, унинг назарий ва амалий асослари яратиб келинмоқда.

21-савол: Педагогик технологияларнинг асосчилари кимлар?

Жавоб: АҚШнинг машҳур олимлари Б.Блум, Л.Ларсен, Б.Скиннер, Д.Финн, Д.Кратвал, Р.Ганье, Л.Бриглар „Педагогик технологиялар“нинг назарий масалаларини яратишга муносиб ҳисса қўшганлар, улар педтехнологияларнинг асосчилари ҳисобланадилар.

22-савол: Педагогик технологияларнинг пайдо бўлиш тарихини неча босқичга ажратиб ўрганиш мумкин?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асосларини яратиш тарихини шартли равишда 4-босқичга ажратиб ўрганиш мумкин:

I босқич-XX асрнинг 30-йиллари-амалиётда „Педагогик технология“ тушунчасининг пайдо бўлиши;

II босқич — XX асрнинг 40-60-йиллари — ўқитишнинг техник воситаларининг пайдо бўлиши, улардан таълим жараёнида фойдаланиш;

III босқич — XX асрнинг 70-80-йиллари — ўқитиш технологиялар янги авлодининг яратилиши; технологиянинг илмий асосларининг вужудга келиши;

IV босқич — XX асрнинг 90-йиллари XXI аср бошлари — педагогик технологияларни назарий ва амалий жиҳатдан тизимли тадқиқот қилиш назарий ва амалий асосларининг яратилиши, илмий мактабларнинг шаклланиши.

23-савол: „Педагогик технологиялар“ тарихидан муҳим саналарни келтириш мумкинми?

Жавоб: XX асрнинг 30-йиллари „Педагогик техника“ тушунчаси пайдо бўлди.

1946 йил — АҚШнинг Индиана штатидаги университетда аудиовизуал таълимга асос солинди (муаллифи Л.Ларсен).

1954 йил — Дастурли ўқитиш режаси яратилди (АҚШ, муаллифи проф. Б.Скиннер).

1961 йил — Жанубий Калифорния университетида „Ўқитиш технологиялари“ бўлими очилди (раҳбари Д.Финн).

1968 йил — Массачусетс технология институтида дастурлаштирилган таълимнинг компьютер тили (ЛОГО) ишлаб чиқилди (муаллифи С.Пейперт).

1971 йил — Италияда „Педагогик технология“ журналі чоп этила бошлади.

1976 йил — биринчи шахсий компьютер „ЭППА“ яратилди (муаллифи С.Жобс, С.Уозник).

1980 йиллар — Экспериментал мактабларда ўқув мақсадлари махсус дисплей синфларда синаб кўрилди. Педагогик технологияларнинг амалий асослари шакллана бошлади.

1990—2000-йиллар — Таълим муассасаларида ўқитишнинг интерфаол усулларида кенг фойдаланиш даври бошланди. Педагогик технологиялар бўйича махсус илмий-тадқиқотлар олиб борилди. Ҳозирги кунда педтехнологияларнинг назарий ва амалий асослари яратилмоқда, ўқув юртларида фан сифатида ўқитилмоқда.

24-савол: Нима сабабдан Педагогик технологиянинг асослари мамлакатимизда энди ўрганилмоқда?

Жавоб: Бунинг бош сабаби педагогик технологиянинг назарий ва амалий асослари бевосита „бихевиоризм“ (инглизча хатти-ҳаракат) ғоялари билан боғлиқ. Тарихдан маълумки, „бихевиоризм“ ғоялари совет педагогикасига ёт бўлган, буржуача йўналиш деб қаттиқ қоралаб келинган, унинг ғояларидан фойдаланиш антикоммунистик сиёсат деб шарҳланиб келинди. Вакт ўтиши ва коммунистик режимнинг барҳам топиши билан „бихевиоризм“ асосчилари Ж. Уотсон, Э. Торндрейк, С. Пресси, Б. Скиннер, Э. Родкорф ғояларига муносабат ижобий томонга ўзгарди.

Бихевиористларнинг тестология бўйича ишлари ҳам совет даврида „буржуазия“ йўналиш қаторига киритилиб, умуман инкор қилинди. Мустақил Ўзбекистон МДХ мамлакатлари ичида биринчи бўлиб ижодий педагогика фанига йўл очди ва чет элнинг бу соҳадаги энг илғор, кўлласа бўладиган ва юқори натижа берадиган ғояларни амалиётга татбиқ этиш, бу йўлда ўзимизнинг анъана ва тажрибаларимиздан кенг фойдаланишга имкон яратиб берди.

Президентимизнинг 1992 йил март ойида қабул қилган Фармонига мувофиқ республикаимиз олий ўқув юртларига абитуриентларни тест ёрдамида танлаб олиш ва таълим тизимига педагогик тестларни жорий этишга биринчи бўлиб асос солинди.

25-савол: Мустақил Ўзбекистонда педтехнологиялар муаммоларини ўрганиш ҳолати қандай?

Жавоб: Мустақил Ўзбекистонда педагогик технологияларнинг назарий, амалий асосларини, уларнинг мукаммаллигини ўрганиш ва ўқув-тарбиявий жараёнга татбиқ этиш давлат аҳамиятига эга бўлган тadbир деб қаралмоқда.

Мутахассислар тайёрловчи барча ўқув юртларида педагогик технологиялар фан сифатида ўқитилмоқда. Ўтган аср охирларида олий ва ўрта махсус мактаб муаммолари институтида „Педагогик технология ва таълим сифати“ бўлими очилди. Ҳозирги кунда Тошкент давлат педагогика университетида „Инновацион технологиялар Маркази“ фаолият кўрсатмоқда.

Педагогик технология муаммолари билан махсус тadbқиқотлар ўтказишга киришилди. Педагогик технологиянинг моҳияти, унинг таърифи ва педагогик таълим доирасидаги ўрни ҳақида биринчи бор 1993 йили „Халқ таълими“ журналида Н. Саидахмедов томонидан талқин қилинди. (Н. Саидахмедов, Ўқитувчининг педагогик тизимидаги фаолияти, „Халқ таълими“, 1993 й, 6-76.). Ҳозирги кунда педагогик технологияларнинг назарий асослари ва уларни амалиётга татбиқ этиш бўйича бир қатор олимлар самарали изла-нишлар олиб бормоқдалар.

26-савол: Педагогик технологияларнинг муаммолари билан шуғулланаётган ўзбекистонлик олимлар кимлар?

Жавоб: Педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асосларини яратиш бўйича бир қатор ўзбекистонлик олимлар самарали илмий фаолият кўрсатмоқдалар.

Жумладан, Р.Х.Жўраев, У.Н.Нишоналиев, Н.С.Саидахмедов, Ж.Йўлдашев, Б.Л.Фарберман, Н.Азизхўжаева, К.Ишматов ва бошқаларнинг тadbқиқот ишларини алоҳида таъкидлаш лозим.

Олимлардан Б. Фарберманнинг „Илғор педагогик технологиялар“ (2000 й.), Н. Саидахмедовнинг „Янги педагогик технологиялар“ (2003 й.), Н. Азизхўжаеванинг „Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат“ (2006 й.) қўлланмалари нашр қилинди.

27-савол: „Ўқитиш технологияси“ атамаси биринчи бор ким томонидан амалиётга киритилган?

Жавоб: „Ўқитиш технологияси“ атамаси биринчи бор амалиётга Жанубий Калифорния университетининг „Ўқитиш технологиялари“ бўлими мудири, профессор Д. Финн томонидан киритилган.

28-савол: „Ўқиш мотивацияси“ тушунчаси қандай маънони англатади?

Жавоб: Мотив — лотинча „Moteo“ сўзидан олинган бўлиб, „ҳаракат“ деган маънони англатади.

Мотив — эҳтиёж, истак, майл, қизиқиш, интилиш тушунча-

ларини ўз ичига олади. **МОТИВАЦИЯ** — муайян майл билан ҳаракат қилишга қаратилган истакдир.

Ўқиш мотивацияси — билим олиш, фан асослари, қонуниятларини ўрганиш, эгаллаш бўйича ўқувчининг аниқ дастуруламали, мақсади, ички эҳтиёжи, истаги, хоҳиши, ҳаракатлантирувчи кучи, манбаси.

29-савол: Ўқитишни технологиялаштириш жараёни қандай таркибда тузилган?

Жавоб: Ўқитишни технологиялаштириш жараёни қуйидаги таркибни ўз ичига олади:

- ўқув мақсадларини лойиҳалаш;
- ўқув мақсадларини аниқлаштириш;
- ўқув мақсадлари қатори (таксономияси)ни тузиш;
- ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш;
- мақсадга эришиш йўллари қўллаш;
- эришилган мақсадларни тузатиш ишлари;
- натижани баҳолаш;
- натижани қўллаш.

30-савол: Ўқув мақсадлари қандай белгиланади?

Жавоб: Мақсад — ўқитиш ва ўқиш жараёнларининг энг муҳим омили. Таълим жараёни айнан шундан бошланади. У маълум предметни ўрганиш мақсади ва мазмунидан келиб чиққан ҳолда шаклланади ҳамда ушбу таълим шаклининг асосий мақсадига мос келади.

Мақсад таълим берувчи ва таълим олувчини уларнинг умумий натижаларига қараб ҳаракатланишини белгилайди.

Шунга кўра, биз, уни ташхисли ифодалашимиз керак, яъни шунчалик аниқ ва маълум бўлиши керакки, унда қуйидагиларга эришиш:

— шундай дидактик жараённи қуриш керакки, у ушбу мақсадни маълум шароитларда ва белгиланган вақт ичида эришишни таъминлашни кафолатлаши;

— ўқитиш жараёнининг якуни бўйича, мақсадни амалга ошириш даражаси тўғрисида конкрет хулоса қилиш мумкин бўлсин.

Ўқитиш мақсадлари таълим олувчилар ҳаракатларида белгиланган таълим натижалари орқали ифодаланади.

31-савол: Педагогик мақсадлар таксономиясини қандай тушуниш мумкин?

Жавоб: Педагогик технологиялар тизимининг ўзига хос жиҳатларидан бири педагогик мақсадларнинг таксономиясини тузиб чиқишдир. Таксономия, биология фанида объектларни, уларнинг табиий ўзаро боғлиқлигига асосланиб ва тоифалари мураккаблашиб

борадиган кетма-кетликда жойлаштириб туркумлаш ва системалаштириш, деб таърифланади. Худди шу мазмун педагогик мақсадларни туркумлаб, тартиблаштириб, уларнинг кетма-кетлик қаторини ишлаб чиқишга мослаштирилган.

32-савол: Б. Блумнинг „Таксономия“ китоби қачон нашр қилинган?

Жавоб: АҚШ олимлари биринчи марта педагогик мақсадларни тартиблаштириш масаласига эътибор бердилар. Психолог Б. Блум 1956 йили ўзининг машхур „Таксономия“ китобини нашр қилди. Унда ўқув мақсадларининг когнитив (билиш) соҳасини тартиблаштириш тизими ишлаб чиқилди ва бу тизим халқаро миқёсда тан олинди. 1996 йилда ЮНЕСКО Б. Блум таксономиясининг 40 йиллигини тантанали нишонлади.

33-савол: Ўқув мақсадларининг таксономияси қандай соҳаларни ўз ичига олади?

Жавоб: Ўқув мақсадларининг таксономияси 3 соҳани ўз ичига олади.

когнитив (билиш) соҳаси;
аффектов (ҳиссиётли-қадриятли) соҳа;
психомотор (ҳаракатга оид) соҳа.

34-савол: Ўқув мақсадларининг когнитив соҳаси қандай мазмунга эга?

Жавоб: Когнитив (билишга оид) соҳа. Бу ўқилган материални эслаб қолиш ва уни такроран айтиб беришдан бошлаб, то ўзлаштирилган билимларни тўла англаб, уларни олдин ўрганилган ғоя, метод ва ҳаракат усуллари билан уйғунлаштириб тасаввур этиш ҳамда билимларни эгаллашгача бўлган муаммоларни ҳал этишни ўз ичига олади. Ўқитувчилар ўртасида ўтказилган сўров натижасида ДТС, дастурлар, дарсликлар, дарс бериш амалиётидаги ўқув мақсадларининг аксарияти когнитив соҳага тегишли бўлиши аниқланган.

35-савол: Ўқув мақсадларининг аффектив соҳаси қандай мазмунга эга?

Жавоб: Аффектив (ҳиссиётли-қадриятли) соҳа. Унга оддий идрок қилиш, қизиқиш, қадриятлар йўналишлари ва муносабатларни ўзлаштиришга тайёр бўлишдан бошлаб, то ўқувчини атрофдунёга нисбатан ҳиссий-шахсий муносабатда бўлишни шакллантирувчи мақсадлар киради. Қизиқиш ва мойиллик, у ёки бу кечинмаларга ҳамдард бўла олиш, воқеаларга бўлган муносабат, уни англаш ва фаолиятида намоён бўлишини шакллантириш мақсадлари ана шулар жумласидандир.

36-савол: Ўқув мақсадларининг психомотор соҳаси қандай мазмунга эга?

Жавоб: Психомотор (ҳаракатга оид) соҳа. Бу соҳага у ёки бу ҳаракат (моторли) фаолиятида манипуляция (ҳаракат йўналишларини тез ва чаққон ўзлаштириш), асаб мускулларини мувофиқлаштириб бошқариш (координация)ни шакллантиришга оид мақсадлар киради. Ёзув, оғзаки нутқ малакалари ҳамда жисмоний тарбия ва меҳнат (касб) таълими доирасидаги малакалар ана шулар жумласидандир. Касб-ҳунар коллежларида ўқувчиларга касб ўргатиш жараёнининг мақсадлари ҳам шу мақсадларга киради.

37-савол: Ўқув мақсадларини топшириқларга айлантиришнинг осон, қулай шакли тест топшириқлари ҳисобланади. Тестлар қачондан буён қўлланилиб келинмоқда?

Жавоб: Тест (инглизча — синов) биринчи бор 1864 йилда Буюк Британияда Ж. Фишер томонидан ўқувчиларнинг билим даражасини текшириш учун қўлланилган. Тест синовларининг назарий асосларини кейинчалик инглиз психологи Ф. Гамелтон ишлаб чиқди. Тест синовлари дастлабки психология, педагогика фанлари доирасида ривожланди. Психологик тест синовлари биринчи марта америкалик психолог Э. Торндайк томонидан ишлаб чиқилди. Психология ва педагогикада тест синовларининг ривожланиши билан математик методлар ҳам қўлланила бошлади. Бундай методлар, ўз навбатида, тестлар ишлаб чиқишга ижобий таъсир кўрсатди.

XIX аср охири XX аср бошларида тест синовларига ўқувчиларнинг ўқув қобилиятларини баҳолаш воситаси сифатида қараш анча кучайди. Айнан шу даврдан бошлаб тест синовлари икки асосий йўналиш: ақлий (интеллектуал) ривожланиш даражасини аниқлаш тестларини яратиш ва қўллаш ҳамда ўқувчиларнинг ўқиш қобилиятларини ва билимларини баҳолашга мўлжалланган педагогик тестларни яратиш ва қўллаш соҳалари ривожлана бошлади.

38-савол: Тест топшириқларининг қандай хилларидан фойдаланиш мумкин?

Жавоб: Амалиётда тестларнинг очиқ топшириқлар, ёпиқ топшириқлар каби хилларидан кўпроқ фойдаланилади.

Очиқ топшириқлар: Агар ўқувчи эркин жавоб бера оладиган бўлса, тест топшириғи очиқ тест ҳисобланади. Ўқувчиларнинг битта, иккита сўздан иборат қисқа ва аниқ жавоб беришлари тахмин қилинади. Бу ҳақда тестга илова килинган йўлланмада баён этиш керак. Бланканинг бўш жойида жавоб учун зарур бўлган жой қолдирилади. Масалан, „Тест тушунчаси“ ____ йилда ____ томонидан биринчи марта ишлатилган“.

Ёпиқ топшириқлар: Бундай топшириқ тасдиқлашдан ва бир неча жавоблардан иборат бўлади, бу жавоблардан бири тўғри, қолганлари тўғрига ўхшаш, бироқ нотўғри бўлади.

Таклиф қилинадиган жавоблар сони иккитадан бештагача ва бундан кўпроқ бўлиши мумкин.

Амалиётда 4-5 та жавоби бўлган тест топшириқлари етарли ҳисобланади.

39-савол: Педагогик тест турларининг қандай шакллари бор?

Жавоб: Фаннинг мазмунидан келиб чиқиб, қуйидаги тест топшириқларининг шаклларида фойдаланиш мумкин:

- бирдан-бир тўғри жавоби бўлган ёпиқ топшириқлар;
- бир неча тўғри жавоблари назарда тутилган ёпиқ топшириқлар;
- бигга сўз (ёки сўзлар) тушириб қолдирилган гапдан ташкил топган очиқ топшириқлар;
- тўғри кетма-кетликни аниқлаш учун топшириқлар (уларни бажаришда бетартиб ҳолдаги сўзлардан гап тузиш зарур);
- ўзаро боғланишни (мувофиқликни) аниқлаш учун топшириқлар;
- айрим фанлар бўйича билимларнинг чуқурлигини аниқлаш бўйича топшириқлар;
- сонни тўлдиришга мўлжалланган топшириқлар, бунда сонлар сериясини топиш усулини аниқлаш тестлари;
- масалалар ечишга қаратилган (математик, физик ва б.) топшириқлар;
- чизмалар ва схемаларни тушунишга қаратилган топшириқлар;
- олинган ахборотни ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун топшириқлар;
- синонимлар ва антонимларни фарқлашга топшириқлар;
- аналогия (айнан ўхшашлик)га оид топшириқлар;
- ўқилган матнни тушунишга оид топшириқлар;
- кўрсатмаларни бажаришга оид топшириқлар;
- билимдонликни аниқлашга оид топшириқлар;
- тафаккурни аниқловчи тестлар;
- орфографик тестлар;
- тил масалаларига доир топшириқлар ва бошқалар.

40-савол: Фарқларни аниқлаш бўйича ёпиқ тест топшириғи қандай бўлиши мумкин?

Жавоб: Бешта сўз берилган. Улардан тўрттаси умумий белгиси билан бирлашган. Бешинчи сўз уларга мос келмайди, уни аниқлаш керак. Фақат битта сўз ортиқча бўлиши мумкин. Бунга мисол келтирамиз:

а) бориш;	б) сакраш;	в) рақсга тушиш;
г) ўтириш;	д) югуриш.	

Тўртта сўз ҳаракат ҳолатини билдиради, „ўтириш“ сўзи эса анча тинч ҳолатни ифодалаб бу қатордан тушиб қолади. Ёки:

1. а) тарих;	2. а) зилзила;	3. а) айлана;
б) астрология;	б) тўлқин;	б) учбурчак;
в) биология;	в) офат;	в) терапия;
г) астрономия;	г) довул;	г) квадрат;
д) тиббиёт.	д) ўлим.	д) тўғри бурчак.

41-савол: Тўғри кетма-кетликни аниқлаш бўйича тест топширигини қандай кўринишда тузиш мумкин?

Жавоб: Тўғри кетма-кетлик аниқлансин: „Занжирнинг бир қисми учун Ом қонунини таърифланг“.

- а) Тўғри пропорционал;
- б) Тескари пропорционал;
- в) Қаршилиқ;
- г) Кучланиш;
- д) Ток кучи.

Тўғри жавоб: 1-д, 2-г, 3-а, 4-в, 5-б

42-савол: Ҳозирги узлуксиз таълим тизимида ўқув натижаларини баҳолаш қандай тартибда амалга оширилади?

Жавоб: Ҳозирги даврда узлуксиз таълимнинг турли босқичларида ўқувчилар билимини баҳолашда рейтинг тизими жорий этилган. „Рейтинг“ сўзи (инглизча) баҳо, индивидуал коэффициент деган маънони англатади. Рейтинг тизими таркибида, одатда, қуйидагилар ифодаланади:

- назорат турлари (масалан, жорий, оралиқ, мустақил таълим, якуний);
- назорат усуллари (оғзаки, ёзма, педагогик тест ўтказиш, маълум амалларни бажариш);
- баҳолар мезони, масалан: 1-даража 100—86, 2-даража 85—71, 3-даража 70—55, 4-даражали 55 дан кам;
- натижаларни расмийлаштириш қондаси;
- бошқа кўрсатмалар.

43-савол: Давлат таълим стандартлари (ДТС) нима?

Жавоб: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 январдаги 5-қарори билан „Давлат таълим стандартлари тўғрисида Низом“ тасдиқланган, унга мувофиқ республикада идоравий бўйсунуш ва мулкчилик шаклларида қатъий назар, таълим муассасаларининг барча турлари учун мажбурий бўлган давлат таълим стандартлари (ДТС) белгиланган.

ДТС — кадрлар тайёрлаш сифатига, таълим мазмунига нисбатан қўйиладиган талабларни; таълим олувчилар тайёргарлигининг

зарур ва етарлича даражасини ҳамда таълим муассасаларини битирувчиларга нисбатан қўйиладиган малака талабларини; ўқув юкларнинг зарур ҳажмини; таълим муассасалари фаолиятини ва кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолаш тартиби ва механизмни белгилайди.

Бошқача айтганда, Давлат таълим стандарти — тарбияланувчи ёки таълим олувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма малакаларнинг энг қуйи миқдори, илмий асосларда белгилаб берилган расмий педагогик ҳужжатдир.

44-савол: Таълимнинг қайси турлари учун ДТС белгиланади?

Жавоб: ДТС — таълимнинг қуйидаги турлари учун белгиланади:

- умумий ўрта таълим, шу жумладан, бошланғич таълим;
- ўрта махсус касб-хунар таълими (академик лицейлар, касб-хунар коллежлари);
- олий таълим (бакалаврият, магистратура). Мактабгача, мактабдан ташқари, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар масаласини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш учун давлат бошқарувининг ваколатли органлари томонидан давлат талаблари белгиланади.

45-савол: Таълимни стандартлаштиришнинг объектлари қайсылар?

Жавоб: Қуйидагилар таълимнинг стандартлаштириш объектлари ҳисобланади:

- таълим фанларининг тузилмаси, мазмуни, ўқув юкларини ҳажми, таълим олувчилар ва битирувчиларнинг малака даражаси ва тайёргарлик сифати;
- талаблар, меъёрлар ва қоидалар, педагогик ва ахборот технологиялари, таълим усуллари ва воситалари, шунингдек, таълим тизимида фойдаланиладиган атамалар, тушунчалар ва категориялар;
- таълим олувчилар билим даражасига ва касбий малакасига ташхис қўйиш тартиби, битирувчилар сифатини, таълим фаолияти, педагог ва илмий-педагог ходимлар сифатини баҳолаш.

46-савол: Педагогик технологияларни қандай йўналишлари бўйича туркумлаш мумкин?

Жавоб: Педагогик технологияларни қуйидаги 12 та йўналишлари бўйича туркумлаш тавсия этилади:

1. Қўлланиш даражаси бўйича (умумпедагогик; хусусий предметли; локали, модули, тор педагогик).
2. Фалсафий асос бўйича (материализм, идеализм, диалектик, метафизик, инсонпарвар, ноинсонпарвар, анропософия, теософия, прагматизм, экзистенциализм, сионизм).

3. Руҳий ривожланишнинг етакчи омиллари бўйича (биогебли, социогенли, психогенли, идеалистик).

4. Ўзлаштириш концепцияси бўйича (ассоциатив-рефлекторли, ривожлантирувчи, бихевиористик, гештальттехнология, суггестив, нейролингвистик).

5. Шахс тузилмасига йўналтирганлик бўйича (информацион, операцион, ҳаяжонли-ахлоқий, ўз-ўзини ривожлантирувчи, эвристик ва амалий).

6. Мазмуни ва тузилиши характери бўйича (таълимий ва тарбиявий, дунёвий ва диний, умумтаълим ва касбга йўналтирилган, гуманитар ва технократик, турлича соҳавий технологиялар, хусусий предметли ҳамда монотехнологиялар ва политехнологиялар).

7. Ташкилий шакллар бўйича (синф-дарс, муқобилли, академик, яқка тартибли, гуруҳли, жамоа бўлиб ўқиш усуллари, табақалаштирилган таълим).

8. Билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш тури бўйича (маърузали классик ўқитиш; аудиовизуалли техник воситалар ёрдамида ўқиш; „маслаҳатчи тизим“; китоб ёрдамида ўқитиш; „репититор“ тизими; „дастурли таълим“).

9. Болага ёндошиш бўйича (авторитар, дидактоцентрик, шахсга йўналган технологиялар, ҳамкорлик технологияси, эркин тарбиялаш технологияси, эзотерик технологиялар).

10. Устивор методлар бўйича (репродуктив, тушунтириш-кўрсатиш, ривожлантирувчи таълим, муаммоли таълим, ижодий; диалогли, ўйинли таълим, ўз-ўзини ўқитиш таълими, информацион таълим).

11. Мавжуд анъанавий тизимларни янглиш йўналишлари бўйича (муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосида; болалар фаолиятини фаоллаштириш ва жадаллаштириш асосида; ташкиллаштириш ва бошқариш самарадорлиги асосида; ўқув материалларни методик ва дидактик реконструкциялаш асосида; табиатан монандлик, муқобиллик технологиялари; муаллифлик мактабининг ягона технологияси).

12. Таҳсил олувчилар тоифаси бўйича (оммавий технология, олға одимловчи таълим, тўлдирувчи; ўзлаштираувчилар билан ишлаш технологиялари, иқтидорлилар билан ишлаш технологиялари).

(Қаранг: Г.К. Селевко. Современные образовательные технологии. М., 1998 й).

47-савол: Ҳозирги кунда самара бераётган педагогик технологияларни санаб ўтиш мумкинми?

Жавоб: Таълим-тарбия амалиётида педагогик технологияларнинг хилма-хил, жуда кўплаб турларидан фойдаланиб келинмоқда. Самара бераётган технологиялардан баъзиларини келтириш мумкин:

- компьютерли-ахборот технологияси;
- модул технологияси;
- диагностик технология;
- мультимедиа технология;
- интерфаол усулли технология;
- муаммоли ўқитиш технологияси;
- дифференциаллаш технологияси;
- дастурли таълим технологияси;
- масофадан ўқитиш технологияси;
- мустақил таълим технологияси;
- билимни баҳолаш технологияси;
- тарбияланганлик даражасини аниқлаш технологияси;
- педагогик ҳамкорлик технологияси;
- педагогик ўйин технологияси;
- муаллифлик технологияси;
- бошқарув технологияси ва бошқалар.

48-савол: Амалиётда қўлланилаётган педагогик технологияларни қандай гуруҳларга бирлаштириб таснифлаш мумкин?

Жавоб: — Инсонпарварлик ва демократик педагогик муносабатга асосланган педагогик технологиялар (шахсий муносабатни шакллантириш, якка ҳолдаги ёндашув, демократик бошқарув, инсонпарварликка йўналтирилган технологиялар).

Таълим олувчиларни фаоллаштириш ва жадаллаштиришга асосланган педагогик технологиялар (ўйинли технологиялар, муаммоли ўқитиш, коммуникатив ўқитиш технологиялари каби).

Ўқитиш жараёнини самарали ташкил этиш ва бошқаришга асосланган педагогик технология (дастурли ўқитиш, дифференциали ўқитиш технологияси, якка ҳолда ўқиш, истиқболли ўқитиш, гуруҳли ва жамоавий ўқитиш технологияси, ахборотли технология).

Ўқув материални методик такомиллаштириш ва дидактик реконструкция қилишдаги педагогик технологиялар. (ақлий ҳаракатни шакллантиришнинг тартибли технологияси, дидактик бирликни мустаҳкамлаш технологияси ва бошқалар.

Халқ педагогикасига асосланган технологиялар.

49-савол: Таълим жараёнида компьютерлардан фойдаланилади. Бу ҳам технологиями?

Жавоб: Амалиётда, ахборот таълим технологиялари деб, махсус техник ахборот воситаларини (ЭХМ, аудио, кино, видео) қўллайдиган барча технологиялар номланади. Таълим тизимида компьютерлардан кенг фойдаланиш билан бирга „янги ахборот таълим технологияси“ атамаси пайдо бўлди. Бизнинг фикримизча, таълим

технологияси учун кўпроқ тўғри келадиган атама — компьютер технологияси атамасидир.

Компьютерли технологиялар дастурли ўқитиш ғояларини ривожлантиради, замонавий компьютерлар ва телекоммуникацияларнинг ноёб имкониятлари билан боғлиқ таълимнинг янги технологик вариантларини очади. Таълимнинг компьютерли технологиялари — бу, таълим оловчига ахборотни тайёрлаш ва узатиш жараёни бўлиб, уни амалга ошириш воситаси компьютердир.

50-савол: Компьютер саводхонлиги деганда нимани тушуниш мумкин?

Жавоб: Компьютер саводхонлиги деганда ўқувчи, энг аввало, қуйидагиларни билиши, бажара олиши керак:

- информатика ва ҳисоблаш техникасининг асосий тушунчаларини билиши;
- компьютер техникасининг принципиал тузилишини ва функционал имкониятларини билиши;
- замонавий операцион тизимлар ва уларнинг асосий командаларини эгаллашни билиши;
- замонавий дастурли қобик ва умумий қўлланувчи операцион воситаларни (Norton commander, Windows, уларнинг кенгайтирилиши) билиш ва уларнинг функцияларини эгаллаши;
- камида битта матнли таҳрирни эгаллаши;
- алгоритмлар, тиллар ва дастурлаш пакетлари тўғрисида бирламчи тушунчага эга бўлиши;
- умумжаҳон компьютер тармоғи бўлмиш — Internet дан фойдалана олиши;
- жаҳоннинг барча минтақаларидаги тенгдошлари билан ёзишмалар орқали гаплаша олиши;
- дунёдаги барча банклар, музейлар, расадхоналардан илмий ва маданий ахборотни жалб қила олиши;
- Халқаро серверлар орқали интерфаол мулоқот қилиш, ҳодисаларни кузатиш кўникмаларига эга бўлиши керак.

51-савол: Таълим-тарбия тизими қандай таркибдан ташкил топади?

Жавоб: Педагогик-психологик адабиётлардан маълумки, таълим-тарбия тизими бир-бири билан узвий боғланган бир нечта таркибдан ташкил топади.

1. Шахс (ўқувчи).
2. Таълим (тарбия) мақсадлари.
3. Таълим (тарбия) мазмуни.
4. Дидактик (тарбиявий) жараён.
5. Ташкил этиш шакллари.
6. Педагогик услублар ёки технология.
7. Ўқитувчи (тарбиячи).

Ҳар қандай назарияга хос бўлгани каби юқоридаги тизим ҳам қонуний икки йўналишни ифодалайди ва ҳал қилади: Дидактик (тарбиявий) масалалар ва бу масалаларни амалга ошириш йўллари. Шартли равишда дидактик (тарбиявий) масалаларга мақсад, мазмун киритилса, амалга ошириш йўлларига шакл, восита, услубларини киритиш мумкин.

52-савол: Шахснинг билиш жараёни категориялари қайсилар?

Жавоб: Шахснинг билиш жараёни категорияларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- билиш;
- тушуниш;
- англаш;
- муносабат;
- таҳлил;
- умумлаштириш;
- мустаҳкамлаш;
- баҳолаш;
- қўллаш;
- ўзлаштириш каби.

53-савол: „Дидактика“ сўзининг маъноси нима?

Жавоб: „Дидактика“ атамаси грекча „didaktikos“ сўзидан олинган бўлиб, „ўқитиш“, „ўргатиш“ маъноларини англатади. У педагогика фанининг махсус бўлими бўлиб, ўқитиш жараёнининг моҳияти, мазмуни, шакли, усулларини ўрганади. Дидактиканинг асосчилари: Я.О.Коменский, И.Г.Песталоцци, А.Дистерверг, Дж.Дьюин ҳисобланадилар.

54-савол: Таълим жараёни нима?

Жавоб: Таълим жараёни билимни маълум мазмун, шакл, услубда бериш ва уни олиш жараёнидир, ўқитувчи ва ўқувчи, устоз ва шогирднинг ҳамкорликдаги фаолияти, муносабатлар тизими ҳисобланади.

55-савол: Таълим мазмуни қандай меъёрий ҳужжатларда белгиланади?

Жавоб: Таълим мазмуни Давлат таълим стандартлари, ўқув режа, дастурлар, дарсликларда белгиланади.

56-савол: Таълим жараёнида қандай усуллардан фойдаланилади?

Жавоб: Таълим усуллари нисбатан яхлит ҳолатни ташкил этади. Лекин уларни гуруҳлаштириш мумкин:

- оғзаки, сўз орқали баён қилиш усуллари (тушунтириш, суҳбат, маъруза, ҳикоя каби);

- кўргазмали усуллар (иллюстрация ва намоёниш қилиш усуллари, техник қурилмалардан фойдаланиш каби);
- амалий усуллар (машқ, ёзма ишлар, тажрибалар);
- ўз-ўзини назорат қилиш усуллари (оғзаки, ёзма назорат, тест назорати усуллари);
- таълимни рағбатлантирувчи усуллар (қизиқишни орттиришга қаратилган усуллар, таълимни мотивлаш каби).

57-савол: Таълимнинг ташкилий шакли нима?

Жавоб: Таълим жараёнининг ташкилий шакли дарс ҳисобланади. Синф-дарс тизимини назарий жиҳатдан асослаб берган XVI аерда яшаган славян педагоги Я.О. Коменский ҳисобланади. Педагогика тарихида синф-дарс тизимини такомиллаштириш, модернизация қилишга ҳаракатлар бўлди. Жумладан, Англияда XIX аерда А. Белла ва Д. Ланкастер муаллифлигидаги „Белланкастер“ тизими, кейинроқ XX аср бошида АҚШда „Дальтон-план“ тизими, Россияда „Бригадани ўқитиш тизими“лари синаб кўрилди. Ҳозирги кунда „Ноанъанавий дарс“, „Муаммоли ўқитиш“, „Дастурли таълим“ каби шакллардан фойдаланиб келинмоқда. Умуман, дарс-ўқув жараёнида таҳсил мақсадларини амалга оширишда асосий таълим шакли бўлиб келмоқда. Бир неча асрлар давомида таълимнинг дарс шаклидан бошқа бир янги мукаммал шаклини педагогика назарияси ҳам, амалиёти ҳам ҳозирча таклиф этганича йўқ.

58-савол: Тарбия жараёни нима?

Жавоб: Тарбия — кенг қамровли тушунча бўлиб, унинг 3 хил талқини мавжуд:

1. Болани боқиб вояга етказиш.
2. Парвариш — қараб ўстириш.
3. Инсонни олган билимларини амалиётда қўллай олишга ўргатиш.

Педагогика дарслиги (Р Мавлонова, Педагогика. Т.2001 й.306-бет)да тарбияга қуйидагича таъриф берилади:

„Тарбия — тарбияланувчининг руҳиятига тарбиячига маъқул бўлган сифатларни сингдириш учун мақсадга мувофиқ суратда ва мунтазам равишда таъсир этишдир“.

Тарбия — ҳар бир инсоннинг ҳаётда яшаши даврида орттирган сабоқлари ва интеллектуал салоҳиятларининг ижобий кўникмасини ўзгаларга бериш жараёнидир.

59-савол: Тарбия жараёни қандай мазмунга эга?

Жавоб: Тарбия мазмунига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ақл тарбияси;
- ахлоқий тарбия;

- меҳнат ва касбий тарбия;
- миллий ғоя тарбияси;
- байналмилал тарбия;
- инсонпарварлик тарбияси;
- виждон тарбияси;
- нафосат тарбияси;
- ҳуқуқий тарбия;
- иқтисодий тарбия;
- экологик тарбия;
- жисмоний тарбия ва бошқалар.

60-савол: Тарбия жараёнининг усуллари қайсилар?

Жавоб: Амалиётда тарбия жараёнининг қуйидаги усулларида фойдаланилади:

- ишонтириш, эътиқод усуллари;
- шахс фаолиятини ташкил этиш усуллари;
- ибрат, намуна усуллари;
- рағбатлантириш ва жазолаш усуллари;
- ўз-ўзини тарбиялаш ва қайта тарбиялаш усуллари.

61-савол: Педагогик технологияларнинг ўқитиш методикасидан фарқи борми?

Жавоб: Педагогик технологиялар ўқитиш методикасидан воқеаликка мажмуали ёндашув қонуниятларидан келиб чиқиш, бутун педагогик жараён элементларини ўзаро узвий алоқадорликда жараёнининг лойиҳасини тузиш билан фарқ қилади ёки бошқача қилиб айтганда, педагогик технологиялар педагогик жараён тизими сифатида ўқувчининг билими олдиндан лойиҳаланади, якуний натижа — билимни ўзлаштириш кафолатланади.

Ўзбекистонлик олим Н. Саидахмедовнинг таъкидлашича, „ҳозирги кунда ўқитувчилар методикани кўп ҳолларда технологиялардан ажрата олмаяптилар. Методика ўқув жараёнини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар мажмуасидан иборат. Методикадан кўзланган мақсад предмет мавзуларига оид назарияларни аниқ ҳодисалар текислигига кўчиришдир... Педагогик технология ўқитиш жараёнининг ўзаро боғлиқ қисмларини ташкилий жиҳатдан тартибга келтириш, босқичларини қуриш, уларни жорий этиш, шартларни аниқлаш, мавжуд имкониятларни ҳисобга олган ҳолда белгиланган мақсадга эришишни таъминлайди. Ёхуд ПТ ўқитувчининг касбий фаолиятини янгиловчи ва таълимда якуний натижани кафолатлайдиган муолажалар йиғиндисидир. Технология ўзининг эгилувчанлиги, натижаларнинг тўғрилиги, самарадорлиги, олдиндан лойиҳаланиш зарурияти билан методикадан фарқланиб туради“ (Қаранг Н. Саидахмедов, Янги педагогик технологиялар, Т., 2003 й, 7-бет).

62-савол: Интерфаол атамаси қандай маънони англатади?

Жавоб: Интерфаол атамаси инглизча interact — ўзаро таъсирланиш (ёки interaction — ўзаро таъсир) сўзидан олинган бўлиб, бирор фаолият ёки муаммони ўзаро мулоқотда, ўзаро муомалала, ўзаро баҳс-мунозара, фарқлаш асносида, ҳамжиҳатлик билан ҳал қилиш маъносини англатади.

63-савол: „Ақл ҳужуми“ интерфаол усули нима?

Жавоб: „Ақл ҳужуми“ интерфаол усулининг қуйидаги турларидан самарали фойдаланиб келинмоқда:

1. Бевосита жамоа бўлиб „Ақл ҳужуми“ („Мозгавая атака“) олиб бориш. Мақсад мумкин қадар катта миқдордаги ғояларни йиғиш, талабаларни айтиб бир хил фикрлаш инерциясидан ҳоли қилиш, ижодий вазифаларни ечиш жараёнида дастлаб пайдо бўлган фикрларни енгишдир. Бу усулнинг асосий тамойили ва қондаси баҳс иштирокчилари ишлаб чиққан ғоялар танқидини мутлақо таъқиқлаш, ҳар қандай луқма ҳазил-мутойибани рағбатлантиришдир. Усулдан фойдаланишнинг муваффақияти кўп жиҳатдан ўқитувчи — машғулот раҳбарига боғлиқ. „Ақл ҳужуми“ иштирокчилари миқдори 15 кишидан ошмаслиги керак. Машғулотнинг давомийлиги бир соатгача.

2. Ялпи „Ақл ҳужуми“, бу усул Ж. Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган. У катта гуруҳларда (20 дан 30 тагача бўлган) янги ғоялар ишлаб чиқиш самарадорлигини сезиларли даражада оширишни таъминлайди. Барча иштирокчилар кичик-кичик 5—6 кишидан иборат гуруҳларга бўлинади ва ҳар бир кичик гуруҳ билан ҳал қилинадиган ижодий вазифа ва муаммо бўйича 15 дақиқа давомида мустақил равишда ўзаро „Ақл ҳужуми“ ўтказилади. Шундан сўнг ҳар бир кичик гуруҳ вакили ўз гуруҳларида ишлаб чиқилган ғоя ҳақида ахборот берадилар ва ўқитувчи раҳбарлигида унга баҳо берадилар ва улардан энг яхшилари, бетакрори танлаб олинади.

3. „Фикрларнинг шиддатли ҳужуми“. Бу усул Е.А. Александров томонидан таклиф қилинган. Г.Я. Буш томонидан ўзгартирилиб йўлга қўйилган. Диалогнинг моҳияти шундаки, коллектив бўлиб ғоялар ишлаб чиқишда иштирокчиларнинг ижодий имкониятлари фаоллаштирилади ва унга зид ғоялар қўйилади.

Машғулот босқичма-босқич қуйидаги тарзда ўтказилади:

1-босқич. Миқдор ва психологик мулоқот жиҳатидан мақбул кичик гуруҳларни шакллантириш.

2-босқич. Вазифа, муаммодан келиб чиқадиган мақсадларни ифодалаш.

3-босқич. Тўғридан-тўғри „Ақл ҳужуми“ қондасига асосан ҳар бир гуруҳда ғоялар ишлаб чиқиш.

4-босқич. Ғояларни тартибга солиш ва таснифлаш.

5-босқич. Ғояларни деструктивлаш, яъни амалга ошириш имкониятига қараб баҳолаш.

6-босқич. Аввалги босқичларда билдирилган танқидий мулоҳазаларга баҳо бериш.

64-савол: Мультимедиа технологиялар қандай имкониятларга эга?

Жавоб: Мультимедиа технологиялар аппаратли воситалар ёрдамида билимлар базаси ахборотлар билан танишув мантиғини эркин танлашга, ахборотни овоз, видео ва кинофрагментлар, мультимедиа билан барлаштириш имкониятини яратади. Шу билан бирга компьютерли имитацияларни, микродунёларни ва уларнинг манбасини ўқувчида алоҳида қизиқиш чақирувчи дидактик ва ривожлантирувчи ўйинларни яратиш имконини ҳам беради.

65-савол: Модул технологияси нима?

Жавоб: Модул ўқитиш технологияси дейилганда фан, ўқув предметининг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олиб, таълим самарадорлигини ошириш мақсадида ўқув материални йирик туркумларга ажратиб ўргатиш, унинг махсус бўлимларига педагогик технологияларни татбиқ қилиш тушунилади.

66-савол: „Ажурли арра“ усули қандай босқичларни ўз ичига олади?

Жавоб: „Ажурли арра“ усули тузилиши жиҳатидан ўзида қуйидаги босқичларни қамраб олади:

1. Топшириқни бўлиш: Топшириқ ва матнли материаллар бир неча асосий қисмларга (ёки мавзуларга) қирқилади.

2. Бирламчи гуруҳлар. Ҳар бир гуруҳ аҳзолари қирқилган мавзунини олишади ва экспертга айланадилар.

3. Эксперт гуруҳлар. Қўлида бир мавзуга оид ўқув топшириқлари мавжуд бўлган ўқувчилар мавзунини муҳокама қилиш, бошқаларга ўргатиш режасини эгаллаш учун эксперт гуруҳга бирлашадилар.

4. Бирламчи гуруҳлар. Ўқувчилар ўзларининг бирламчи гуруҳларига қайтадилар ва эксперт гуруҳларда ўрганганларини ўқитишади.

67-савол: Сниквейн усули нима?

Жавоб: Сниквейн усули — ахборотларни лўнда, қисқа баён қилиш, воқеа, ҳодиса, жараёни бир неча сўзлар воситасида ифодалашдир. Сниквейн французча 5 деган таржимани беради. У қуйидаги тартибда амалга оширилади:

1. Биринчи қаторда бир сўз билан мавзу ёзилади.

2. Иккинчи қаторда 2 сўз билан мавзу тавсиф қилинади.

3. Учинчи қаторда 3 сўз билан мавзу ифодаланади.
4. Тўртинчи қаторда мавзу 4 сўзли ибора билан ифодаланади.
5. Бешинчи қаторда мавзу моҳиятини такрорловчи бир сўздан иборат синоними берилади.

Сниквейн тушунчалар, ахборотларни рефлексиялаш, синтезлаш, умумлаштиришда тезкор, самарали усул ҳисобланади.

68-савол: Кластер усули нима?

Жавоб: Кластер — фикрларни тармоқлаш, кенгайтириш усулидир. Фикрларни тармоқлаш — бу педагогик стратегия бўлиб, у ўқувчиларнинг бирон бир мавзунинг чуқур ўрганишларига ёрдам бериб, мавзуга тааллуқли тушунча ёки аниқ фикрни эркин ва очиқ равишда кетма-кетлик билан узвий боғлаган ҳолда тармоқлашларига ўргатади.

Бу усул мавзунинг ўрганишдан аввал ўқувчиларнинг фикрлаш фаолиятини жадаллаштириш ҳамда кенгайтириш учун хизмат қилиши мумкин. Ўтилган мавзунинг мустақамлаш, яхши ўзлаштириш, умумлаштириш ҳамда тасаввурларининг чизма шаклида ифодалашга ундайди.

Фикрларни тармоқлаш қуйидагича ташкил этилади:

1. Мавзунинг аниқлаш.
2. Мавзу бўйича ҳаёлга келган ҳар қандай фикр кетма-кет ёзилади.
3. Фикрлар тугамагунча ёзишда давом эттириш керак.
4. Фикрларнинг кетма-кетлиги ва ўзаро боғлиқлигини қўпайтиришга ҳаракат қилиш зарур.

69-савол: „Инсерт“ усули нима?

Жавоб: Инсерт — шартли белгилар, таянч кўрсаткичлар ёрдамида билимларни мустақамлаш, муаммоли нуқталарни аниқлаштириш, уларни бир тартибга солиш усулидир.

Масалан: Инсерт усули ёрдамида ўқишнинг қуйидагича ифодалаш мумкин:

Мавзу таянч иборалар асосида ўрганилгач, ўша таянч иборалар ёнига қуйидаги белгилар қўйиб чиқиш вазифаси топширилади.

„V“ — билардим, „+“ — билиб олдим, „?“ — тушунмадим, „-“ — фикримга зид.

Масалан, она тили дарсида:	
1 Эргашган қўшма гаплар	+
2 Эргаш гапни бош гапга боғловчи воситалар	+
3 Бош ва эргаш гап. Уларнинг ўрни	V
4 Эргаш гапнинг турлари	V
5 Боғловчисиз боғланган эргаш гапли қўшма гаплар	+
6 Қўшма гапларда тиниш белгиларининг ишлатилиши	?

Инсерт усулини матн устида ишлаш жараёнида ҳам қўллаш мумкин. Ўқитувчи ўқувчиларга ўрганилаётган мавзу асосида матнни тарқатиб, ҳар бир хат бошига шартли белгиларни қўйиб, инсерт усулида ўқиб чиқишни топширади. Бу усул ўқувчилар билимини мустаҳкамлаш, тушунилмаган ўринларни ўзлаштириш имконини беради.

70-савол: „Бумеранг“ технологияси нима?

Жавоб: Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материални чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб етиш, эркин эгаллашга йўналтирилган. У турли мазмун ва характерга (муаммоли, мунозарали, турли мазмунли) эга бўлган мавзуларни ўрганишга ярокли бўлиб, ўз ичига оғзаки ва ёзма иш шакллари қамраб олади ҳамда бир машғулот давомида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариши, навбат билан ўқувчи ёки ўқитувчи ролида бўлиши, керакли балли тўплашига имконият беради.

„Бумеранг“ технологияси танқидий фикрлаш, мантиқни шакллантиришга имконият яратди; хотирани, ғояларни, фикрларни, далилларни ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Таълим билан бир қаторда мазкур метод тарбиявий характердаги қатор вазифаларни амалга ошириш имконини беради:

- жамоа билан ишлаш маҳорати;
- муомалалилик;
- хушфёғлиқ;
- кўникувчанлик;
- ўзгалар фикрига ҳурмат;
- фаоллик;
- раҳбарлик сифатларини шакллантириш;
- ишга ижодий ёндашиш;
- ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;
- ўзини холис баҳолаш.

Асосий йўналишлар қуйидагилар:

Очиқ саволлар — бу саволлар муомала, сўзлашувни давом эттиришга имкон беради. Уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мумкин эмас.

Ёпиқ саволлар — бу саволлар олдиндан „ҳа“ ёки „йўқ“ типигаги тўғри, очиқ жавобларни беришни кўзда тутди.

Кўндаланг сўроқ — бир-бирига гуруҳлаб берувчи қисқа саволлар қатори бўлиб, бу ўзига хос ахборотларни излаш ҳамда далилларни, оппонентлар позициясини аниқлаш ва муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сўроқ пайтида мунозарага киришиш мумкин эмас. Бу вақтда фақат саволлар берилади.

71-савол: „Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим“ (БББ) усули нима?

Жавоб: Бу усул ўқувчиларни мустақил фикрлашга ундайди. Бунинг учун ўқитувчи доскани 3 қисмга бўлади. 1-қисмга „Биламан“, 2-қисмга „Билишни хоҳлайман“, 3-қисмга „Билиб олдим“ деб ёзади. Кейин ўқувчиларга мурожаат қилиб, масалан, ботаника фанини ўқитиш жараёнида ким ҳужайра ҳақида нималар билишини сўрайди ва ўқувчилар фикрларини „Биламан“ устунига ёзади. Синфда фикрлар тугагандан кейин ўқувчиларга яна мурожаат қилиб, ҳужайра ҳақида яна нималар билишни хоҳлашларини сўрайди. Ўқувчилар берган саволларини досканинг „Билишни хоҳлайман“ қисмига ёзади. Ўқувчиларнинг саволлари тугагандан кейин ўқитувчи ҳужайра ҳақида маълумотлар ёзилган, олдиндан тайёрланган матнларни синфга тарқатиб чиқади.

Ўқувчилар матн билан танишиб чиққанларидан кейин фикрлашга ўтадилар, янги маълумотларни бир-бирлари билан ўртоқлашадилар. Ўқитувчи ўқувчилардан ҳужайра ҳақида яна қандай янги маълумотларга эга бўлганликларини сўрайди ва „Билиб олдим“ устунига ёзади. Кейин учала устунни умумлаштириб, биргаликда ҳулоса қилинади.

72-савол: Ўйинли педагогик технологияларнинг моҳияти нимада?

Жавоб: Ўйинли педагогик технологиялардан фойдаланишнинг асосий талабларини фаоллаштирувчи ва жадаллаштирувчи фаолият ташкил этади:

— ўйин меҳнат ва ўқиш билан биргаликда фаолиятнинг асосий турларидан бири ҳисобланади;

— ўйинли фаолиятнинг психологик механизмлари шахснинг ўзини намоён қилиш: ҳаётда ўз ўрнини барқарор қилиш, ўзини ўзи бошқариш, ўз имкониятларини амалга ошириш эҳтиёжларига таянади;

— ўйин ижтимоий тажрибаларни ўзлаштириш ва қайта яратишга йўналган вазиятларда фаолият тури сифатида белгиланади ва унда шахснинг ўз хулқини бошқариши шаклланади ва такомиллашади.

73-савол: Педагогик ўйинлардан намуналар келтириш мумкинми?

Жавоб: Дарсда ўқувчиларнинг ўқув меҳнати фаолиятини тиклаш, чарчоғини ёзиш, кайфиятини кўтариш, дам олдириш учун турли педагогик ўйинлардан фойдаланиш мумкин.

„БАЛИҚ ОВИ“

Ўқувчиларнинг ҳар бири кичик варақчаларга ўзларига қизиқарли бўлган биттадан савол ёзадилар. Уни буклаб скрепка билан маҳкамлайдилар, ўқитувчи уни махсус қутига йиғиб олади ҳамда саволларни алмаштириб юборади. Ўқувчилар магнит-қармоқ билан биттадан саволни тортиб, унга жавоб берадилар. Қармоқ — ипга боғланган магнит бўлиб, қоғозга қистирилган скрепка магнитга ёпишиб чиқади.

Шу тариқа гуруҳнинг барча аъзоларидан галма-гал ўзлари „Овлаган балиқ“ саволларга жавоб бериш талаб этилади. Савол-жавобнинг бу усули ўқувчилардаги қизиқишни оширади, тезкорликка ўргатади.

„МЕН КИММАН?“

Ўқувчининг ўзига кўрсатмай, машхур ижодкор, таниқли шахс ёки ўрганилаётган бирор орфограмманинг номи ёзилган қоғоз қалпоқ бошига кийгизилади ва ўзининг кимлигини ёки нималигини топиш вазифаси топширилади. Ўқувчиларга 13 тагача савол бериш мумкин бўлган ҳолда бошида нима ёзилганини (яъни, ким эканлигини) топиши шарт ҳисобланади. Масалан, „От сўз туркуми“ ёзилган қоғоз қалпоқ ўқувчига кўрсатилмай кийдирилади. У қуйидаги саволларни беради, унинг ўртоқлари фақат „ҳа“ ёки „йўқ“ деб жавоб берадилар.

Ўқувчи:

1. Шахсманми?
2. Фанга оидманми?
3. Тилшуносликка оидманми?
4. Лексикология бўлимига оидманми?
5. Морфологияга доирманми?
6. Мустақил сўз туркумиманми?
7. От сўз туркумиманми?

Ўқувчилар:

- Йўқ
Ҳа
Ҳа
Йўқ
Ҳа
Ҳа
Ҳа

Ўзининг кимлигини ёки нималигини топган ўқувчи голиб ҳисобланади.

„СЕН МЕНГА, МЕН СЕНГА“

Бу ўйин ўқувчидан зукколик, хушёрлик ва билимдонликни талаб қилади ҳар бир тўртта ўқувчидан иборат бўлган гуруҳлар тузилади. Ўтилган дарс мавзуси бўйича биринчи гуруҳдаги ўқувчи иккинчи гуруҳдаги ўқувчига савол беради. Жавоб берилгач, савол бериш навбати иккинчи гуруҳдаги ўқувчида бўлади. Хаттахтада тўғри жавоблар балл билан белгилаб борилади.

74-савол: „Ўқитиш технологиялари“ атамаси билан „Педагогик технологиялар“ атамасининг фарқи борми?

Жавоб: Ўқитиш технологиялари торроқ тушунча бўлиб, у кўпроқ таълим жараёни мақсадларини ўзида ифода этади. Биламизки, шахс, ўқувчи фаолияти фақат таълимий йўналишлардагина эмас, тарбиявий мақсадларни ҳам ўз ичига олади. Таълим-тарбия жараёни узвий ҳолатда намоён бўлади. Уларни бир-биридан ажратиб амалга ошириб бўлмайди. Таълим-тарбия — ягона яхлит педагогик жараён. Шахсни шакллантиришда фақатгина ўқитиш технологияларидангина эмас, тарбия технологияларидан ҳам фойдаланилади, шу нуқтаи назардан комил инсон, баркамол авлод шахсини шакллантиришда йўналтирилган технологияларни кенгроқ маънода „Педагогик технологиялар“ атамаси билан ифодалаш мақсадга мувофиқ.

75-савол: Педагогик технология, „бу ўқитувчи маҳоратига боғлиқ бўлмаган ҳолда педагогик муваффақиятларни кафолатлай оладиган... жараён“ (В.П. Беспалько) деб таърифланади. Наҳотки, таълим жараёнида ўқитувчи маҳоратининг ўрни бўлмаса?

Жавоб: Таълимга технологик ёндашув тарафдорларининг фикрича, Инновацион таълим технологиясининг ўзига хос томонларидан бири — педагогик жараёнда таълим олувчилар фаоллигининг кескин ортиши, ва аксинча, таълим берувчи фаоллигининг сусайиши билан характерланади. Бошқачароқ қилиб айтганда, ўқитишнинг якуний натижаси дарс берувчининг педагогик маҳоратига унча боғлиқ бўлавермайди. Илмий жиҳатдан асосланган, мукаммал лойиҳаланган таълим технологиялари бўйича ҳар бир ўқитувчи „аъло“ бўлмаса-да, „яхши“ дарс бера олади, бир хил натижага эришаверади.

Юқоридаги фикрни эътиборга олган ҳолда, бутун педагогик жараённинг бошқарувчиси, ўқувчи билиш фаолиятининг ташкилотчиси, беминнат маслаҳатчиси, якуний ўқув натижасига эришишнинг йўлловчиси — ўқитувчи-устознинг педагогик фаолиятини Инновацион таълим технологиялари тизимида оддий кузатувчи сифатида қараш тўғри бўлармикан? Ўқитувчининг ижодий педагогик фаолияти инсон онги, хулқини шакллантиришга пировард натижа — баркамол инсонлар авлодини яратишга бўйсундирилган вазифаларни ижобий ҳал қилиш жараёнидир. Шу нуқтаи назардан, ҳар қандай педагогик тизимда, хусусан, инновацион таълим технологиялари тизимида ўқитувчи-устоз педагогик фаолиятига эътиборсизлик, чеклаш, сусайтириш самарага олиб келмайди. Аксинча, ўқитувчи фаолияти қанчалик фаоллашса, таълим олувчиларнинг хатти-ҳаракатлари қанчалик ижодий, қизиқарли, истиқболли ташкил эта олинса, албатта, қўлланилаётган таълим технологияларининг самарадорлиги ортади, лойиҳалаштирилган ўқув мақсадлари

осонроқ амалга ошади, кутилаётган натижага тезроқ эришилади. Бу фикрдан келиб чиқиб:

- Инновацион таълим технологияси тизимида ўқитувчининг ўрни ва вазифалари аниқ белгиланиши зарур;
- таълим жараёнини технологиялаштирувчиси, ўқув мақсадларининг лойиҳачиси, муаллифи;
- ўқитувчи янги касбий лавозим — „ўқитувчи-технолог“, „педагог-технолог“ даражасига кўтарилиши керак;
- „ўқитувчи-технолог“ махсус билим, кўникма, малакаларга эга бўлиши керак;
- „ўқитувчи-технолог“нинг педагогик жамoa ўртасидаги нуфузи, салоҳияти орттирилиши, маънавий, моддий манфаатдорлигининг таъминланиши бўйича аниқ тadbирлар амалга оширилган бўлиши зарур.

76-савол: „Ўқитувчи-технолог“ қандай билим, кўникма, малакаларга эга бўлиши керак?

Жавоб: Ўқитувчи-технолог:

- инновацион таълим технологияларини ўқитиш жараёнидаги ўрнини тўғри баҳолай олиши;
- инновацион таълим технологиялари ва унинг ривожланиши тарихи ҳақида тушунчага эга бўлиши;
- таълим технологияларининг жараён сифатида босқичлари, унинг мазмуни, асосий элементлари, функционал структураси (тузилмаси)ни билиши;
- инновацион таълим технологияларининг турлари, қондалари, принциплари ҳақида тушунчага эга бўлиши;
- ўқув мақсадларини илмий, тўғри белгилай олиши, лойиҳалай олиши, ўқитишнинг технологик харитасини туза олиши;
- инновацион таълим технологияларини топшириқларга айлантира олиши, рейтинг тизимида баҳолай олиши;
- таълим оловчининг фаоллигини ошириш, унинг мустақил фаолиятини тўғри бошқара олиши;
- Инновацион таълим технологияларининг турларидан ўринли фойдалана олиши, уларни амалиётга бемалол қўллай олиши;
- ўқитиш жараёнининг мазмунли, қизиқарли, ижодий, самарали бўлиши учун таълимнинг интерфаол усулларини, ишчанлик йўналишидаги дидактик ўйинларни ўтказиш услубларини билиши;
- таълимнинг техник воситалари (компьютер, кодаскоп, видео, аудио қурилмалари ва бошқа кўргазмали воситалар) дан бемалол фойдалана олиши;
- таълим оловчи билан самимий, ижодий, изланувчан, ўзарo ҳурмат мулоқотини ташкил эта олиши;

- таълим берувчи билан таълим олувчи ўртасида вужудга келиб қолган „фавқулодда муаммоли вазият“дан „чиқиб кета олиш“ йўллари билиши, унинг тўғри, қулай ечимини топа олиши;

- педагогик маҳорат қоидалари, тамойиллари, элементлари (педагогик такт, педагогик техника, педагогик интуиция, педагогик ижодкорлик, педагогик қобилият каби) ҳақида билим, малака, кўникмалар шаклланган бўлиши;

- ўз фанининг илғор тарғиботчиси, фидойиси бўлиши, унинг асосларини чуқур эгаллаши, илмий салоҳиятга, маънавий баркамолликка эга бўлиши керак.

77-савол: Ўқувчининг ўқишдаги муваффақиятлари нималарга боғлиқ?

Жавоб: Педагог, психологларнинг ҳисоблашларича, ўқувчининг ўқишдаги муваффақияти шартли равишда қуйидагиларга боғлиқ бўлади:

1. 50% муваффақият ақл-идрок, хотира, диққат каби ўқувчининг барқарор индивидуал хусусиятларига.

2. 25% муваффақият ўқувчининг ўқиш мотивациясига (интилиш, истак, хоҳиш, мақсадига).

3. 25% ўқитиш сифатига.

78-савол: „Жамиятни педагоглаштириш“ тушунчаси мавжуд. Унинг зарурияти борми?

Жавоб: Жамият ҳар бир фуқаросининг шахс таълим-тарбияси билан шуғулланиши объектив заруриятдир. Қандай касб эгаси бўлишдан қатъий назар, у ўзи, ота-онаси, фарзандлари, боласи жамоасининг тарбияси учун масъулдир. Бу дегани таълим-тарбия билан шуғулланмайдиган жамият аъзосининг ўзи йўқ. Таълим-тарбиянинг самарадорлигидан ҳар бир фуқаро манфаатдор. Шундай экан, жамиятни педагоглаштириш жараёни эҳтиёж сифатида майдонга чиқаверади. Ҳозирги кунда мамлакатимизда жамиятни педагоглаштириш ижтимоий буюртма сифатида жадал суръатлар билан амалга оширилмоқда.

79-савол: Педагогик технологияларнинг методологик асосларидан булган „Таълим тўғрисида“ги Қонун ва „Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури“ қачон қабул қилинди?

Жавоб: Ўзбекистан Республикасининг „Таълим тўғрисида“ги Қонуни, „Кадрлар тайёрлашнинг Миллий дастури“ республика Олий Мажлисининг 1997 йил 29 августдаги IX сессиясида қабул қилинди. Дунё ҳамжамиятида кадрлар тайёрлашнинг ўзбек Модели, деб тан олинган бу ҳужжатлар мамлакатда таълим тизимини ислоҳ қилишга асос солди.

80-савол: Республикада кадрлар тайёрлаш, таълим тизимини ислоҳ қилишга қандай объектив зарурият туғилди?

Жавоб: Ўзбекистан ўз мустақиллигига эришгач, кадрлар тайёрлаш, таълим тизимини ислоҳ қилишга зарурият туғилди. Жамиятда янги объектив қонуниятлар майдонга чиқди, янгиланган муҳит, тарихий шарт-шароитлар, омиллар вужудга келди.

Бу омиллар қуйидагилардан иборат эди:

- республиканинг демократик ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамияти қуриш йўлидан изчил илгарилаб бораётганлиги;

- мамлакат иқтисодиётида туб ўзгаришларнинг амалга оширилиши, республика иқтисодиёти асосан хом ашё йўналишидан рақобатбардош пировард маҳсулот ишлаб чиқариш йўлига изчил ўтаётганлиги, мамлакат экспорт салоҳиятининг кенгаяётганлиги;

- давлат ижтимоий сиёсатида шахс манфаати ва таълим устуворлиги қарор топганлиги;

- миллий ўзликни англашнинг ўсиб бориши, ватанпарварлик, ўз ватани учун ифтихор туйғусининг шаклланаётганлиги, бой миллий маданий-тарихий анъаналарга ва халқимизнинг интеллектуал меросига ҳурмат;

- Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграцияси, республикамизнинг жаҳондаги мавқеи ва обрў-эътиборининг мустаҳкамланиб бораётганлиги. Шу билан бир каторда, кадрлар тайёрлашда, таълим амалиётида жиддий камчиликлар сезилиб қолди ва муаммолар вужудга келди. Жумладан, мазкур йўналишнинг демократик ўзгаришлар ва бозор ислохотлари талабларига мувофиқ эмаслиги, ўқув жараёнининг моддий-техника ва ахборот базаси етарли эмаслиги, юқори малакали педагог кадрларнинг етишмаслиги, сифатли ўқув-услубий ва илмий адабиёт ҳамда дидактик материалларнинг камлиги, таълим тизими, фан ва ишлаб чиқариш ўртасида пухта ўзаро ҳамкорлик ҳамда ўзаро фойдали интеграциянинг йўқлиги каби муаммоларни ижобий ҳал қилиш учун ҳам таълим тизимини, кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш зарурияти туғилди.

81-савол: Ўзбекистон Республикасининг „Таълим тўғрисида“ги Қонуни (1997 йил) нечта бўлим ва моддадан иборат?

Жавоб: „Таълим тўғрисида“ги Қонун (1997 йил) 5 та бўлим ва 34 та моддадан иборат.

82-савол: Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари қайсилар?

Жавоб: Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари қуйидагилардан иборат:

- таълим ва тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерда эканлиги;
- таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;
- умумий ўрта, шунингдек, ўрта махсус касб-хунар таълимининг мажбурийлиги;
- ўрта махсус, касб-хунар таълимининг йўналишини: академик лицейда ёки касб-хунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги;
- таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги;
- Давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очiqлиги;
- таълим дастурларини танлашга ва тадбиқ этишга табақалаштирилган ёндашув;
- билимли бўлишни ва истеъдодни рағбатлантириш;
- таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғунлаштириш.

83-савол: Ўзбекистонда таълим тизими нималарни ўз ичига олади?

Жавоб: Ўзбекистан Республикасининг таълим тизими қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Давлат таълим стандартларига мувофиқ таълим дастурларини амалга оширувчи давлат ва нодавлат таълим муассасалари;
- таълим тизимининг фаолият кўрсатиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган тадқиқот ишларини бажарувчи илмий-педагогик муассасалар;
- таълим соҳасидаги давлат бошқарув органлари, шунингдек, уларга қарашли корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар.

84-савол: Республикада таълим қайси турларда амалга оширилади?

Жавоб: Республикада таълим қуйидаги турларда амалга оширилади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- ўрта махсус касб-хунар таълими;
- олий таълим;
- олий ўқув юртидан кейинги таълим;
- кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- мактабдан ташқари таълим.

85-савол: Ўрта махсус касб-хунар таълими тўғрисидаги Низом қачон қабул қилинган?

Жавоб: Ўзбекистан Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 13 майдаги 204-қарори билан „Ўрта махсус касб-хунар таълими тўғрисида“ги Низоми қабул қилинган.

86-савол: Касб-хунар таълимининг мақсади нимани назарда тутади?

Жавоб: Касб-хунар бўйича чуқурлаштирилган, табақалаштирилган таълим бериш, ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиши ва уларнинг ўз қobiliятлари ва мойилликларига мувофиқ танланган касб-хунар бўйича мутахассисликларни эгаллашини таъминлаш ўрта махсус касб-хунар таълимининг мақсади ҳисобланади.

87-савол: Касб-хунар таълимининг вазифаларига нималар киради?

Жавоб: Касб-хунар таълими вазифаларига қуйидагилар киради:

- Давлат таълим стандартлари доирасида умумтаълим ва касб-хунар дастурларини бажариш;
- ўқувчиларнинг узлуксиз таълимнинг кейинги босқичида ўқишни давом эттириши, танланган мутахассисликлар бўйича меҳнат фаолияти билан шуғулланиши учун зарур ва етарли бўлган билимлар ҳамда касб тайёргарлиги даражасини чуқурлаштириш;
- республика иқтисодиётининг малакали кичик мутахассис кадрларга бўлган эҳтиёжини қондириш.

88-савол: Академик лицейлар қандай маълумот беради?

Жавоб: Академик лицей — ўқитиш муддати уч йил, давлат таълим стандартларига мувофиқ ўрта махсус маълумот беради, ўқувчиларнинг имкониятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда уларни жадал ўқитишни таъминлайди.

Академик лицейларда ўқувчилар ўқишни олий таълим муассасида давом эттириш ёки меҳнат фаолиятида рўёбга чиқариш мақсадида билимлар даражасини оширишни ва махсус, касб-хунар кўникмаларини шакллантиришни таъминлайдиган ўқиш йўналишини (таълим фанлари ва курсларини пухта ўзлаштириш соҳаси: гуманитар, табиий илмий) ихтиёрий равишда танлайдилар.

Академик лицейлар, қоидага кўра, олий таълим муассасалари ҳузурида ташкил этилади, уларнинг ўзаро муносабатлари уларнинг уставлари ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солиб борилади.

89-савол: Касб-хунар коллежи қандай маълумот беради?

Жавоб: Касб-хунар коллежи — ўқитиш муддати уч йил, давлат таълим стандартлари доирасида ўрта махсус, касб-хунар маълумоти беради, ўқувчиларнинг касб-хунар лаёқатини, кўникма ва ўқувларини ривожлантиришни, уларнинг танланган касб-хунар бўйича бир ёки бир нечта мутахассисликка эга бўлишини таъминлайди.

Касб-хунар коллежларида касбга ўқитиш йўналишлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган ўрта махсус касб-хунар таълими йўналишлари ва мутахассислик-

лари классификацияси қаторига мувофиқ, республика ҳудудлари-ни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш, шунингдек, меҳнат бозорининг кичик мутахассисларга бўлган эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Касб-ҳунар коллежини тугатганлик тўғрисидаги диплом олинган мутахассисликка мувофиқ меҳнат фаолиятини амалга ошириш ҳамда олий таълим муассасига ўқишга кириш ҳуқуқини беради.

90-савол: Ўзбекистонда „Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“нинг мақсади нима?

Жавоб: „Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“нинг бош мақсади — таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, уни ўтмишдан қолган мафкуравий қарашлар ва сарқитлардан тўла халос этиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш Миллий тизимини яратишдир.

91-савол: Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий вазифалари қайсилар?

Жавоб: Кадрлар тайёрлаш миллий дастури қуйидаги вазифаларни ҳал этишни кўзда тутади:

1. „Таълим тўғрисида“ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ таълим тизимини ислоҳ қилиш, давлат ва нодавлат таълим муассасалари ҳамда таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш негизида таълим тизимини ягона ўқув-илмий ишлаб чиқариш мажмуи сифатида изчил ривожлантиришни таъминлаш.

2. Таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини жамиятда амалга оширилаётган янгиланиш, ривожланган демократик ҳуқуқий давлат қурилиши жараёнларига мослаш.

3. Кадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори малакали мутахассислар билан таъминлаш, педагогик фаолиятнинг нуфузи ва ижтимоий мақомини кўтариш.

4. Кадрлар тайёрлаш тизими ва мазмунини мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёти истиқболларидан, жамият эҳтиёжларидан, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда қайта қуриш.

5. Таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш.

6. Таълим ва кадрлар тайёрлаш, таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш ва аккредитация қилиш сифатига баҳо беришнинг ҳолис тизимини жорий қилиш.

7. Янги ижтимоий-иқтисодий шароитларда таълимнинг талаб қилинадиган даражаси ва сифатини, кадрлар тайёрлаш тизимининг

амалда фаолият кўрсатиши ва барқарор ривожланишининг кафолатларини, устуворлигини таъминловчи норматив, моддий-техника ва ахборот базасини яратиш.

8. Таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг самарали интеграциялашувини таъминлаш, тайёрланаётган кадрларнинг миқдори ва сифатига нисбатан давлатнинг талабларини, шунингдек, нодавлат тузилмалари, корхоналар ва ташкилотларнинг буюртмаларини шакллантиришнинг механизмларини ишлаб чиқиш.

9. Узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимига бюджетдан ташқари маблағлар, шу жумладан, чет эл инвестициялари жалб этишнинг реал механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш.

10. Кадрлар тайёрлаш соҳасида ўзаро манфаатли халқаро ҳамкорликни ривожлантириш.

92-савол: Кадрлар тайёрлаш Миллий моделининг таркибий қисмлари қайсилар?

Жавоб: Кадрлар тайёрлаш Миллий моделининг асосий таркибий қисмлари қуйидагилардан иборат:

- шахс;
- давлат ва жамият;
- узлуксиз таълим;
- фан;
- ишлаб чиқариш.

93-савол: Кадрлар тайёрлашнинг Миллий моделида шахс қандай ўрин тутаети?

Жавоб: Шахс — кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларининг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчи сифатида ўринга эга.

94-савол: Кадрлар тайёрлаш тизимида давлат ва жамиятнинг роли қандай?

Жавоб: Давлат ва жамият — таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ҳамда уларни қабул қилиб олишнинг кафиллари ҳисобланади.

95-савол: Узлуксиз таълим нималарни ўз ичига олади?

Жавоб: Узлуксиз таълим — малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади.

96-савол: Малакали мутахассислар тайёрлашда фаннинг роли қандай?

Жавоб: Фан — юқори малакали мутахассислар тайёрловчи ва улардан фойдаланувчи, илғор педагогик ва ахборот технологияларини ишлаб чиқувчи сифатида хизмат кўрсатади.

97-савол: Кадрлар тайёрлаш тизимида ишлаб чиқариш қандай ўрин тутади?

Жавоб: Ишлаб чиқариш — кадрларга бўлган эҳтиёжни, шунингдек, уларнинг тайёргарлик сифатида ва савиясига нисбатан қўйиладиган талабларни белгиловчи асосий буюртмачи, кадрлар тайёрлаш тизимини молия ва моддий-техника жиҳатдан таъминлаш жараёнининг қатнашчиси сифатида ўрин тутади.

98-савол: Кадрлар тайёрлаш тизими қандай йўналишларда амалга оширилаяпти?

Жавоб: Республикада кадрлар тайёрлаш тизимини шакллантириш ва ривожлантириш қуйидаги 15 та устувор йўналишларда амалга оширилаяпти:

- таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш;
- педагогик ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш;
- таълим жараёнини мазмунан ислоҳ қилиш;
- маънавий-ахлоқий тарбия ва маърифий ишлар;
- иқтидорли болалар ва истеъдодли ёшларни тарбиялаш;
- таълим тизимини бошқариш;
- касб-ҳунар таълими сифатини назорат қилиш тизимини шакллантириш;
- таълим тизимини молиялаш;
- моддий-техника таъминоти;
- таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш;
- таълим хизмати кўрсатиш бозорини ривожлантириш;
- таълим соҳасида ижтимоий кафолатларни таъминлаш ҳамда бу соҳани давлат томонидан қўллаб-қувватлаш;
- фан билан таълим жараёни алоқаларини ривожлантириш;
- ишлаб чиқариш ва таълим тизими интеграциялашувини ривожлантириш;
- таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидаги халқаро ҳамкорлик.

99-савол: Кўп ўринларда „Комил инсонни тарбиялаймиз“ деймиз-у, унинг мазмунини ифода этишда қийналамиз. „Комил инсон“ тушунчаси қандай тушунча?

Жавоб: Кишилиқ жамияти яралибдики, комил инсон орзуси вужудга келган, унинг шахсини шакллантиришда ҳаракат қилинган, жамиятнинг устувор йўналиши олий мақсадга айланган. Шарқда комил инсон — жамики руҳий-маънавий қудрат, ақлу заковат, яхши сифатларнинг жамулжами ҳисобланган инсон тимсоли, айни

замонда жамият тараққиётида юксак чўққиларга интилиб, муайян мартабаларга эришган, шафқат ва мурувват, олий инсоний туйғулар соҳиби бўлган фозил киши ҳисобланган.

Ўзбек халқи ўз маданияти ва маънавиятида комил инсонларни вояга етказишга катта эътибор берган. Ақл-заковатда, қомусий билимда ва қобилиятда мукаммал камолотга эришган Аз-Замахшарий, Абу Райҳон Беруний, Ал-Форобий, Абу Али ибн Сино, Ал-Хоразмий, Алишер Навоий каби комил инсонлар етишиб чиқди ва бутун оламга танилдилар.

Комил инсон тимсоли фақат Шарқдагана эмас, Фарбда ҳам орзуланади. Фарбда Комил инсонни „Супермен“, яъни аъло қудратли, буюк одам деб атайдилар.

Жамият тараққий этиб бориши билан унинг мақсадларига муштарак ҳолда Комил инсоннинг нишонлари, тимсоллари бойиб, такомиллашиб, чархланиб бораверади. Бугун биз, Комил инсон деганда мустахкам билим, яхши ахлоқ, маънавий етуклик билан бирга, фуқаролик жамиятида яшаш талаблари, мустақилликни англаш ва уни ҳимоя қила олиш қобилиятларини эгаллаган инсонни англаймиз. Комил инсон тушунчаси олдимизда турган вазифалар, Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини қуриш, озод ва обод Ватан учун фидоий фарзанд бўлиш тушунчаси билан боғланиб кетади.

Комил инсон тушунчаси кенг қамровли, серқирра, мураккаб, уни бир сўз билан ифодалаш анча мушкул.

Комил инсон тушунчасига қисқа, лўнда, аниқ ва тушунарли жавобни Президентимиз асарларидан топишимиз мумкин: „Комил инсон деганда, биз аввало, онги юксак, мустақил фикрлай оладиган ҳуқ-атвори билан ўзгаларга ибрат бўладиган билимли, маърифатли кишиларни тушунамиз“ (И.А. Каримов, Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қурамиз, Т., 2000 й, „Ўзбекистон“, 7-том, 134-бет).

100-савол: Комил инсон шахсида қандай сифатлар, хислатлар шаклланган бўлиши керак?

Жавоб: Инсон комилликка интилиб яшайди. Муттасил камолотга интилиш — тараққиёт боисидир. Бу жараёнда нуқсон, хатолик, камчиликларга ҳам йўл қўйиш мумкин, аммо уларни тушуниб, ўз вақтида тузатиб, такрор этмасликка ҳаракат қилган киши баркамол инсондир. Комил инсон шахсида шаклланиши керак бўлган сифатлар, хислатларни бирма-бир санаб кўрсатиш ўта мушкул иш. Шу даражада кўп қирралики, улар инсоният орзулари, умидлари, идеаллари, истиқболлари билан боғлиқ. Лекин мазкур сифат ва хислатларнинг баъзиларини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Комил инсон шахсида, энг аввало, ақлий зукколик, ҳуқуқий комиллик, ахлоқий етуклик, сиёсий теранлик, меҳнатга ҳалол

муносабат, юқори маданият, маънавий савия, юксак ифтихор, миллий ва умуминсоний гуруҳ шаклланган бўлиши керак.

Жамиятда, жамоада, оилада ўз ўрнини топган, унинг ривожига фаол иштирок этадиган, ижтимоий сиёсий қонуниятларни яхши билган, миллий ўзликни англаган, ўзбекона қадриятлар, урф-одатларни эъзозлайдиган, касби бўйича замонавий технологиялардан хабардор, тадбиркор, билимдон бўлиши керак.

Ўзбек педагог олимларимиз комил инсоннинг шарқона хислатларини туркумлаб, фаолиятининг зарурий йўналишлари бўйича белгилашга ҳаракат қилганлар. Жумладан:

1. Умумий хислатлари:

— ёқимлилик, жозибадорлик, дилбарлик, кўркемлик, мафтункорлик, фусункорлик, салобатлилик, ҳурматга сазоворлик, ойдинлик, очиқлик, етуклик, иқтидорлилик, салоҳиятлилик, кўтаринкилик, жўшқинлик, жиддийлик, мослашувчанлик, зиёлилик, саводхонлилик, табиийлик, оддийлик каби;

2. Ахлоқий сифатлари:

— одамийлик, қаноатлилик, жонқуярлик, меҳрибонлик, раҳмдиллик, ҳикматлилик, болажонлик, мулойимлик, ҳушмуомалалилик, дўстлик, самимийлик, кечиримлилик, андишалilik, меҳмондўстлик, ҳалоллик, тўғрилиқ, диёнатлилик, покизалиқ каби;

3. Ишбилармонлик хислатлари:

— қунтлилик, тиришчилик, жавобгарлик, масъулиятлилик, рақобатлилик, ишчанлик, малакалилик, абжирлик, саранжом-саришталик, ташаббускорлик, тадбиркорлик, сабр-тоқатлилик, режалilik, тежамкорлик, ҳомийлик, инсофлилик каби;

4. Заковатлилик хислатлари:

— зеҳнлилик, зийраклик, заковатлилик, теран фикрлилик, асослилик, олдиндан айтиб бера олишлиқ, ижодкорлик, танқидийлик, омилкорлик, қизиқувчанлик, ишқибозлилик, синчковлик, топқирлик каби;

5. Иродалилик хислатлари:

— серғайратлилик, қатъиятлилик, эпчиллик, серзавқлик, интизомлилик, босиқлик, меъёрий чегарани билишлиқ, ўзини йўқотмаслик каби;

6. Эҳтирослилик хислатлари:

— шодмонлик, қувноқлик, ўз ҳаётидан розилиқ, бахтиёрлик, ҳазил-мутойибалик, кек сақламаслик, озодалик, нозик табиатлилик, эзгулик, келажакка ишонч, иффатлилик каби.

Комил инсонни тарбиялаш — оилаларимизнинг, таълим-тарбия муассасаларимизнинг, умуман, давлатимизнинг, жамиятимизнинг, мустақил Ўзбекистонимизнинг олий мақсадидир.

101-савол: Таълим ислохотларини амалга ошириш натижасида ҳаётимизда ижобий маънодаги „портлаш эффекти“ содир бўлади, деб айтиляпти. Бу нима дегани?

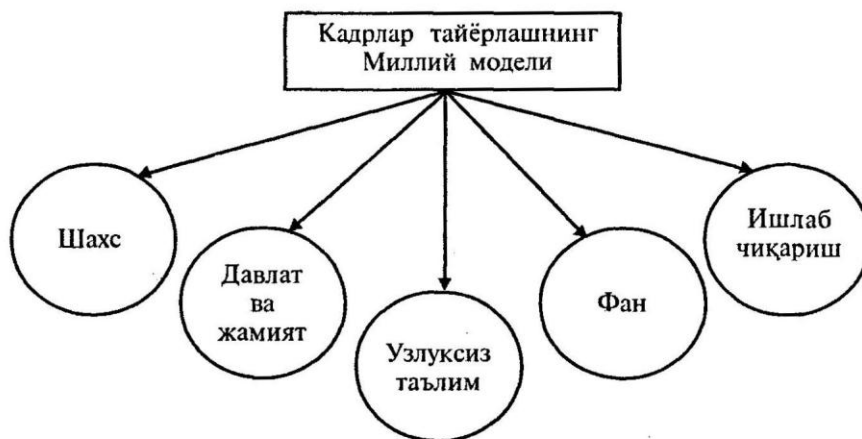
Жавоб: „Ишончим комил: агар ислоҳотни муваффақиятли равишда амалга ошира олсак, тез орада биз ҳаётимизда ижобий маънодаги „портлаш эффекти“га, яъни унинг самарасига эришамиз“ (И.А. Каримов, Жамиятимиз мафкуриси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин, „Тафаккур“ жур., 1998 й, 2-сон).

Бу дегани ислоҳотлар:

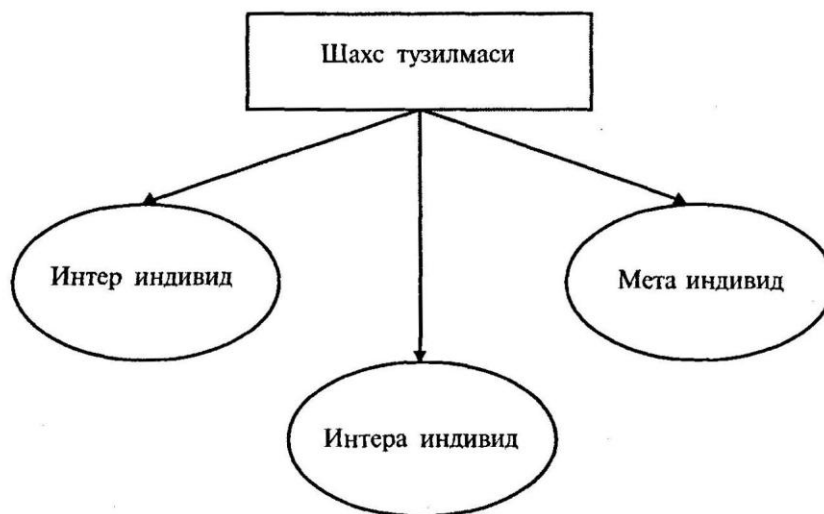
- ижтимоий-сиёсий иқлимга ижобий таъсир қилади ва натижада мамлакатдаги мавжуд муҳит бутунлай ўзгаради;
- инсоннинг ҳаётдан ўз ўрнини топиш жараёни тезлашади;
- жамиятда мустақил фикрловчи эркин шахснинг шаклланишига олиб келади;
- жамиятимизнинг потенциал кучларини рўёбга чиқаришда жуда катта аҳамият касб этади;
- фуқаролик жамияти қуришни таъминлайди;
- таълимнинг янги модели воситасида дунёдан муносиб ўрин олишга, ўзбек номини янада кенг тараннум этишга эришилади.

**„ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР
АСОСЛАРИ“НИ ЎРГАНИШ БЎЙИЧА ЧИЗМАЛАР
ВА ЖАДВАЛЛАР**

**Ўзбекистонда Кадрлар тайёрлашнинг Миллий модели
Ўзбекистон таълим турлари**

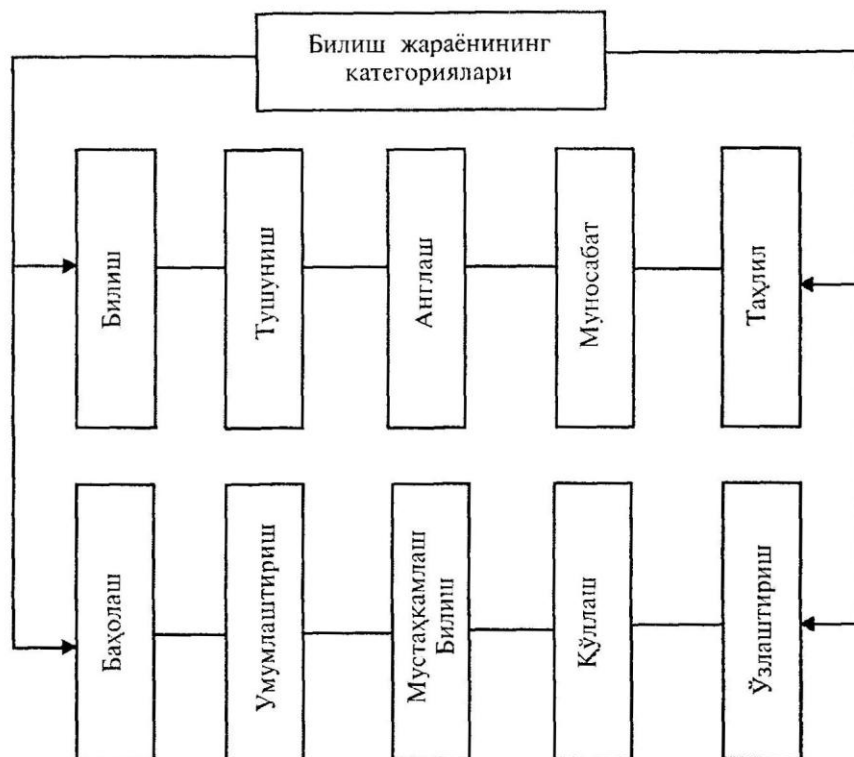

Шахс тузилмасининг таркибий қисмлари

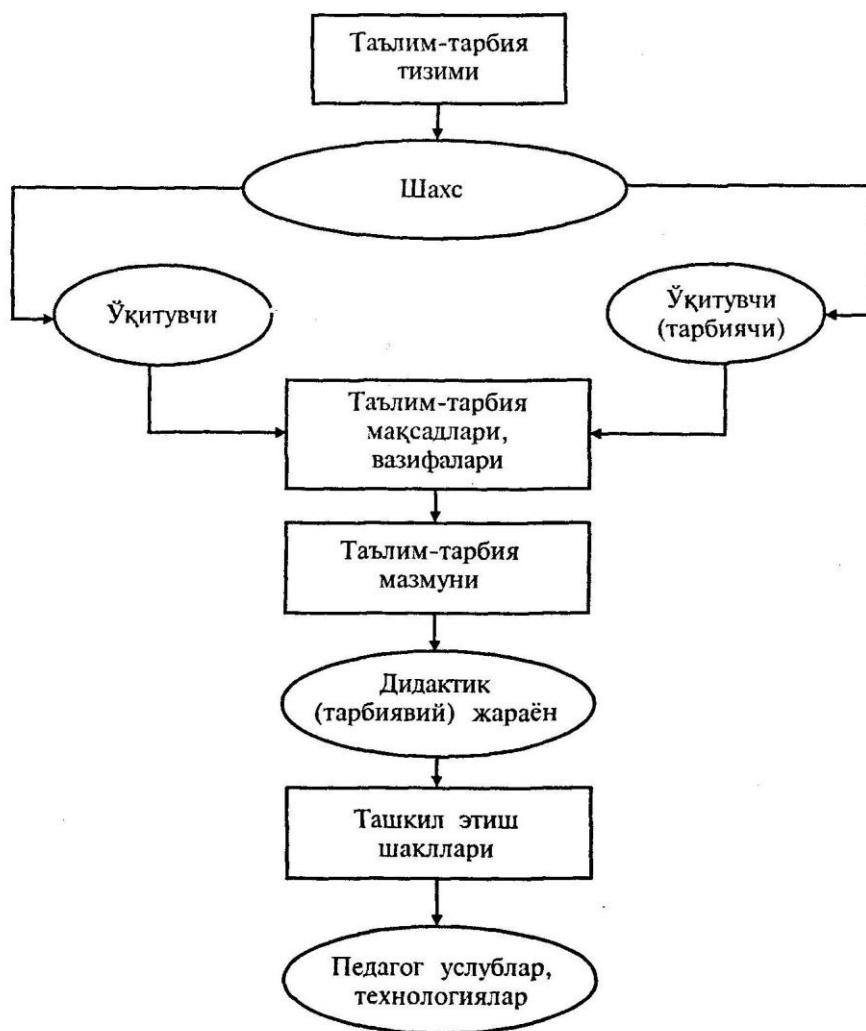

Интер индивид — индивиднинг ички кичик тизими;
 Интера индивид — шаслараро муносабатлар тизими;
 Мета индивид — бошқа одамларни ҳаваланиш тизими;

Шахс билиш жараёнининг категориялари

Таълим-тарбия тизимининг таркиби

Технология — (грекча) — *texnos* — санъат, маҳорат, ҳунар, *logos* — имот, фан йўналиш маъноларини англатади.

Технология ишлаб чиқаришда янги сифат ва миқдор ўзгаришарига олиб келувчи самарали усуллар маъносида қўлланилади.

Инновацион технологиялар — Инновация — (юнонча) — *Inos* — оид, тааалукли ва русча „новый“ — янги, янгича маъноларини англатади.

„Инновацион технологиялар“ атамасини ишлаб чиқаришга янги, янгича, янгитдан киритилатган усуллар деб тушунилади.

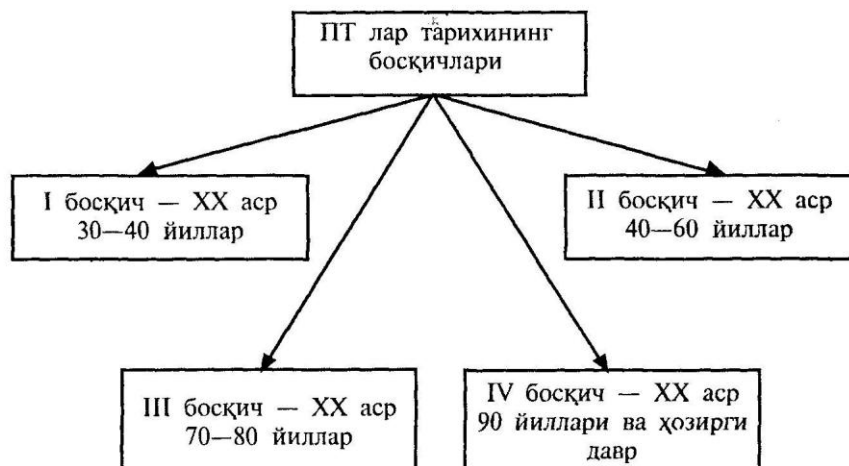
„Педагогик технологиялар“ (ёки қисқача ПТ)

ПТ — „Ўқитувчи (тарбиячи) нинг ўқитиш (тарбия) воситалари ёрдамида ўқувчи (талабалар) га муайян шароитда таъсир кўрсатиши ва акс таъсири маҳсули сифатида уларда олдиндан белгиланган шахс сифатларининг жадал шаклланишини кафолатлайдиган жараёндир. (Н. Саидахмедов).

ПТ — „Таълим мақсадларига ва шахснинг ривожланишига қаратилган педагогик фаолиятни муттасил равишда ривожлантириш тизими лойиҳасидир“ (Н. Азизхўжаева).

ПТ — „Таълим шакллари оптималлаштириш вазифаларини ўз одига қўйган техник ва инсон имкониятларини, уларнинг ўзаро боғлиқлигини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш ва билимларини ўзлаштириш жараёнини яратиш, қўллаш, аниқлашларининг тизимий усуллари“ (Юнеско)

Педагогик технологияларнинг ривожланиши тарихининг босқичлари

Педтехнологиялар тарихида муҳим саналар

1930 йил — Илмий адабиётларда, ўқитиш амалиётида “ Педагогик техника” тушунчаси қўлланила бошланди.

1946 йил — АҚШнинг Индиана штатидаги Университетида аудиовизуал таълим жорий этилди (муаллифи Л. Ларсон).

1954 йил — Дастурли ўқитиш режасига асос солинди (АҚШ, муаллиф Б. Скиннер).

1961 йил — Жанубий Калифорния Университетида „Ўқитишнинг технологик бўлими“ очилди (раҳбари Д.Финн).

1968 йил -Дастули таълимнинг компьютер тили (LOGO) яратилди, (АҚШ, Массачусетс технология институти, муаллифи С. Пейперт).

1976 йил — Биринчи шахсий компьютер „ЭППА“ яратилди (муаллифлари С. Жоббес, С.Уозник).

1981 йил — Дисплей синфларида ўқув мақсадлари дастурли техник воситалар ёрдамида ўқитишга кенг ҳаракатлар бошланди.

XX аср охири XXI аср бошлари — Педагогик технологиялар махсус тадқиқотлар йўли билан ўранила бошланди, уларнинг назарий ва амалий асослари яратилди.

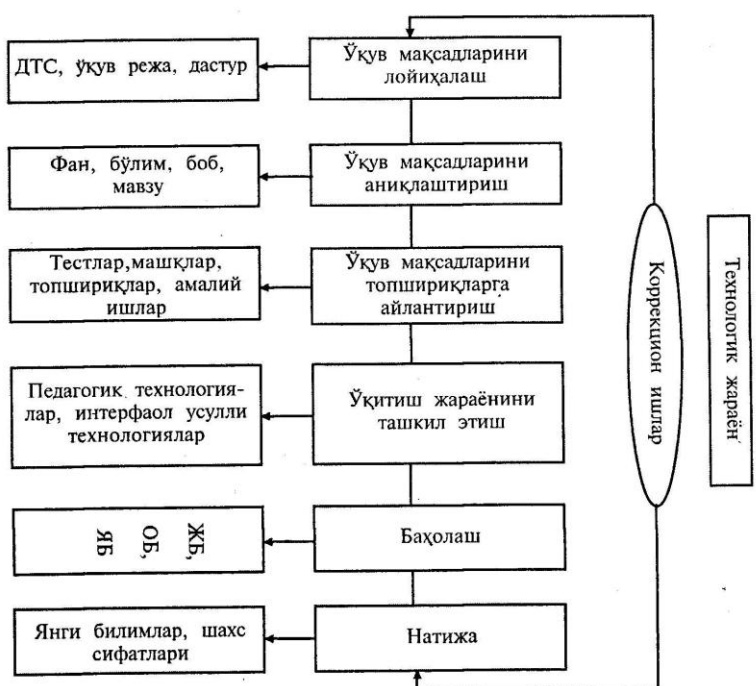
Инновацион педагогик технологияларнинг назарий асослари

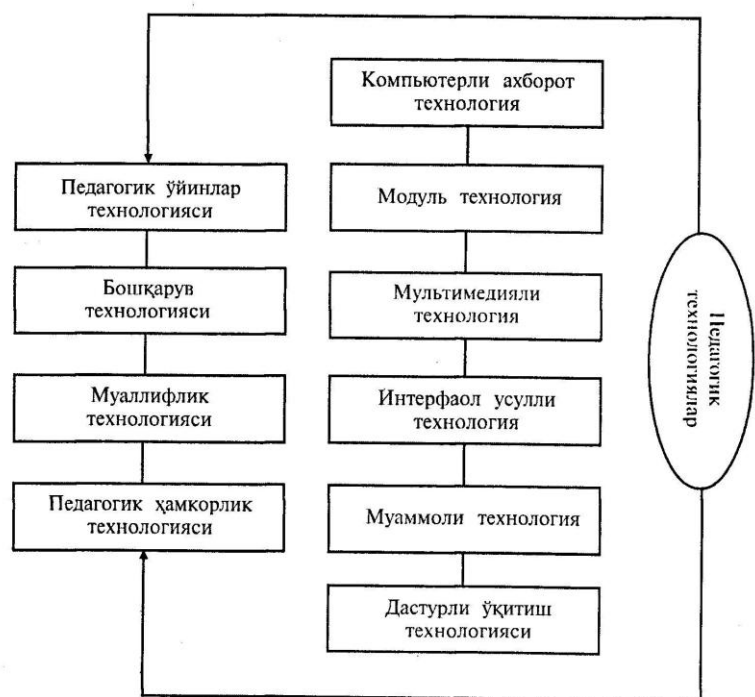
Инновацион педагогик технологиялар тузилмаси

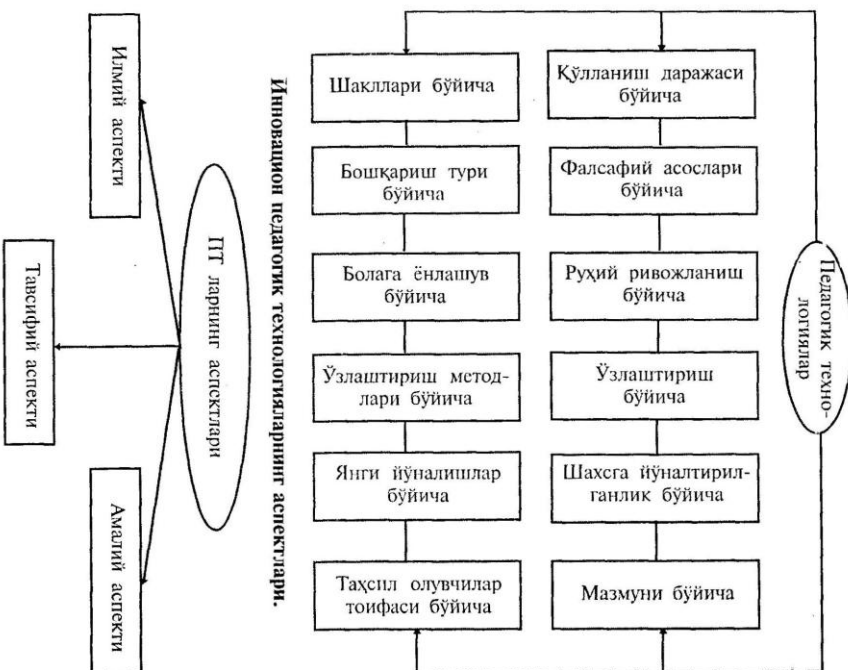
Таълимни технологизлаштириш жараёнининг таркибий қисмлари

Иновацион педагогик технологияларнинг турлари.

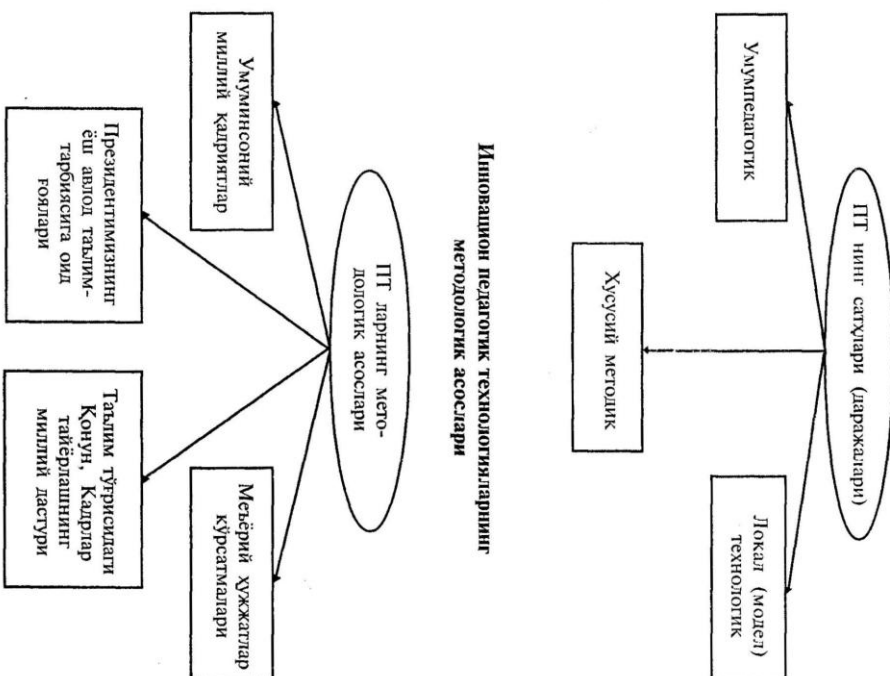

**Иновацион педагогик технологияларнинг йўналишларини
тўқузлаш (Г.Селевко бўйича)**

Илмий аспекти — таълим араёнинининг мақсади, мазмуни, услубларини илмий жиҳатдан лойиҳалаш.
Тавсифий аспекти — натижага эришиш араёнининг мазмуни, услублари тартибини ишлаб чиқиш, бу жараёнининг тавсифини ифодалаш.
Амалий аспекти — педагогик технологияларнинг амалиётта талбийи.

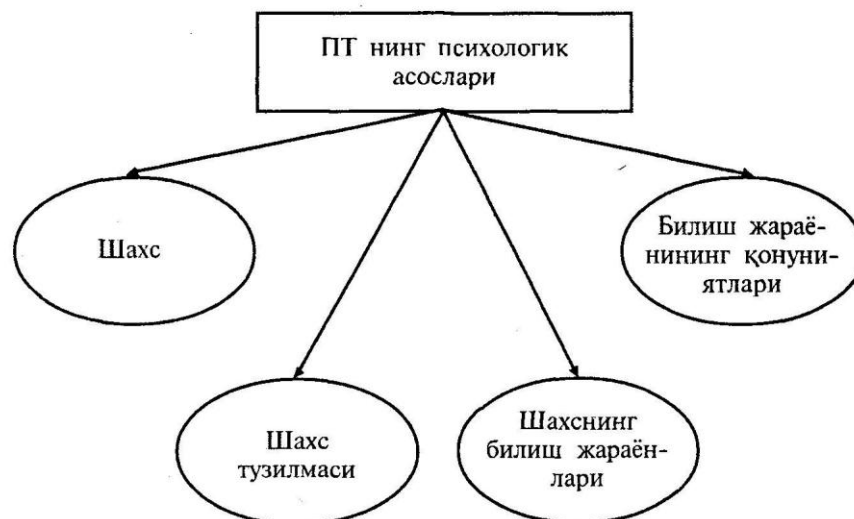
**Иновацион педагогик технологияларнинг сатҳлари
(даражалари).**

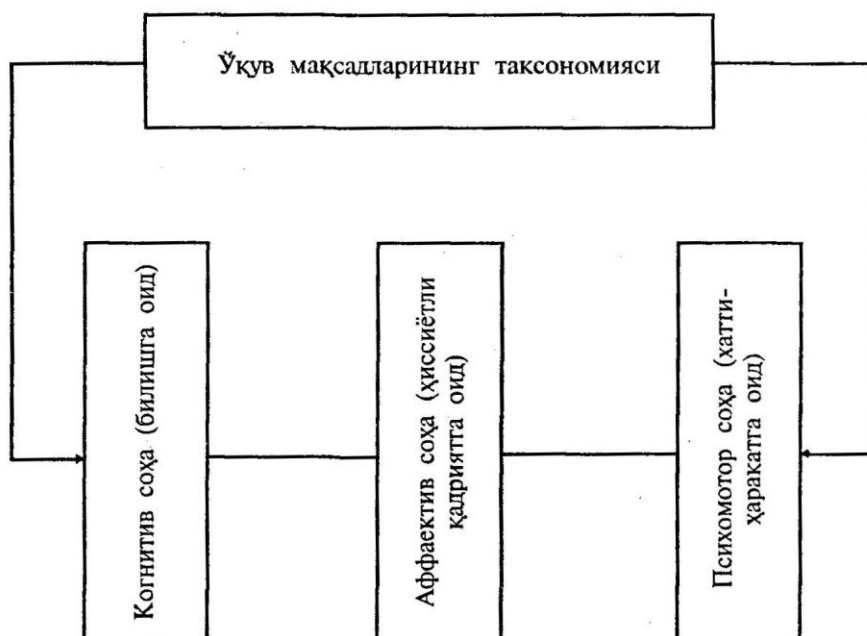
Инновацион педагогик технологияларнинг педагогик асослари.

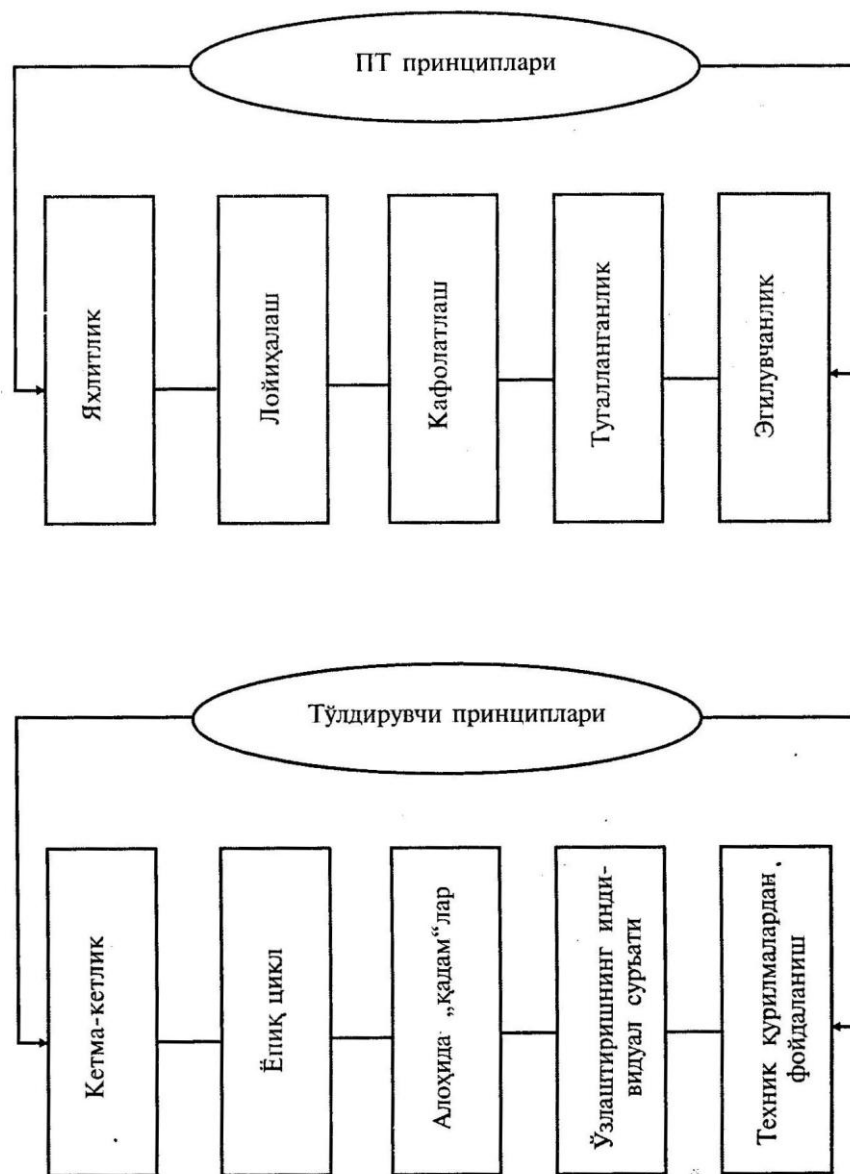
Инновацион педагогик технологияларнинг психологик асослари.

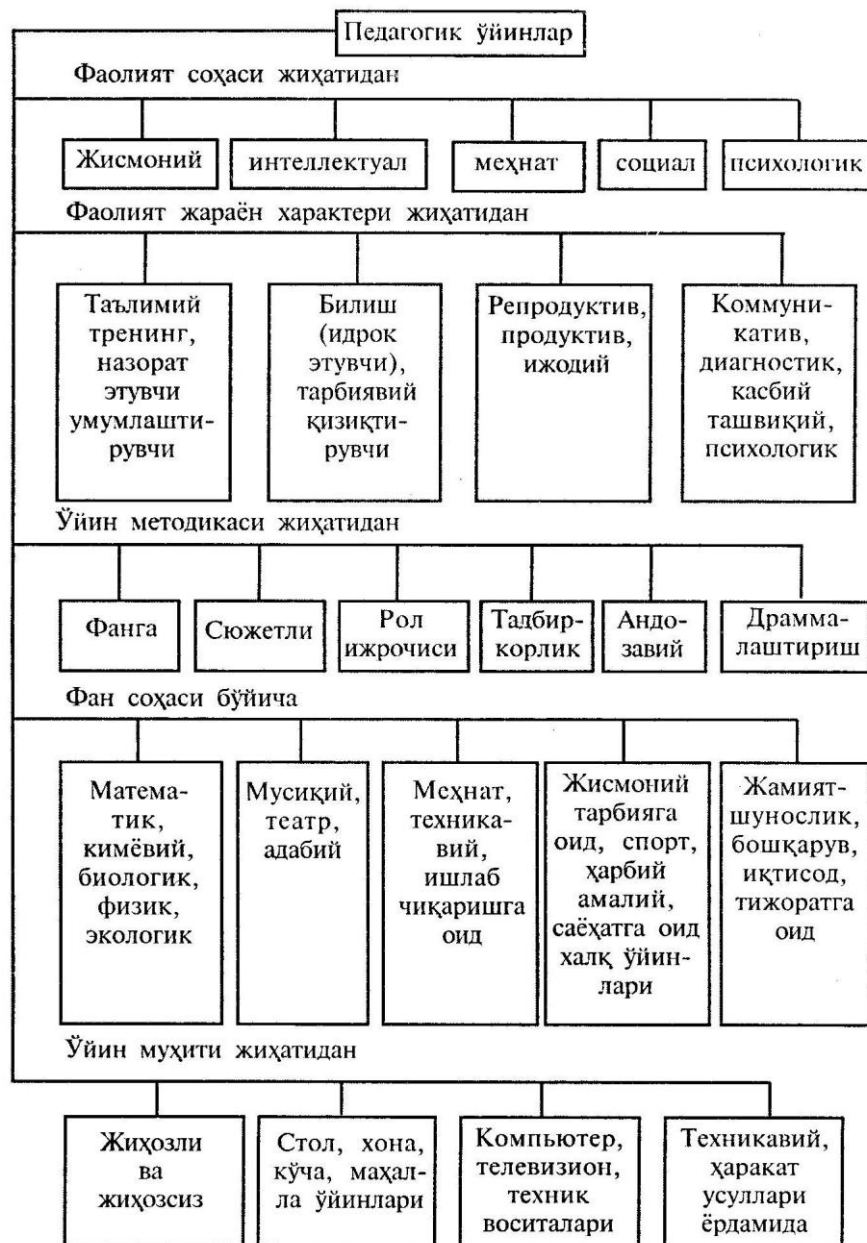
Ўқув мақсадларининг таксономияси.

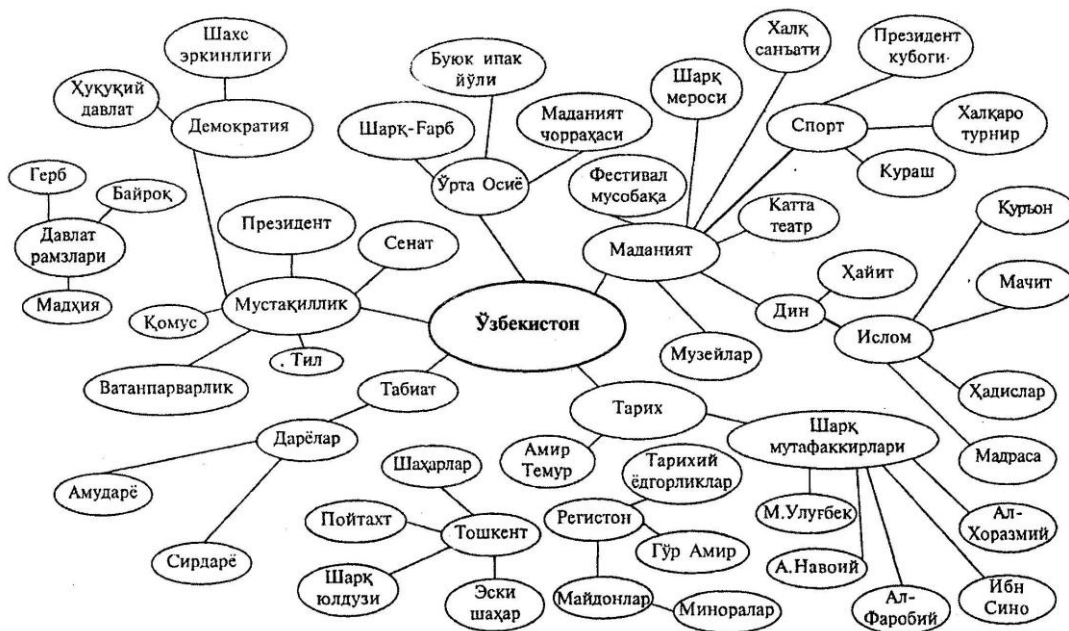
Инновацион педагогик технологияларнинг асосий принциплари.

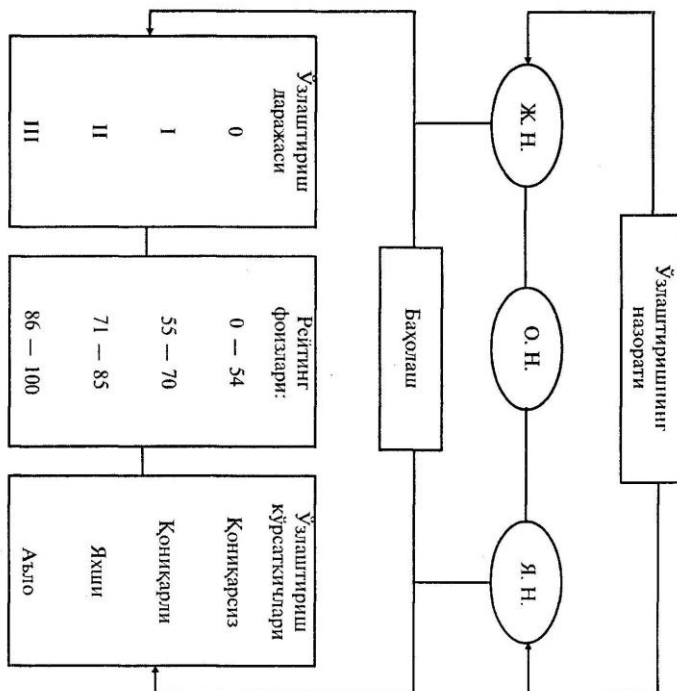
Педагогик ўйинлар таснифи

«Кластер» усулининг намунаси

**Ўзлаштиришнинг режасини тизими исосида
назорати ва баҳолаш**

Машгулот технологик картасининг намунаси

Фан: Биология

Мавзу: Хужайра

Машгулот-нинг босқичари		Машгулотнинг мазмуни	Таълим технологияси элементлари		
			Усул	Шакл	Восита
Кириш	5	Ўқув хонасининг тозалигини назорат қилиш	Суҳбат	Жамоа	Доска, бўр
	10	„Биология фани ривожланишига ҳисса қўшган олимлар ва уларнинг асосий тадқиқот методлари“ мавзусини „Бахтли тасодиф“ усули асосида сўраш	Ақлий хужум	Индуктив	Саволли карточкалар
	5	Ўтилган мавзуни хулосалаш. Ўқитувчи ўқувчилар билан бираликда ўтилган мавзу юзасидан хулоса чиқаради.	Суҳбат	Жамоа	
	20	„Хужайра ҳақида умумий тушунча. Унинг хилма хиллиги ва таркибий қисмлари“ мавзусини ўқитувчи плакат, расмлар, таблица, диафильмлардан фойдаланиб тушунтиради.	Маъруза	Жамоа	Доска, таблица, плакат, микроскоп
	20	Дарсни мустаҳкамлаш. „Биламан. Билишни ҳоҳлайман. Билиб олдим“ усул асосида дарсни ташкил этиш	Интерфаол	Жамоа	Доска, бўр
	10	Ўқувчилар билимини чархлаш. Бошқотирма ва ақл чархи ўйини усули.	Ўйинли	Индуктив	Доска, бошқотирмали плакат

Якуний қисм	10	Ўқитувчи бажаришган ишларни баҳолайди ва умумлаштиради. Фаол ўқувчиларни рағбатлантиради, ўтилган машгулот бўйича ўқувчиларни фикр мулоҳазаларини тинглайди. Уйга топшириқ беради.	Муҳокама	Жамол	
-------------	----	--	----------	-------	--

**„ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАР
АСОСЛАРИ“ БЎЙИЧА ЎЗЛАШТИРИЛГАН БИЛИМЛАРИНИ
СИНАБ КЎРИШ УЧУН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИДАН
НАМУНАЛАР**

2- ИЛОВА

1. Инноватцион педагогик технологияларнинг илмий мактабларини яратган ўзбек олимлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

- A. Хошимов, Р. Мавлонова.
- B. У. Нишоналиев, Н.Саидахмедов.
- C. К. Баратов, Э. Чориев.
- D. Р. Мавлонов. Р. Пулатова.
- E. С Долимов. З. Асқаров.

2. „Ўқитиш технологияси“ тушунчаси фанга биринчи бор ким гомонидан киритилган?

- A. Б.Блум
- B. Б.Скиннер.
- C. Д.Финч.
- D. Н.Кратвал.
- E. М.Кларин,

3.Таълимга технологик ёндашув қачон пайдо бўлган?

- A. XX аср бошларида.
- B. XX аср 30-йилларида.
- C. XX аср 40-йилларида.
- D. XX аср 50- йилларида.
- E. XX аср 90- йилларида.

4. Кадрлар тайёрлаш миллий моделининг таркибий қисмлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

- A. Шахс, жамият. иқтисодиёт.
- B. Узлуксиз таълим, шахс, тарбия.
- C. Ишлаб чиқариш, таълим. тарбия.
- D. Фан. жамият, шахс.
- E. Шахс, таълим, тарбия.

5. „Таълим тўғрисида“ги Қонун (1997) нинг нечанчи бўлимида „Таълим турлари“ ифодаланган?

- A. 1-бўлимида.
- B. 2-бўлимида.
- C. 3-бўлимида.
- D. 4-бўлимида.
- E. 5-бўлимида.

6. Педагогик технологияларнинг тузилмасини белгиланг.

- A. Концептуал, мазмунли, жараёнали.
- B. Технологик жараёнали, илмий, назарий.
- C. Яхлит мазмунли концептуал асосли, воситали.
- D. Воситали, техник қурилмали, мазмунли.
- E. Усулли, шаклли, воситали.

7. „Технология“ тушунчаси қайси тилдан олинган?

- A. Инглизчадан.
- B. Немисчадан.
- C. Арабчадан.
- D. Грекчадан.
- E. Русчадан.

8. Грекча „Технос“ сўзининг Луғавий маъноси ...

- A. Мадааният.
- B. Санъат.
- C. Театр.
- D. Маориф.
- E. Ишлаб чиқариш.

9. „Дастурли ўқитиш“ режасига асос солган олимнинг номини белгиланг.

- A. Б. Блум.
- B. Н. Кратвал.
- C. Л. Бриг.
- D. Б. Скиннер.
- E. Р. Ганье.

10. Педагогик технологияларнинг ривожланиш тарихини неча босқичга бўлиб ўрганилади?

- A. 2 босқичга.
- B. 3 босқичга.
- C. 4 босқичга.
- D. 5 босқичга.
- E. 6 босқичга.

11. „Инсерт“ усулида ўқиш —

- A. Туркумлаб ўқиш.
- B. Белги қўйиб ўқиш.
- C. Бўлимларга бўлиб ўқиш.
- D. Бош ғояни топиб ўқиш.
- E. Бобларга бўлиб ўқиш.

- 12. Сниквейн усулининг маъноси қандай тушунча?**
А. Французчадан, 2 қаторли тушунча.
В. Французчадан, 3 қаторли тушунча.
С. Французчадан, 4 қаторли тушунча.
D. Французчадан, 5 қаторли тушунча.
E. Французчадан, 6 қаторли тушунча.
- 13. Ўқувчи билими тест синови орқали ким томонидан биринчи мартаба текширилган?**
А. Ф.Гамельтон, 1870 йили.
В. Г. Пестолоций, 1822 йили.
С. Ч. Грин, 1920 йили.
D. Ж. Фишер, 1864 йили.
E. Б. Скиннер, 1958 йили.
- 14. „Кластер“ усули қандай мазмунни билдиради?**
А. Тушунчаларни тартиблашни.
В. Тушунчаларни торайтиришни.
С. Тушунчаларни изоҳлашни.
D. Тушунчаларни ифодалашни.
E. Тушунчаларни тармоқлашни.
- 15. „Кадрлар тайёрлаш миллий дастури“ (1997) неча бўлимдан иборат?**
А. 4 бўлимдан.
В. 5 бўлимдан.
С. 6 бўлимдан.
D. 7 бўлимдан.
E. 8 бўлимдан.
- 16. Педагогик технологияларнинг назарий асосларини кўрсатинг.**
А) Илмий, амалий, назарий.
Б) Методик, дидактик, технологик.
В) Методологик, педагогик, психологик.
Г) Дидактик, методик, педагогик.
D) Фалсафий, амалий, назарий.
- 17. „Педагогик технологиялар тамойиллари“ деганда нимани тушунасиз?**
А. Ўқув мақсадларини амалга оширишнинг мазмуни, шакли, воситаларини.
В. Меъёрлари, талаблари, қоидаларини.
С. Шакли, тартиби, қоидасини.
D. Мақсади, вазифалари, қонуниятларини.
E. Усуллари, шакллари, воситаларини.

18. Дастурли таълимнинг компьютер тили (ЛОГО) қачон ва қайси мамлакатда ишлаб чиқилган?

- A. 1961 йил, Англияда.
- B. 1968 йил, АҚШда.
- C. 1976 йил, Россияда.
- D. 1985 йил, Италияда.
- E. 1990 йил, Японияда.

19. Г.К.Селевко „Таълимнинг замонавий технологиялари“ (М 1998 й.) китобида педагогик технологияларни нечта йуналишда туркумлашни тавсия этади?

- A. 10 йуналишда
- B. 12 йуналишда
- C. 14 йуналишда
- D. 16 йуналишда
- E. 18 йуналишда

20. ЮНЕСКО ташкилотининг „Педагогик технологиялар“ бюллетени нечанчи йилдан буён чиқарилиб келинмоқда?

- A. 1961 йилдан
- B. 1971 йилдан
- C. 1981 йилдан
- D. 1991 йилдан
- E. 1996 йилдан

21. Педагогик технологияларнинг асосий принципларини белгиланг?

- A. Тушунарлилик, илмийлик
- B. Кўргазмалилик, онглилик
- C. Лойиҳалашлик, ўзлаштиришни белгилашлилик
- D. Лойиҳалашлик, кафолатлашлик
- E. Илмийлик, кўргазмалилик

22. „Инновацион техноогияар“ тушунчаси қандай маънони англатади?

- A. Замонавий усуллар
- B. Илгор тажрибалар
- C. Янгича усуллар
- D. Ноананавий усуллар

23. Педагогик технологияларнинг аспектларини кўрсатинг?

- A. Назарий усубий, модулли
- B. Амалий, назарий, сиёсий
- C. Илмий, амалий, тавсифий.

- D. Концептуал, услубий, ўйинли.
- E. Илмий, модулли, ўйинли.

24. Таълим амалиётига нисбатан педагогик технологияларнинг 3 сатҳи (даражаси) қайси?

- A. Умумпедагогик, хусусий методик, локал(модул) технология.
- B. Локал(модул), интерактивли, ривожлантирувчи технология.
- C. Услубий, амалий, назарий технологиялар.
- D. Локал(модул), ахборотли, дастурли технологиялар.
- E. Компьютерли, дастурли, режали.

25. Таълим амалиётида умумпедагогик технологиялар нимани ифода этади?

- A. Тарбия жараёнини ифодалайди.
- B. Яхлит таълим жараёнини ифодалайди.
- C. Дарс жараёнини ифодалайди.
- D. Ривожлантирувчи таълим жараёнини ифодалайди.
- E. Ўқитиш технологиясини ифодалайди.

26. Локал (модул) технологиялар нимани ифода этади?

- A. Фан бўйича технологияларни татбиқ қилинишни ифода этади.
- B. Яхлит ўқитиш жараёни бўйича технологияларни жорий этишни ифода этади.
- C. Махсус бўлимларга технологияларни татбиқ қилишни ифода этади.
- D. Фанлараро ўқишга технологияларни жорий этишни ифода этади.
- E. Бир мавзуга технологияларни жорий қилишни ифода этади.

27. Хусусий методик технологиялар нимани ифода этади?

- A. Бир фан доирасидаги таълим жараёнини ифодалайди.
- B. Бир неча фанлар доирасидаги ўқитиш жараёнини ифодалайди.
- C. Мавзу бўйича ўқитиш жараёнини ифодалайди.
- D. 1 соатлик машғулот бўйича ўтказилган жараённи ифодалайди.
- E. Ўқув йили бўйича ташкил этилган таълим жараёнини ифодалайди.

28. Б. Блумнинг 1956 йилда chop этилган „Таксономия“ китобида ўқитиш мақсадларининг қайси соҳаси ифодаланган?

- A. Когнитив (билишга оид) соҳаси ифодаланган.
- B. Аффектив (ҳиссиётли) соҳаси ифодаланган.

- С. Психомотор (ҳаракатли) соҳаси ифодаланган.
- Д. Ривожлантирувчи соҳаси ифодаланган.
- Е. Ўзлаштириш соҳаси ифодаланган.

29. Педагогик мақсадлар таксономиясининг мазмуни таълим-тарбия мақсадларини...

- А. Соддадан мураккабга қараб туркумлашни белгилайди.
- В. Мураккабдан соддага қараб туркумлашни белгилайди.
- С. Кетма-кет жойлаб туркумлашни белгилайди.
- Д. Аралаш ҳолда туркумлашни белгилайди.
- Е. Мазмунига қараб туркумлашни белгилайди.

30. „Инновацион педагогик технологиялар“ қайси фанлар туркумига киради?

- А. Психологик фанлар туркумига киради.
- В. Педагогик фанлар туркумига киради.
- С. Ижтимоий фанлар туркумига киради.
- Д. Техник фанлар туркумига киради.
- Е. Муҳандислик фанлари туркумига киради.

ТЎҒРИ ЖАВОБЛАР КАЛИТИ

С	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Ж	В	С	В	Д	В	А	Д	В	Д	С	В	Д	Д	Е	В
С	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Ж	С	В	В	В	В	Д	С	С	А	В	С	А	А	С	В

Фойдаланилган ва тавсия этиладиган Адабиётлар

1. И.А.Каримов, „Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори“ Т. „Шарқ“ нашриёт-матбаа концерни, Тошкент, 1997 йил.
2. И.А.Каримов, „Ўзбекистоннинг Ўз истиқлол ва тараққиёт йўли“ Т. „Ўзбекистон“ 1992 йил.
3. И.А.Каримов, „Биз келажагимизни Ўз қўлимиз билан қурамирмиз“ 7-том, Т. „Ўзбекистон“ 1998 йил.
4. И.А.Каримов, „Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат қилсин“ Тошкент. „Ўзбекистон“ 1998 йил.
5. И.А.Каримов, „Ўзбекистон XXI асарга интилмоқда“ Президентнинг Олий мажлис Биринчи Чақириқ 14-сессиясидаги маърузаси 1999 йил 14 апрель Тошкент, „Ўзбекистон“ — 1999 йил.
6. И.А.Каримов, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг йиғилишида 2007 йилда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришнинг устувор йўналишлари ҳақида қилинган маъруза. Тошкент, февраль 2007 йил.
7. И.А.Каримов, „Юксак маънавият — енгилмас куч“, Тошкент, „Маънавият“ — 2008 йил.
8. 2004-2009 йиларида мактаб таълимини ривожлантириш давлат умумий дастури тўғрисидаги Президент Фармони. Тошкент 2004 йил, 21-май.
9. „Баркамол авлод орзуси“ Тошкент, „Шарқ“ — 1999 йил.
10. В.П.Беспалько, „Слагаемые педагогической технологии“ — Москва, „Педагогика“ — 1989 год.
11. В.П.Беспалько, „Педагогика и прогрессивные технологии обучения“ — Москва, 1995 год.
12. М.Вортчеймер, „Продуктивное мышление“, Москва, „Прогресс“ 1987 год.
13. В. Груздев, „От методик к образовательной технологии“, М., журнал „Народное образование“, 1998 год.
14. А.Н.Дахин, „Педагогический мониторинг — концепция и применение“ М., „Школьная технология“. №3\ 1997 год.
15. Ж. Ф. Йўлдошев, „Янги педагогик технология йўналишлари, муаммолари, ечимлари“. „Халқ таълими“ журнали, Т., №4 1999 йил.
16. М.В.Кларин, Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. Москва, „Знание“, 1998 год.
17. Р.К.Маркварт, „Развивающаяся система подготовки специалистов“, М. 1981 год.
18. Г.С.Назарова, Педагогические технологии — этап эволюции., Журнал „Педагогика“, №3 1997 год.

19. М.Кларк, Технология образования или педагогическая технология. М., Журнал „Перспективы“ №2 1983 год.
20. Н.В.Кузмина, Метод системного педагогического исследования: учебное пособие, Ленинград, издательство ЛГУ, 1980 год.
21. И.Я. Лернер, Внимание технологии обучения. М., журнал „Советская педагогика“ №3 1990 год.
22. В.М. Монахов, Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии. Журнал „Педагогика“ №6 1997 год.
23. В. Слостенин, Доминанта деятельности. Журнал „Педагогика“ №9 1997 год.
24. Н. Саидахмедов, „Янги педагогик технологиялар“ Тошкент, 2003 йил.
25. Г.К.Селевко, „Современные образовательные технологии“ Москва, 1998 год.
26. Б.Л.Фарбермен, „Илфур педагогик технологиялар“ Т. 2000 йил.
27. Н.Ф.Тализина, „Технология обучения и её места в педагогической теории“ журнал „Современная высшая школа“, Варшава, №1 1977 год.
28. К. Ишматов, „Илфур педагогик технологиялар“, Наманган, 2000 йил.
29. Р. Мавлонова, „Педагогика“ Тошкент, 2000 йил.
30. К. Хошимов, „Педагогика тарихи“ Т, 2005 йил.
31. М. Камолдинов, Б.Вахобжонов „Инновацион педагогик технологиялар“, Тошкент, 2006 йил.
32. М. Камолдинов, Б.Вахобжонов „Инновацион педагогик технологиялар асослари, 101 саволга 101 жавоб“, Тошкент, 2007 йил.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
-------------	---

I БОБ. ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИНГ УМУМИЙ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

1- §. Педагогик технология тушунчаси	6
2- §. Инновацион педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнида қўллаш тарихидан	11
3- §. Инновацион педагогик технологияларнинг асосий принцип ва қоидалари	14

II БОБ. ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ЖОРИЙ ЭТИШ

1- §. Дидактик жараён тузилмаси ҳақида тушунча	19
2- §. Ўқув мақсадларни технологик усулда лойиҳалаш	24
3- §. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш	35
4- §. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларига эришганликни баҳолаш	43
5- §. Ўқитиш жараёнида таълим технологияларидан фойдаланиш	46

Инновацион педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари	61
--	----

„Инновацион педагогик технологиялар асослари“ни ўрганиш бўйича чизмалар ва жадваллар	101
---	-----

„Инновацион педагогик технологиялар асослари“ бўйича ўзлаштирилган билимларини синаб кўриш учун тест топшириқларидан намуналар	118
--	-----

Тўғри жавоблар калити	123
-----------------------------	-----

Фойдаланилган адабиётлар	124
--------------------------------	-----

*Маҳмуджон Камолдинов,
Болтабой Вахобжонов*

**ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК
ТЕХНОЛОГИЯ АСОСЛАРИ,
САВОЛЛАР, ЖАВОБЛАР**

*Олий ўқув юртлари, академик лицей, касб-ҳунар
коллежлари, умумтаълим мактабларининг
ўқитувчилари учун услубий қўлланма*

Етакчи муҳаррир *М. Саъдилаев*
Муҳаррир *Ф. Орипова*
Мусахҳиҳ *Р. Аъзамова*
Техник муҳаррир *М. Грешиников*
Саҳифаловчи ва дизайнер *А. Фуломов*

Оригинал-макетдан босишга рухсат этилди 20.07.2010. Бичими 60×90¹/₁₆.
Кегли 10 шпонли. Таймс гарн. Офсет босма усулида босилди.
Шартли б.т. 8,0. Нашр т. 8,0. 500 нусхада босилди.
Буюртма № 430.

«Toshkent Tezkor Bosmaxonasi» МЧЖ да чоп этилди.
100200, Ташкент, Радиал тор кўчаси 10-уй.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
-------------	---

I БОБ. ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯНИНГ УМУМИЙ МАСАЛАЛАРИ ВА УНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ

1- §. Педагогик технология тушунчаси	6
2- §. Инновацион педагогик технологияларни таълим-тарбия жараёнида қўллаш тарихидан	11
3- §. Инновацион педагогик технологияларнинг асосий принцип ва қоидалари	14

II БОБ. ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ЖОРИЙ ЭТИШ

1- §. Дидактик жараён тузилмаси ҳақида тушунча	19
2- §. Ўқув мақсадларни технологик усулда лойиҳалаш	24
3- §. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларини топшириқларга айлантириш	35
4- §. Аниқлаштирилган ўқув мақсадларига эришганликни баҳолаш	43
5- §. Ўқитиш жараёнида таълим технологияларидан фойдаланиш	46

Инновацион педагогик технологияларнинг назарий ва амалий асослари	61
--	----

„Инновацион педагогик технологиялар асослари“ни ўрганиш бўйича чизмалар ва жадваллар	101
---	-----

„Инновацион педагогик технологиялар асослари“ бўйича ўзлаштирилган билимларини синаб кўриш учун тест топшириқларидан намуналар	118
--	-----

Тўғри жавоблар калити	123
-----------------------------	-----

Фойдаланилган адабиётлар	124
--------------------------------	-----

*Маҳмуджон Камолдинов,
Болтабой Вахобжонов*

**ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК
ТЕХНОЛОГИЯ АСОСЛАРИ,
САВОЛЛАР, ЖАВОБЛАР**

*Олий ўқув юртлари, академик лицей, касб-ҳунар
коллежлари, умумтаълим мактабларининг
ўқитувчилари учун услубий қўлланма*

Етакчи муҳаррир *М. Саъдилаев*
Муҳаррир *Ф. Орипова*
Мусахҳиҳ *Р. Аъзамова*
Техник муҳаррир *М. Грешников*
Саҳифаловчи ва дизайнер *А. Фуломов*

Оригинал-макетдан босишга рухсат этилди 20.07.2010. Бичими 60×90¹/₁₆.
Кегли 10 шпонли. Таймс гарн. Офсет босма усулида босилди.
Шартли б.т. 8,0. Нашр т. 8,0. 500 нусхада босилди.
Буюртма № 430.

«Toshkent Tezkor Bosmaxonasi» МЧЖ да чоп этилди.
100200, Ташкент, Радиал тор кўчаси 10-уй.

32.293

K15

М. Камолдинов, Б. Вахобжонов

Инновацион педагогик технология асослари, саволлар, жавоблар: Касб-хунар таълими муассасалари учун ўқув қўлланма/М. Камолдинов, Б. Вахобжонов: Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги; Ўрта махсус, касб-хунар таълими маркази. - Т.: „Talqin“, 2010.— 128 б.

И. Камолдинов М.

ББК32.293 я 722

